

Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας
Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών
Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών
Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία

Παιδαγωγικό τμήμα

Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών
Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών
Προσεγγίσεων

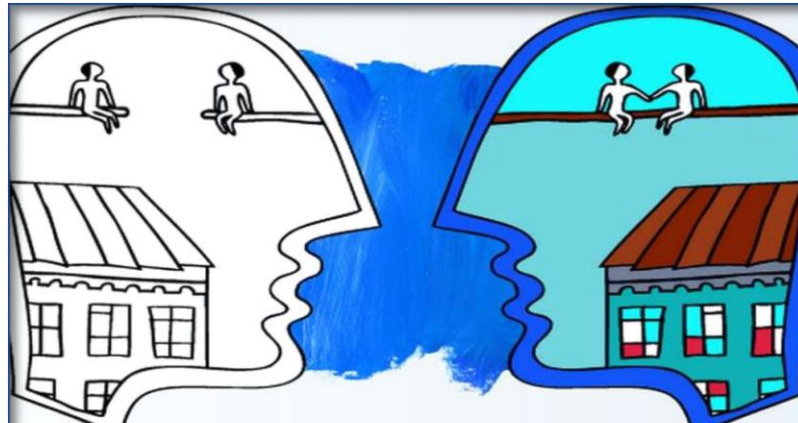

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

" Εναλλακτικές μέθοδοι επικοινωνίας
σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος".

POST GRADUATE THESIS

“Alternative communication methods
within a pedagogical program”.

ΟΝΟΜΑΦΟΙΤΗΤΗ(ΤΩΝ)/NAME OF STUDENTS

Βασιλική Σ. Προβατά

Vasiliki S. Provata

ΟΝΟΜΑ ΕΙΣΗΓΗΤΗ/NAME OF THE SUPERVISOR

Δρ. Τρυφαίνη Σιδηροπούλου

Dr. Trifaini Sidiropoulou

ΑΙΓΑΛΕΩ/AIGALEO 2021

Faculty of Health and Caring Professions
Department of Biomedical Sciences
Faculty of Administrative, Financial and Social Sciences
Department of Early Childhood Education and Care

Department of Pedagogy

Inter-Institutional Post Graduate Program

Pedagogy through Innovative Technologies and Biomedical Approaches

POST GRADUATE THESIS

“Alternative communication methods
within a pedagogical program”.

VASILIKI S. PROVATA

17004

mscedt17004@uniwa.gr / provasw9295@gmail.com

FIRST SUPERVISOR

DR. TRIFAINI SIDIROPOULOU

SECOND SUPERVISOR

DR. PARASKEVI FOTI

AIGALEO 2021

Δήλωση περί λογοκλοπής

Δήλωση συγγραφέα μεταπτυχιακής εργασίας

Ο/η κάτωθι υπογεγραμμένος/η Προβατά Βασιλική του Σπυρίδωνος., με αριθμό μητρώου 17004, φοιτητής/τρια του Διδρυματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων των Τμημάτων Βιοϊατρικών Επιστημών/Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία/Παιδαγωγική τμήμα των Σχολών Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας/Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Δυτικής Αττικής και της Ανώτατης Σχολής Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, δηλώνω ότι:

«Είμαι συγγραφέας αυτής της μεταπτυχιακής εργασίας και ότι κάθε βοήθεια την οποία είχα για την προετοιμασία της, είναι πλήρως αναγνωρισμένη και αναφέρεται στην εργασία. Επίσης, οι όποιες πηγές από τις οποίες έκανα χρήση δεδομένων, ιδεών ή λέξεων, είτε ακριβώς είτε παραφρασμένες, αναφέρονται στο σύνολό τους, με πλήρη αναφορά στους συγγραφείς, τον εκδοτικό οίκο ή το περιοδικό, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που ενδεχομένως χρησιμοποιήθηκαν από το διαδίκτυο. Επίσης, βεβαιώνω ότι αυτή η εργασία έχει συγγραφεί από μένα αποκλειστικά και αποτελεί προϊόν πνευματικής ιδιοκτησίας τόσο δικής μου, όσο και του Ιδρύματος. Παράβαση της ανωτέρω ακαδημαϊκής μου ευθύνης αποτελεί ουσιώδη λόγο για την ανάκληση του πτυχίου μου».

Επιθυμώ την απαγόρευση πρόσβασης στο πλήρες κείμενο της εργασίας μου μέχρι και έπειτα από αίτηση μου στη Βιβλιοθήκη και έγκριση του επιβλέποντα καθηγητή.

Όνομα φοιτητή

Ευχαριστίες

Αρχικά θα ήθελα να ευχαριστήσω την Δρ. Ευσταθία Παπαγεωργίου Διευθύντρια του Μεταπτυχιακού, μέσω της οποίας έλαβα γνώση του ΔΠΜΣ «Παιδαγωγική Μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων», και για την ευκαιρία που μου έδωσε για τον εμπλουτισμό των γνώσεων μου και την απόκτηση νέων εμπειριών.

Θερμές ευχαριστίες θέλω επίσης να απευθύνω στην υπεύθυνη καθηγήτριά μου Δρ. Σιδηροπούλου Τρυφαίνη, για την υποστήριξη, ενθάρρυνση και εμπιστοσύνη με την οποία με περιέβαλε. Η πολύτιμη βοήθειά της καθώς και η εξαιρετική συνεργασία μαζί της αποτέλεσαν καθοριστικούς παράγοντες για την εκπόνηση της συγκεκριμένης Διπλωματικής εργασίας.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω, από καρδιάς, τους συναδέλφους που συμμετείχαν στην παρούσα έρευνα, οι οποίοι ανταποκρίθηκαν άμεσα και με ιδιαίτερη προθυμία, εκφράζοντας την αμέριστη εμπιστοσύνη τους. Αυτή τους η διάθεση είχε θετική επίδραση και μου απέδειξε εμπράκτως ότι η καλή συνεργασία δομείται στην καλή επικοινωνία.

Δεν θα μπορούσα όμως να παραλείψω από τις ευχαριστίες, το στενό οικογενειακό και φιλικό μου περιβάλλον, που από την έναρξη των μεταπτυχιακών μου σπουδών έως και την λήξη, ήταν παρόντες, πρακτικά αλλά κυρίως συναισθηματικά, εξαίροντας την προσπάθειά μου και στηρίζοντάς με τις «δύσκολες» στιγμές.

Αφιερώσεις

Στα παιδιά μου Νικόλα και Αγγελική που με ανέχτηκαν στωικά και αδιαμαρτύρητα και στους φίλους μου Μαργαρίτα, Μαρία, Φάνη, Ελένη, Γιώργο και Νίκο, που άντεξαν τις νευρώσεις μου και με υποστήριξαν μέχρι τέλους, τόσο συναισθηματικά όσο και πρακτικά.

Περίληψη

Η ανθρώπινη επικοινωνία είναι ένα φαινόμενο που μελετάται τακτικά τις τελευταίες δεκαετίες, τόσο όσον αφορά τη θεωρητική του αποσαφήνιση, όσο και σε σχέση με την πρακτική εφαρμογή του. Το επιστημονικό ενδιαφέρον επικεντρώνεται στη σχέση μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων ή ομάδων που βρίσκονται σε κατάσταση αλληλεπίδρασης και αλληλεξάρτησης (Κοσμόπουλος, 1990).

Σε έναν ταχέως εξελισσόμενο πολιτισμό, το πρόβλημα της επικοινωνίας γίνεται κρίσιμο αφού κατά κάποιο τρόπο καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ των ανθρώπων, τόσο σε προσωπικό όσο και σε επαγγελματικό επίπεδο. Ο άνθρωπος τείνει να λειτουργεί σε όλους τους τύπους ομάδων, αφού αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι μιας κοινότητας. Η μελέτη της δυναμικής της ομάδας και η αλληλεπίδραση των μελών μεταξύ τους, είναι ένας πολύ σημαντικός παράγοντας επικοινωνίας, που διευκολύνει και αναπτύσσει τις ανθρώπινες σχέσεις σε όλα τα επίπεδα. Ο τομέας της εκπαίδευσης είναι ιδιαίτερα κατάλληλος για μια τέτοια προσέγγιση και σύνδεση, όπου η θεωρητική σκέψη και η έρευνα ανταποκρίνονται στην καθημερινή πρακτική, μέσω της παιδαγωγικής σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων (εκπαιδευτικοί, παιδιά, γονείς) εντός της ομαδικής τάξης (Μπακιρτζής, 1996)

Με την ευρύτερη έννοια, ο όρος «επικοινωνία» περιγράφει την διαδικασία ανταλλαγής μηνυμάτων ή πληροφοριών. Ταυτόχρονα, εκφράζει μια πολύπλοκη διαδικασία επιθυμητής μετάδοσης συναισθημάτων, σκέψεων, αντιλήψεων, πεποιθήσεων, στάσεων και ενδιαφερόντων μεταξύ ατόμων και ομάδων με καθορισμένη δομή, συγκεκριμένο σκοπό, καθώς και σαφές περιεχόμενο, με δυναμικό και όχι στατικό χαρακτήρα. Είναι μια δράση αλληλεπίδρασης, χωρίς περιορισμούς και επηρεάζεται από πολλούς παράγοντες. Από την άλλη πλευρά, σε επίπεδο διαπροσωπικής σχέσης, η φυσική επικοινωνία εξυπηρετείται βιολογικά μέσω του συνδυασμού οπτικών ακουστικών, οσφρητικών και κινητικών οδών (Lionis, 2011).

Η επικοινωνία είναι σύμφυτη με την ποιότητα του βιοτικού επιπέδου. Αποτελεί θεμελιώδη προϋπόθεση της κοινωνικής συμβίωσης, της τεχνολογικής και πολιτισμικής ανάπτυξης, της συνεύρεσης και της δημιουργικότητας των ανθρώπων σε όλους ανεξαιρέτα τους τομείς. (Σταμάτης, 2005).

Σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον η τάξη είναι ο χώρος, όπου πραγματοποιούνται και εκπληρώνονται οι μαθησιακοί και παιδαγωγικοί στόχοι. Επίσης, αποτελεί μια κοινωνική ομάδα, της οποίας τα μέλη είναι οι παιδαγωγοί και τα παιδιά, που αλληλεπιδρούν μεταξύ τους και αναπτύσσουν διαπροσωπικές σχέσεις. Η διαδικασία μετάδοσης γνώσεων δεν συμβαίνει αυτόματα, ούτε ομοιόμορφα στα παιδιά, αλλά κινείται στο πλαίσιο διαπροσωπικών σχέσεων, οι οποίες παρεμβαίνουν και μεταμορφώνουν, επηρεάζοντας έτσι τα μαθησιακά αποτελέσματα (Αναγνωστοπούλου, 2005)

Η παρούσα μελέτη μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, αναλύει τον όρο «επικοινωνία», τις μορφές της, τους παράγοντες που την επηρεάζουν και μέσω εμπειρικής μελέτης, εξετάζει τον τρόπο που επικοινωνούν και αλληλεπιδρούν μεταξύ τους τα μέλη μιας εκπαιδευτικής κοινότητας, όπως αυτή του Παιδικού Σταθμού. Εστιάζει στην αμφίδρομη επικοινωνία των παιδαγωγών, κυρίως μεταξύ τους, αλλά και με τα παιδιά, τους γονείς και με τα υψηλότερα κλιμάκια της διοικητικής ιεραρχίας. Ειδικότερα, επικεντρώνεται στις διαπροσωπικές σχέσεις που αναπτύσσονται στον εκπαιδευτικό χώρο, καθώς και στην αρνητική ή θετική επίδραση που έχουν στην εκπαιδευτική διαδικασία. Επίσης εστιάζει στην μελέτη καινοτόμων μεθόδων επικοινωνίας και μελετά τις απόψεις των παιδαγωγών σχετικά με την αποτελεσματικότητά τους, αλλά και κατά πόσο αποτελούν κίνητρο για καλύτερη επικοινωνία μεταξύ τους, προς όφελος πάντα της παιδαγωγικής διαδικασίας και της εξέλιξης τους μέσα σε έναν εκπαιδευτικό οργανισμό.

Λέξεις κλειδιά: Παιδαγωγός, επικοινωνία, συνεργασία, σχολικό περιβάλλον.

Abstract

The phenomenon of human communication is studied on a regular basis in the past few decades. It gradually leads to the transcendence of the mechanical and graphic shape of transmitter-receiver, while it is increasingly investigated as a relationship between two or more persons or groups that are in a state of interaction and interdependence (Kosmopoulos, 1990).

In a rapidly evolving civilization, the problem of communication becomes critical both from its theoretical point of view as also as from the practical application of methods that allows to approach the meeting of views, ideas, mentalities, attitudes, behaviors. Human tend to be functioning mainly into all type of groups. The study of the group dynamic and the interaction within them is a very important factor of communication facilitating and develop the human relationships, at all levels. The field of education is particularly suitable for such an approach and connection, where theoretical thinking and research meet the daily practice, through the pedagogical relationship that develops between all involved (teachers, children, parents) within the group - class (Bakirtzis, 1996).

In the broad sense, the term «education» describes a simple, daily process of exchanging messages or information of various contents. At the same time, it expresses a complex process of desirable transmission of feelings, thoughts, perceptions, beliefs, attitudes and interests between individuals and groups with a defined structure, specific purpose, as well as clear content, with a dynamic and not static character. It's an interaction action, unconstrained, and it's effected dependent from many factors. On the other hand, in an interpersonal relationship level, physical communication is served biologically through the combination of visual auditory, taste-olfactory and kinesthetic pathways (Lionis, 2011).It is a fundamental condition of social coexistence, as well as the creative cause of technological and cultural development, the meeting and creativity of people in all fields. It is daily, necessary and inevitable, that is identified with life. (Stamatis, 2005).

The classroom is the place where the goals of learning and education are realized. In addition, it forms a social group, whose members are teachers and children, who interact

and develop interpersonal relationships. The process of transmitting knowledge does not happen automatically, nor evenly to children, but moves in the context of interpersonal relationships, which intervene and transform it, thus affecting learning outcomes (Anagnostopoulou, 2005).

The main purpose of this study aims to focus on communication and interaction of all members of an educational community such as Kindergarten and concerns the two-way communication of the educators with each other, with the children, the parents but also with the higher levels of the administrative hierarchy. In particular, it focuses on the interpersonal relationships that develop in the educational field, as well as the impact that these relationships have on the shaping of learning outcomes. In addition, focuses on study of innovative methods of communication and studies educators' view of their effectiveness and whether they are an incentive for better communication between them, always for the benefit of the pedagogical process and their development within an educational organization.

Keywords: Teacher, communication, collaboration, school environment.

Περιεχόμενα

Δήλωση περί λογοκλοπής	iii
Ευχαριστίες	v
Αφιερώσεις	vii
Περίληψη	viii
Abstract	xi
Συντομογραφίες	xix
Πρόλογος	1
Κεφάλαιο Εισαγωγή	3
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ.....	6
Κεφάλαιο 1. Γενικά περί της έννοιας της «επικοινωνίας»	6
1.1. Ορισμός του όρου «επικοινωνία».....	7
1.1.1. Η διαδικασία της επικοινωνίας.....	9
1.1.2. Σκοποί της επικοινωνίας	10
1.2. Χαρακτηριστικά στοιχεία της επικοινωνίας.....	12
1.2.1. Είδη επικοινωνίας	12
1.2.2. Μορφές επικοινωνίας.....	15
1.2.3. Ροή της επικοινωνίας.....	22
1.2.4. Εμπόδια στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας	24
Κεφάλαιο 2. Μέθοδοι επικοινωνίας	28
2.1. Συμβατικές μέθοδοι επικοινωνίας	28
2.1.1. Εσωτερική και εξωτερική επικοινωνία	28
2.1.2. Άμεση επικοινωνία.....	29
2.1.3. Συγκεντρώσεις προσωπικού	30
2.2. Εναλλακτικές μέθοδοι επικοινωνίας.....	30
2.2.1. Δομημένος διάλογος	30
2.2.2. Βιωματικά εργαστήρια.....	31
2.2.3. Αξιολόγηση εκπαιδευτικού προγράμματος.....	32

2.2.4.	Καινοτόμα μοντέλα επιμόρφωσης.....	34
2.2.5.	ΤΠΕ.....	37
2.2.6.	Δημιουργία δικτύου παιδαγωγών	39
2.2.7.	Η τέχνη ως μέσο επικοινωνίας.....	41
Κεφάλαιο 3 Σπουδαιότητα.....		42
3.1.	Επίδραση της επικοινωνίας σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος	42
3.2.	Οφέλη για τα παιδιά	46
3.3.	Οφέλη για τους παιδαγωγούς.....	47
Κεφάλαιο 4: Παράγοντες που επηρεάζουν την επικοινωνία		48
4.1.	Ο ρόλος του παιδαγωγού (στάση - συμπεριφορά)	49
4.2.	Παράγοντες που δυσχεραίνουν την επικοινωνία.....	49
4.3.	Πρακτικές ενίσχυσης της επικοινωνίας	52
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ.....		54
Κεφάλαιο 5: Έρευνα-Μεθοδολογικό πλαίσιο.....		54
5.1	Αφετηρία της έρευνας.....	54
5.2	Σκοπός και επιμέρους στόχοι.....	54
5.3.	Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις.....	56
5.4	Μεθοδολογικό πλαίσιο	58
5.4.1	Τεχνικές ποιοτικής έρευνας- Ερευνητικά εργαλεία	60
5.5.	Ζητήματα ηθικής δεοντολογίας	69
5.6.	Ζητήματα Αξιοπιστίας και εγκυρότητας	70
5.7.	Δείγμα –διεξαγωγή της έρευνας –Δειγματοληψία.....	72
5.7.1	Οδηγός συνέντευξης.....	72
5.7.2.	Πρωτόκολλο συνέντευξης.....	74
Κεφάλαιο 6 : Ευρήματα – Συζήτηση		78
6.1.	Ανάλυση και Ερμηνεία αποτελεσμάτων.....	78
6.1.1.	Ανάλυση με βάση τα ατομικά στοιχεία των υποκειμένων της έρευνας.....	78
6.1.2.	Ανάλυση και ερμηνεία αποτελεσμάτων.....	82
6.2.	Συμπεράσματα	90
6.3.	Περιορισμοί της έρευνας	94
6.4.	Προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	95

Βιβλιογραφία.....	96
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄	1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄	1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄	1
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄	2
ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΕΘΕΛΟΝΤΗ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ	2
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄	4
Ερωτηματολόγιο Συνέντευξης	4
ΠΙΝΑΚΕΣ.....	7
Πίνακας Α΄: Δημογραφικά στοιχεία «Παιδαγωγών Προσχολικής Ηλικίας».....	7
Πίνακες Β΄: Απαντήσεις ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ανά κατηγορία ερωτήσεων	8
Β1. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 1 ^η κατηγορία.....	8
Β2. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 2 ^η κατηγορία.	10
Β3. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 3 ^η κατηγορία.	12
Β4. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 4 ^η κατηγορία.	13
Β5. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 5 ^η κατηγορία.	15
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄	17
Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων.....	17
Συνέντευξη Α.Κ. Σ1 #1	17
Συνέντευξη Κ.Β Σ2 #2	24
Συνέντευξη Ε.Α Σ3 #3	30
Συνέντευξη Μ.Δ Σ4 #4.....	35
Συνέντευξη Κ.Γ. Σ5 #5.....	46

Συνέντευξη Ε.Τ. Σ6 #6.....	52
Συνέντευξη Κ.Γκ Σ7 #7	60
Συνέντευξη Ν.Μ. Σ8 #8.....	67
Συνέντευξη Ε.Κ Σ9 #9.....	70
Συνέντευξη Σ.Χ. Σ10 #10.....	76

Συντομογραφίες

Αγγλική ορολογία

Ελληνική ορολογία

Πρόλογος

Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεταστροφή η οποία ξεκινά από την ίδια την ανάγκη των εκαπιδευτικών-παιδαγωγών, για ποιοτική αναβάθμιση και ενισχύεται από την αντίληψη ότι η επικοινωνία και η συνεργασία κατέχουν σημαντικό ρόλο προς αυτή την κατεύθυνση, ως ένα εργαλείο που επιλύει προβλήματα, προωθεί την καινοτομία, βελτιώνει την καθημερινότητα στο σχολικό περιβάλλον και διευρύνει τις γνώσεις μέσα από τον αναστοχασμό.

Αντικείμενο της προκείμενης μεταπτυχιακής εργασίας, είναι η δυνατότητα ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος. Η αναγκαιότητα της περαιτέρω έρευνας, έγκειται στο γεγονός ότι η προώθηση εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας αποτελεί καταλυτικό εργαλείο μιας διαδικασίας όπως αυτής της αυθεντικής αξιολόγησης, που σήμερα όλο και περισσότερο απασχολεί την εκπαιδευτική κοινότητα.

Αφετηρία του συγκεκριμένου προβληματισμού στάθηκε η μέχρι τώρα έρευνά μου στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος με την εφαρμογή της μεθόδου «World Cafe» στο Κέντρο Προσχολικής Αγωγής που εργάζομαι. Η ίδια η ανάγκη των παιδαγωγών να εντρυφήσουν σε εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας εκφράστηκε άμεσα μέσω της από κοινού συνεκτίμησης τους, ότι η επικοινωνία με τους συμβατικούς τρόπους δεν «εξελίσσει» και δεν ευνοεί την αλλαγή «στάσης». Αυτό αποτελεί και την κύρια προβληματική που θα καταλήξει στα ερευνητικά ερωτήματα.

Θα επιχειρηθεί η διερεύνηση καινοτόμων προσεγγίσεων ανάδειξης και συγκέντρωσης της συλλογικής γνώσης μέσα από διαδικασίες ενεργητικής ακρόασης και ουσιαστικού διαλόγου. Η δύναμη του διαλόγου είναι τόσο ανεπαίσθητη και φυσική, ώστε συχνά την παραβλέπουμε. Για να την αξιοποιήσουμε όμως αποτελεσματικά προς όφελος παιδιών, γονέων, παιδαγωγών, πρέπει να την αντιληφθούμε ως διαδικασία-κλειδί σε όλες τις πτυχές της ζωής μας.

Η παρούσα εργασία έχει ως κύριο στόχο την διερεύνηση των μεθόδων και τρόπων επικοινωνίας, που θα μας προσφέρουν την δυνατότητα να κάνουμε μια σημαντική αλλαγή στη ζωή και στην εργασία μας. Ο πυρήνας της παρούσας προσέγγισης βρίσκεται στην κατανόηση ότι η επικοινωνία που βασίζεται στον ορθολογικό διάλογο συμβάλλει

καθοριστικά στην μετασχηματίζουσα μάθηση, και αποτελεί ένα βασικό εργαλείο εξέλιξης και προσωπικής ανάπτυξης των παιδαγωγών.

Κεφάλαιο Εισαγωγή

Αφετηρία της παρούσης ερευνητικής προσπάθειας ήταν η διαπίστωση της σπουδαιότητας της επικοινωνίας και συνεργασίας των παιδαγωγών μεταξύ τους και κατά πόσο αυτή η σχέση επηρεάζεται τόσο από τη στάση των παιδαγωγών όσο και από την οργανωσιακή κουλτούρα η οποία διέπει το σχολείο.

Η ανάδειξη του θέματος-προβλήματος καταδεικνύει τη χρησιμότητα της μελέτης, καθώς το παραπάνω ζήτημα απασχολεί στην καθημερινότητά τους όλους τους εμπλεκόμενους.

Αυτό αποτέλεσε βασικό κριτήριο εντοπισμού του θέματος. Επίσης θεωρώ ότι η παρούσα μελέτη δύναται να αποτελέσει ένα εργαλείο εντοπισμού των ερευνητικών δεδομένων για τη στάση των παιδαγωγών και για την υιοθέτηση καλών πρακτικών για μία εποικοδομητική, αναστοχαστική και ανατροφοδοτική επικοινωνία.

Όσον αφορά στο γενικό σκοπό της έρευνας εστιάζει στην αναγκαιότητα της επικοινωνίας, τις μορφές και το περιεχόμενό της, καθώς και στους παράγοντες που την διαμορφώνουν. Επιπλέον εξετάζει τις εκάστοτε προβληματικές καταστάσεις. Αναλυτικότερα εξετάζουμε ποια είναι τα θέματα που μπορούν να απασχολούν και χρήζουν διερεύνησης. τη συχνότητα της επικοινωνίας καθώς και τα ενδεχόμενα προβλήματα.

Η παρούσα, λοιπόν, διπλωματική εργασία επιχειρεί μια βιβλιογραφική ανασκόπηση, δηλαδή πρόκειται για μια συλλογή από επιλεγμένες δημοσιευμένες πηγές, σχετικές με το αντικείμενο της έρευνας.

Επιχειρείται η ανασκόπηση ερευνών σχετικών με την επικοινωνία και την αλληλεπίδραση μεταξύ εκπαιδευτικών/παιδαγωγών που λαμβάνει χώρα στη τάξη του Παιδικού Σταθμού.

Για την επίτευξη των παραπάνω στόχων επιχειρήθηκε μια επισκόπηση, δηλαδή μια αναζήτηση και μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας και αρθρογραφίας, αλλά ταυτόχρονα και ποικίλου υλικού πληροφόρησης, το οποίο αντλήθηκε από έγκυρες και αξιόπιστες ιστοσελίδες. Βέβαια, όπως είναι φυσικό, η εργασία αυτή δεν περιλαμβάνει ό,τι έχει δημοσιευθεί γύρω από το θέμα, καθώς δεν ήταν δυνατή η πρόσβαση σε ολόκληρο το πλήθος των δημοσιευμένων άρθρων που αναφέρονται στο θέμα της εργασίας.

Κρίνοντας από το θέμα της παρούσας εργασίας θεωρήσαμε ως καταλληλότερη μεθοδολογία την ποιοτική έρευνα, καθώς επιδιώκεται η εις βάθος διερεύνηση των

αντιλήψεων των παιδαγωγών. Καταλήξαμε στο γεγονός ότι μόνο η ποιοτική έρευνα εξυπηρετεί σε βάθος την διερεύνηση και μελέτη του φαινομένου της επικοινωνίας και κατ' επέκταση της συνεργασίας.

Η παρούσα εργασία χωρίζεται σε δύο μέρη και είναι δομημένη σε έξι κεφάλαια που το καθένα με τη σειρά του μας επιτρέπει να εκθέσουμε την προβληματική που μας οδήγησε να καταλήξουμε στα ερευνητικά ερωτήματα.

Στο πρώτο μέρος της εργασίας περιλαμβάνεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση του όρου της επικοινωνίας γενικότερα και χωρίζεται σε τέσσερα κεφάλαια.

Το πρώτο κεφάλαιο πραγματεύεται την επικοινωνία, τα χαρακτηριστικά στοιχεία της, τα είδη, τις μορφές, καθώς και τα τυχόν εμπόδια για την αποτελεσματικότητά της, και που κατά καιρούς έχουν διατυπωθεί από τους ερευνητές.

Το δεύτερο κεφάλαιο διερευνά τις συμβατικές και τις εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος.

Το τρίτο κεφάλαιο αναλύει και καταγράφει την σπουδαιότητα της αποτελεσματικής επικοινωνίας αναφορικά με τα οφέλη που αποκομίζουν παιδιά, παιδαγωγοί, γονείς και τέλος το τέταρτο κεφάλαιο εξετάζει συστηματικά τους παράγοντες που επηρεάζουν θετικά ή αρνητικά την επικοινωνία.

Το δεύτερο μέρος αποτελεί το εμπειρικό τμήμα της εργασίας, όπου διεξάγεται ποιοτική έρευνα σε παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας, με σκοπό την διερεύνηση της στάσης τους ως πομποί ή ως δέκτες, αλλά και των αποτελεσμάτων της εφαρμογής εναλλακτικών μεθόδων, στην ανάπτυξη της επικοινωνίας μεταξύ συναδέλφων παιδαγωγών. Αναλύονται και παρατίθενται οι μέθοδοι επεξεργασίας των αποτελεσμάτων όπως προκύπτουν από την βιβλιογραφική ανασκόπηση και αναλύεται η μέθοδος η οποία επιλέγεται.

Επίσης εξετάζεται κατά πόσο ήταν αποτελεσματική η έρευνα για την προώθηση της ίδιας της μεθόδου, και κατά πόσο μπορεί να έχει συνέχεια μια τέτοια δράση και τι εμπόδια συναντάει. (η δυνητική συνέχεια).

Το ερευνητικό ερώτημα συνδέεται άμεσα με την αποτελεσματική και ποιοτική λειτουργία ενός οργανισμού όπως είναι αυτός του σχολικού περιβάλλοντος και εν προκειμένω του Παιδικού Σταθμού, αφού η συνεργασία και το ευνοϊκό κοινωνικό κλίμα προϋποθέτουν την αμφίδρομη ροή πληροφοριών από τα ανώτερα στα κατώτερα κλιμάκια της διοικητικής ιεραρχίας και αντίστροφα. Για να είναι αποτελεσματική αυτή η

ροή πληροφοριών απαιτούνται οι κατάλληλες διαδικασίες επικοινωνίας και δομές καθώς επίσης και τα κατάλληλα δίκτυα πληροφοριών.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Κεφάλαιο 1. Γενικά περί της έννοιας της «επικοινωνίας»

Η διερεύνηση των παραγόντων που ρυθμίζουν την αποτελεσματική λειτουργία των σχολείων, είναι ζήτημα που απασχολεί τόσο την εκπαιδευτική έρευνα όσο και τα στελέχη της εκπαίδευσης και τους εκπαιδευτικούς της τάξης. Οι παράγοντες αυτοί συμπεριλαμβάνουν παραμέτρους που έχουν σχέση με την υλικοτεχνική υποδομή της εκπαιδευτικής μονάδας, τους διαθέσιμους οικονομικούς πόρους, την αξιοποίησή τους, προς όφελος του σχολείου, και το στελεχιακό της δυναμικό. Η αποτελεσματικότητα εξαρτάται επίσης από την ποιότητα της οργάνωσης της σχολικής μονάδας, την ποιότητα της διοίκησής της και από άλλα ζητήματα που άπτονται θεμάτων εκπαιδευτικής ηγεσίας. Σημαντικό μερίδιο στην ανάπτυξη της αποτελεσματικότητας, έχει η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, ο τρόπος εφαρμογής του προγράμματος σπουδών, η ποιότητα των διδακτικών μεθόδων, η καλή οργάνωση της τάξης και οι ποικίλες εκπαιδευτικές δραστηριότητες. Επιπλέον, τα εκπαιδευτικά αποτελέσματα, όταν αυτά είναι αξιόλογα, δημιουργούν κίνητρα όχι μόνο για την αναπαραγωγή τους, αλλά και για τη βελτίωση τους, πράγμα που με τη σειρά του δίνει ώθηση στην σχολική αποτελεσματικότητα. Τέλος, το καλό κλίμα και οι καλές σχέσεις μεταξύ των μελών της σχολικής κοινότητας, συνηγορούν για ένα καλό μαθησιακό περιβάλλον που μπορεί να καταστεί εφιαλτήριο επιτυχιών και αποτελεσματικής εκπαιδευτικής και μαθησιακής διαδικασίας. Στην περίπτωση ειδικά των Βρεφονηπιακών και Παιδικών Σταθμών, στα μέλη της κοινότητας συμπεριλαμβάνονται διαφορετικές ειδικότητες, όπως βοηθοί παιδαγωγοί, μαγείρισσες και βοηθητικό προσωπικό καθαριότητας, οι οποίοι εμπλέκονται στην καθημερινότητα και μετέχουν στην διαμόρφωση του κλίματος, αφού αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της δομής.

Από όλες τις παραμέτρους αποτελεσματικής διαχείρισης της εκπαιδευτικής μονάδας, οι πλέον ανώδυνες, όσον αφορά το κόστος τους, και κατά συνέπεια ανά πάσα στιγμή υλοποιήσιμες, είναι εκείνες που αφορούν το καλό κλίμα και τις καλές σχέσεις. Προϋπόθεση θετικού κλίματος, και καλών σχέσεων είναι η αρμονική συνεργασία των συντελεστών της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Κεντρικό πρόσωπο και συνδετικός κρίκος αυτής της συνεργασίας είναι ο Προϊστάμενος του Παιδικού Σταθμού, ο οποίος έρχεται σε

συχνή και άμεση επαφή και επικοινωνία, με όλα τα μέλη της κοινότητας, τους παιδαγωγούς, τα παιδιά τους γονείς τους και τις τοπικές αρχές. Αρμονική συνεργασία επιτυγχάνεται όταν, μεταξύ άλλων, υπάρχει και αλληλοκατανόηση, που είναι προϊόν αποτελεσματικής επικοινωνίας.

Η επικοινωνία και η λήψη αποφάσεων είναι ηγετικές λειτουργίες κλειδιά. Ο Προϊστάμενος, εκτός του διοικητικού ρόλου που κατέχει, ασκεί και παιδαγωγικό έργο. Επικοινωνεί με το παιδαγωγικό προσωπικό, επικοινωνεί με τα παιδιά, επικοινωνεί με τους γονείς τους και με τα υπόλοιπα μέλη της κοινότητας, καθώς και με τις τοπικές αρχές. Το ίδιο το παιδαγωγικό του έργο είναι άσκηση επικοινωνίας. Όταν δεν υπάρχουν παρεξηγήσεις και ασάφειες, καλλιεργούνται καλές σχέσεις. Όπου υπάρχει καλή επικοινωνία δημιουργείται καλό κλίμα, το οποίο αποτελεί κίνητρο εξέλιξης και ανατροφοδοτεί τους παιδαγωγούς ώστε να καταθέτουν τον «καλύτερο εαυτό τους».

1.1. Ορισμός του όρου «επικοινωνία»

Για τον όρο επικοινωνία υπάρχουν πολλές καταγεγραμμένες απόψεις στην βιβλιογραφία, οι οποίες όμως δεν διαφέρουν μεταξύ τους. Σύμφωνα με τον Μπαμπινιώτη, «επικοινωνία είναι η αποστολή μηνυμάτων ή πληροφοριών, από κάποιον που νοείται ως πομπός προς κάποιον που νοείται δέκτης και αντίστροφα, μέσω κοινού συστήματος σημάτων, συμβόλων ή τρόπων συμπεριφοράς» (Μπαμπινιώτης 2012).

Ο Μπουραντάς αναφέρει «Επικοινωνία είναι η διαδικασία με την οποία ένας πομπός Α (άνθρωπος ή ομάδα), μεταβιβάζει πληροφορίες, σκέψεις, ιδέες, συναισθήματα και ακόμη ενέργεια, σε ένα δέκτη Β (άνθρωπος ή ομάδα), με στόχο να ενεργήσει πάνω του, ούτως ώστε να προκαλέσει σε αυτόν την εμφάνιση ιδεών, πράξεων, συναισθημάτων, ενέργειας και σε τελική ανάλυση να επηρεάσει την τελική κατάσταση του και την συμπεριφορά του. (Μπουραντάς 1992).

Ενδεικτικά καταγράφεται ότι επικοινωνία είναι:

- Μια ευρεία έννοια που καλύπτει όλα τα επίπεδα στα οποία οι άνθρωποι ανταλλάσσουν μηνύματα (Χατζηχρήστου, 2004, σ.45, τεύχος 1^ο)
- Η ανταλλαγή μηνυμάτων μεταξύ δύο ή περισσότερων ανθρώπων, μέσω της οποίας αναπτύσσονται σχέσεις. (Κόκκος & Λιοναράκης, 1998, σ.55).

- Η διαδικασία κατά την οποία λεκτικά και μη λεκτικά σύμβολα ανταλλάσσονται μεταξύ δύο ή και περισσότερων ατόμων (Daft, 1991,Κουτούζης, 1999, σ.252).
- Η διαδικασία της ανταλλαγής πληροφοριών με τη χρήση των λέξεων, των γραμμάτων, των συμβόλων ή της μη λεκτικής συμπεριφοράς (Dubrin, 1998, σ.360).
- Η ανταλλαγή πληροφοριών (μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων) μέσω κωδικοποιημένων μηνυμάτων (Naylor, 1999, σ.597).
- Μια αμφίδρομη διαδικασία κατά την οποία διάφορες πληροφορίες ανταλλάσσονται και κατανοούνται από δύο ή περισσότερους ανθρώπους.Η ουσία αυτής της διαδικασίας έγκειται στην αμοιβαιότητα και την αλληλεπίδραση, ενώ η κατανόηση του μηνύματος είναι απαραίτητη ώστε να χαρακτηριστεί μια επικοινωνία ολοκληρωμένη (Κουτούζης, 1999, σ.230).
- Η ανταλλαγή και το μοίρασμα πληροφοριών, συμπεριφορών, ιδεών και συναισθημάτων (Windhalletal., 1992, σ.121).
- Κάθε διαδικασία κατά την οποία σκέψεις (ιδέες) μεταδίδονται από το ένα μέλος ενός οργανισμού σε κάποιο άλλο (Simon , 1957, στο Σαϊτης, 2007, σ.228)
- Μια κυκλική διαδικασία μέσω τη οποίας οι άνθρωποι προσπαθούν να κατανοήσουν τις ανάγκες, τις αντιλήψεις και τα συναισθήματα άλλων ανθρώπων (RobbinsandDeCenzo, 1995, στο Σαϊτης, 2007, σ.228).
- Μια κοινωνική δραστηριότητα, ένα κοινωνικό φαινόμενο, που εμφανίζεται τόσο σε διαπροσωπικό επίπεδο, όσο και σε επίπεδο οργανισμών και αφορά τη μετάδοση και λήψη πληροφοριών-μηνυμάτων, (συμπεριλαμβανομένων έκφρασης αισθημάτων, συναισθημάτων, αντιλήψεων, κρίσεων κτλ), μεταξύ των ατόμων και των ομάδων, μέσα από ένα σύστημα συμβόλων όπως είναι η γλώσσα, τα σήματα, οι χειρονομίες κ.λπ. (Αθανασούλα-Ρέππα, 1999, σ.141).
- Η διαδικασία των πέντε W: Who (ποιος...), What (τι...), Whom (σε ποιόν), Which (μέσω ποιού διαύλου), What (με τι αποτέλεσμα...) (Laswell, 1948, στο Αθανασούλα-Ρέππα, 1999, σ.141).

Συμπερασματικά, η επικοινωνία μπορεί να οριστεί ως η διαδικασία αμφίδρομης ανταλλαγής πληροφοριών, μηνυμάτων, σκέψεων, ιδεών, κρίσεων, αντιλήψεων, συναισθημάτων, συμπεριφορών μεταξύ δυο ή περισσότερων προσώπων με τη χρήση

λεκτικών (προφορικός και γραπτός λόγος) και μη λεκτικών συμβόλων (χειρονομίες, εκφράσεις, στάση σώματος) με στόχο την αλληλοκατανόηση και την ανάπτυξη σχέσεων, αποσκοπώντας σε αποτελεσματικές συνεργασίες προς όφελος των ατόμων και των οργανισμών ή των ομάδων.

Η διαδικασία της επικοινωνίας είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τις ανθρώπινες σχέσεις και επηρεάζει την όλη συμπεριφορά των μελών μιας ομάδας. Συνυφασμένη με την κοινωνική οργάνωση (οργανισμός, σχολείο, οικογένεια κ.λπ.), έχει καθοριστική σημασία για την υλοποίηση των στόχων της, αφού μέσω αυτής εναρμονίζονται συμπεριφορές, επηρεάζεται η απόδοση των μελών της οργάνωσης και δημιουργείται η συνισταμένη των οργανωμένων προσπαθειών. Αναμφίβολα, κάθε οργανισμός (σχολική μονάδα, εκπαιδευτικό κέντρο) χρειάζεται στελέχη των οποίων βασικό στοιχείο της εκπαίδευσής τους, να είναι η ανάπτυξη της επιδεξιότητας στην τέχνη της επικοινωνίας (Σαΐτης, 2007, σ.230).

1.1.1. Η διαδικασία της επικοινωνίας

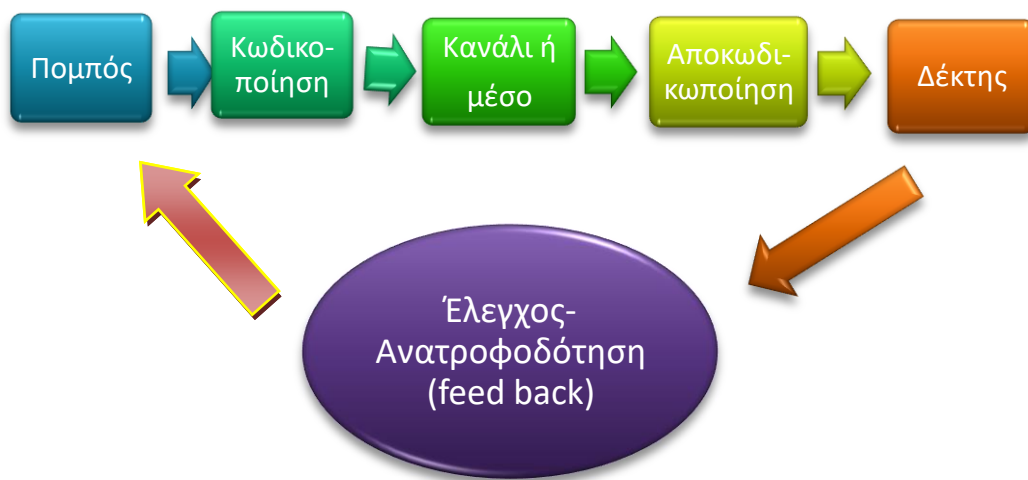
Η επικοινωνία είναι μια συνεχής διαδικασία που απαιτεί την ύπαρξη δύο τουλάχιστον προσώπων, του αποστολέα του μηνύματος και του αποδέκτη αυτού. Κατά την διάρκεια της αμφίδρομης αυτής επικοινωνίας οι αποδέκτες στέλνουν και λαμβάνουν μηνύματα συγχρόνως. Η διαδικασία της επικοινωνίας αρχίζει τη στιγμή που ένας πομπός ή πηγή (άτομο ή ομάδα), έχει την επιθυμία να μεταβιβάσει μία πληροφορία, μια σκέψη, κ.λ.π. Ο πομπός κωδικοποιεί αυτό που θέλει να μεταβιβάσει, με τη χρήση ενός κώδικα λέξεων, συμβόλων, κινήσεων σχηματίζοντας ένα μήνυμα. Με τη βοήθεια καναλιών μεταβιβάζει το μήνυμα στο δέκτη. Ο δέκτης το λαμβάνει, το αποκωδικοποιεί, το ερμηνεύει και τελικά γνωρίζει, αντιλαμβάνεται, κατανοεί και αισθάνεται αυτό που ο πομπός θέλει να του μεταβιβάσει. (Kurland & Pelled, 2000).

Η επικοινωνία συνεπώς επιφέρει αποτελέσματα και καθίσταται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς μπορεί να επηρεάσει τη γνώση, τη σκέψη, την ιδεολογία, τα αισθήματα, την ενέργεια αλλά και την συμπεριφορά του δέκτη.

Ο πομπός πληροφορείται για την τύχη του μηνύματος με τη βοήθεια του μηχανισμού ελέγχου-ανατροφοδότησης (feedback).

Τα βασικά επομένως στοιχεία της διαδικασίας της επικοινωνίας είναι τα ακόλουθα:

- Πηγή (πομπός)
- Κώδικας πομπού (κωδικοποίηση μηνύματος)
- Το μήνυμα
- Τα κανάλια ή δίκτυα μεταβίβασης μηνυμάτων
- Η σύλληψη (δέκτης)
- Ο κώδικας του δέκτη (αποκωδικοποίηση μηνύματος)
- Η κατανόηση του μηνύματος (αποτέλεσμα)
- Έλεγχος ανατροφοδότησης (feed back)

Σχήμα1

Ο κώδικας επικοινωνίας αποτελείται συνήθως από τη φωνή (τόνος, ένταση, χροιά), τη γλώσσα (το σύνολο των λέξεων), τα σύμβολα, τις κινήσεις του σώματος, την οπτική επαφή και τη στάση του σώματος. Η κωδικοποίησή είναι μια διανοητική διαδικασία και επηρεάζεται άμεσα από το νοητικό αλλά και συναισθηματικό επίπεδο του πομπού.

Το αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας είναι το μήνυμα, το οποίο μεταβιβάζεται μέσω των διαφόρων καναλιών στον δέκτη.

1.1.2. Σκοποί της επικοινωνίας

Σκοπός της επικοινωνίας είναι να μεταβιβάσει μηνύματα και πληροφορίες οι οποίες μπορούν να μεταφραστούν σε σκέψεις, οδηγίες, ιδέες, επιθυμίες, συναισθήματα, γνώσεις, κ.α.

Πολλοί ερευνητές με τα θέματα της επικοινωνίας υποστηρίζουν ότι, εκτός από τον συντονισμό, η επικοινωνία έχει και άλλους δευτερεύοντες σκοπούς, όπως την ολοκλήρωση, σύνδεση, εναρμόνιση και δημιουργία ενός καλού κλίματος εργασίας. Επίσης, συμβάλλει στη δημιουργία αισθήματος συνεργασίας και ανάγκης για ομαδική εργασία, διευκολύνει την ανάθεση και ανάληψη αρμοδιοτήτων και ευθυνών, βοηθά στην αύξηση της ικανοποίησης από την εργασία και υποκινεί το προσωπικό σε υψηλότερα επίπεδα αποδοτικότητας και αποτελεσματικότητας. Επιπρόσθετα, η καλή αμφίδρομη επικοινωνία συμβάλλει και βοηθά στη δημιουργία διαχρονικών και υγιών σχέσεων μεταξύ των παιδαγωγών με αποτέλεσμα την καλύτερη και αποδοτικότερη συνεργασία και την αβίαστη υιοθέτηση καλών πρακτικών και την προώθηση καινοτόμων ιδεών.

Σύμφωνα με τους Aldag και Stearns, (1991) η επικοινωνία εξυπηρετεί τους εξής σκοπούς:

- παρέχει πληροφορίες για να ληφθούν αποφάσεις. Τα στελέχη και οι απλοί εργαζόμενοι χρειάζονται πληροφορίες για τους στόχους και πορείες δράσης, για μελλοντικά γεγονότα και για τα πιθανά αποτελέσματα των αποφάσεων τους, ώστε να πάρουν τις πιο σωστές αποφάσεις.

- βοηθά στην παρακίνηση. Η επικοινωνία ενθαρρύνει την αποδοχή των οργανωσιακών στόχων και έτσι μεγαλώνει την παρακίνηση.

- βοηθά στον έλεγχο, αφού αποσαφηνίζονται τα καθήκοντα, οι εξουσίες και οι ευθύνες, και έτσι είναι δυνατός ο έλεγχος της συμπεριφοράς και της απόδοσης των εργαζομένων. Αν υπάρχει κάποια ασάφεια σε αυτά τα θέματα είναι δύσκολο έως αδύνατο να απομονωθούν, για να προσδιοριστούν οι πηγές των προβλημάτων και κατ'επέκταση, να αντιληφθούν διορθωτικές ενέργειες.

- βοηθά στη δημιουργία υψηλού ηθικού. Η επικοινωνία επιτρέπει την εκδήλωση των συναισθημάτων και την ικανοποίηση των κοινωνικών αναγκών. Μπορεί επίσης να βοηθήσει στην αποφυγή δυσαρρεσκειών για την άμβλυνση αρνητικών συναισθημάτων. Οι σκοποί αυτοί εξυπηρετούνται κάθε φορά, με τον ανάλογο τύπο ή είδος επικοινωνίας, δηλαδή με την προφορική επικοινωνία (πρόσωπο με πρόσωπο ή τηλεφωνική) ή με τη γραπτή επικοινωνία (όπως σημειώματα, memo, έντυπα, εκθέσεις, επιστολές, fax, e-mail).

1.2. Χαρακτηριστικά στοιχεία της επικοινωνίας

1.2.1. Είδη επικοινωνίας

Τα είδη της επικοινωνίας καθορίζονται ανάλογα με το ποιο είναι το κρίσιμο κριτήριο διαχωρισμού κάθε φορά.

Ο Ζαβλανός (1998), σχετικά με τα είδη της επικοινωνίας και βάσει των March και Simon, αναφέρει ότι υπάρχουν πέντε είδη.

Πιο συγκεκριμένα:

- «Επικοινωνία σε μη προγραμματισμένες δραστηριότητες
- Επικοινωνία που συμβάλλει στον καθορισμό προγραμμάτων, στις καθημερινές προσαρμογές ή γενικότερα στο συντονισμό των προγραμμάτων.
- Επικοινωνία που παρέχει στοιχεία για την εφαρμογή των μεθόδων, δηλαδή των πληροφοριών που απαιτούνται για την εκτέλεση των προγραμμάτων.
- Επικοινωνία που συντελεί στη δημιουργία προγραμμάτων, δηλαδή επικοινωνία που χρησιμοποιείται σαν ερέθισμα.
- Επικοινωνία που παρέχει πληροφορίες σχετικά με τα αποτελέσματα των «δραστηριοτήτων».

Άλλες μορφές επικοινωνίας που έχουν μελετηθεί είναι οι εξής:

- *Εσωτερική επικοινωνία*: Η διανοητική επικοινωνία που έχει ο άνθρωπος με τον εαυτό του. Αυτή η μορφή επικοινωνίας ξεκινά στην προσχολική ηλικία, καθώς το παιδί αναπτύσσει μονόλογο και εγωκεντρικό λόγο. Αργότερα, η εσωτερική επικοινωνία καλλιεργείται συνειδητά από τον άνθρωπο, με την ανασκόπηση των δράσεών του, την εμβάθυνση, την έρευνα και την αυτογνωσία. Η εσωτερική συζήτηση κάθε ανθρώπου με τον εαυτό του είναι σημαντική, καθώς αυτή η φωνή που έρχεται από μέσα του, του παρέχει συμβουλές και βοηθάει στον έλεγχο των πιθανών επιλογών που έχει πριν λάβει μια τελική απόφαση.

- *Διαπροσωπική ή δυαδική επικοινωνία*: Η διαπροσωπική επικοινωνία έχει διαλογικό χαρακτήρα και προϋποθέτει την ύπαρξη δύο τουλάχιστον ανθρώπων, τον πομπό και τον δέκτη, οι οποίοι επικοινωνούν εναλλάσσοντας τους δύο αυτούς ρόλους και αλληλεπιδρώντας. Αυτή η μορφή επικοινωνίας περιλαμβάνει λεκτικά και μη λεκτικά σήματα και τα άτομα που συμμετέχουν σε αυτήν αλληλεπιδρούν και μεταδίδουν μηνύματα αμφίδρομα.

• *Επικοινωνία ατόμου με ομάδα:* Σε μια σχολική αίθουσα αυτή η μορφή επικοινωνίας είναι συνηθισμένη και συναντάται κυρίως στη δασκαλοκεντρική μορφή διδασκαλίας. Ο πομπός στην προκειμένη περίπτωση έχει κεντρικό ρόλο και οι δέκτες λαμβάνουν και επεξεργάζονται τα μηνύματα που αυτός αποστέλλει. Η συγκεκριμένη μορφή επικοινωνίας συναντάται και σε διαλέξεις, αγορεύσεις κ.λπ.

• *Επικοινωνία ομάδας με άτομο:* Σε αυτή την περίπτωση η ομάδα δρα ή αντιδρά συλλογικά σε κάποιο ερέθισμα ενός ατόμου. Για παράδειγμα, σε μια σχολική αίθουσα αυτό το φαινόμενο συναντάται στη δράση-αντίδραση των μαθητών σε ερέθισμα που έλαβαν από τον εκπαιδευτικό.

• *Επικοινωνία ομάδας με ομάδα:* Η συγκεκριμένη μορφή επικοινωνίας αναφέρεται σε σχέσεις και αλληλεπιδράσεις που έχουν μεταξύ τους ομάδες ατόμων. Στη σχολική τάξη αυτή η μορφή επικοινωνίας συναντάται σε ομαδικές εργασίες ή παιχνίδια.

• *Διαμεσολαβητική επικοινωνία:* Η διαμεσολαβητική μορφή επικοινωνίας συναντάται συνήθως στα μέσα μαζικής επικοινωνίας, καθώς ο πομπός γίνεται κωδικοποιητής και ο δέκτης αποκωδικοποιεί το μήνυμα που λαμβάνει. Το ενδιαφέρον σε αυτή την περίπτωση στρέφεται στο γεγονός πως άτομα τα οποία δέχονται το ίδιο κωδικοποιημένο μήνυμα, το ερμηνεύουν διαφορετικά. (Bonnye & Marilyn, 2008).

Σύμφωνα με τον Speer (1972), υπάρχουν τέσσερις μορφές επικοινωνίας οι οποίες αντιστοιχούν στη λεκτική και μη λεκτική επικοινωνία:

- *Επικοινωνία λεκτική-γνωστική*
- *Επικοινωνία ως λεκτική έκφραση επιδρώντων καταστάσεων*
- *Επικοινωνία ως μη λεκτική πράξη*
- *Επικοινωνία ως μη λεκτική έκφραση συναισθημάτων.*

Σύμφωνα με τον Σαΐτη, η επικοινωνία με κριτήριο τις επικοινωνούσες θέσεις διακρίνεται σε:

- *Καθοδική επικοινωνία:* Η παραδοσιακή αυτή μορφή επικοινωνίας συναντάται και σήμερα σε πολλές οργανώσεις, κυρίως σε δημόσιους οργανισμούς. Στην προκειμένη περίπτωση η επικοινωνία ξεκινά από τα ανώτερα κλιμάκια της ιεραρχίας και καταλήγει στα κατώτερα, χωρίς να περιλαμβάνει τη φάση της ανταπόκρισης. Η καθοδική αυτή πορεία των εντολών ή των οδηγιών αποτελεί μια χρονοβόρα και ανακριβή διαδικασία, καθώς οι διαδοχικές μεταδόσεις των μηνυμάτων από όλα τα ιεραρχικά επίπεδα

αλλοιώνουν το νόημά τους και δε δίνεται η δυνατότητα στους υφισταμένους να εκφράσουν άποψη.

- *Οριζόντια επικοινωνία:* Σε αυτή την περίπτωση η επικοινωνία εκτυλίσσεται μεταξύ ατόμων που βρίσκονται στην ίδια ιεραρχική κλίμακα. Η εν λόγω μορφή επικοινωνίας βοηθά στο συντονισμό ενός οργανισμού για την επίτευξη κάποιου στόχου και οδηγεί στην αμοιβαία ενημέρωση των ατόμων που εμπλέκονται, δημιουργώντας έτσι καλές διαπροσωπικές σχέσεις.

- *Ανοδική επικοινωνία:* Η συγκεκριμένη μορφή επικοινωνίας είναι η αντίστροφη της καθοδικής. Η επικοινωνία στην προκειμένη περίπτωση κινείται από τα κατώτερα διοικητικά επίπεδα προς τα ανώτερα. Αυτή η μορφή επικοινωνίας βοηθά τους υφισταμένους να ενημερώνουν τα ανώτερα στελέχη για τις ιδέες, τα παράπονα και τις θέσεις των εργαζομένων και να αποκτούν μια πραγματική εικόνα του οργανισμού τους. Ο προϊστάμενος, λοιπόν, κανονίζοντας τακτικές συναντήσεις με τους υφισταμένους του και δίνοντας βαρύτητα σε αυτήν τη μορφή επικοινωνίας μπορεί να ενημερώνεται για την πορεία των δικών του εντολών. (Σαϊτής, 2014).

Σύμφωνα με την Πασιαρδή (2001), στην ανοδική επικοινωνία υπάρχουν φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας και σε αυτό συμβάλλει: α) η εμπιστοσύνη των υφισταμένων προς τους προϊσταμένους τους, β) η άποψη των υφισταμένων για το πόσο οι προϊστάμενοι επηρεάζουν το μέλλον τους και γ) οι προσωπικές φιλοδοξίες των υφισταμένων.

- *Τυπική ή επίσημη επικοινωνία:* Η επικοινωνία σε αυτή την περίπτωση γίνεται μέσω επίσημων και πιστοποιημένων από τη διοίκηση καναλιών επικοινωνίας (Σαϊτής, 1994).

- *Άτυπη ή ανεπίσημη επικοινωνία:* Η επικοινωνία των μελών ενός οργανισμού στην προκειμένη περίπτωση γίνεται έξω από τις γραμμές της οργανωτικής δομής και συνήθως έχει τη μορφή φημών ή διαδόσεων, χωρίς την απαραίτητη αξιοπιστία. Για να αποφευχθεί αυτό, οι διοικούντες μια επιχείρηση πρέπει να δίνουν σαφείς εντολές και οδηγίες προς τα μέλη του οργανισμού (Μπουραντάς, 2001).

- *Γραπτή επικοινωνία:* Αυτή η μορφή επικοινωνίας, γνωστή και ως “αλληλογραφία”, αποτελεί βασική μορφή επίσημης επικοινωνίας ενός οργανισμού.

Προϋποθέτει την ύπαρξη αποστολέα και αποδέκτη και μέσω αυτής εκφράζονται απόψεις, παρέχονται οδηγίες, εντολές, αιτήματα, καθώς και επίσημα αποτελέσματα.

- *Προφορική επικοινωνία:* Πρόκειται για μια συνομιλία ή συνέντευξη. Η επικοινωνία αυτή αναφέρεται στην αξιολόγηση ενός κρινόμενου ατόμου από μια μικρή ομάδα ατόμων για ένα συγκεκριμένο σκοπό και αποτελεί τη συνέντευξη. Αυτή η μορφή επικοινωνίας συναντάται ως επί το πλείστον στην αξιολόγηση της ικανότητας ενός ατόμου για μια θέση εργασίας, κυρίως στους ιδιωτικούς οργανισμούς. Η προφορική αυτή επικοινωνία αποτελεί μια ιδιαίτερα απαιτητική επικοινωνιακή μορφή, καθώς το αξιολογούμενο άτομο πρέπει να κατέχει ιδιαίτερα προσόντα για την επιτυχή έκβασή της, όπως η ικανότητα να ακούει με προσοχή και να βγάζει συμπεράσματα (Σαΐτης, 1994). Η επικοινωνία επομένως αποτελεί μια κοινωνική διεργασία, η οποία για να επιτευχθεί συνδυάζει πολλούς τρόπους συμπεριφοράς: το λόγο, τις κινήσεις, το βλέμμα, ακόμη και το χώρο κ.λπ. (Winkin,1993).

1.2.2. Μορφές επικοινωνίας

Από την τελευταία δεκαετία του προηγούμενου αιώνα εκδηλώθηκε έντονη ερευνητική δραστηριότητα με αντικείμενο τα συναισθήματα και την επικοινωνία, τη σκέψη και τη νόηση. Ο Howard Gardner το 1983, με την θεωρία της πολλαπλής νοημοσύνης που ανέπτυξε, κατέδειξε ότι η νοημοσύνη δεν είναι μονοδιάστατη, αλλά χωρίζεται σε τομείς, οι οποίοι είναι όλοι το ίδιο σημαντικοί, αλλά δεν είναι εξίσου ανεπτυγμένοι σε κάθε άτομο. Τα τελευταία χρόνια η Γνωστική Ψυχολογία, η Γνωστική Νευροψυχολογία και η Γνωστική Νευροεπιστήμη, επιχειρούν μια νευρο-βιολογική προσέγγιση των γνωστικών λειτουργιών και διαδικασιών, καθώς και της φύσης και της δομής των συναισθημάτων. Στο πλαίσιο αυτό αναδεικνύεται η σημασία της μη λεκτικής επικοινωνίας τόσο για τη ανθρώπινη επικοινωνία, όσο και για τη συναισθηματική σύμπνοια και αρμονική σχέση στο χώρο εργασίας.

Ο τρόπος με τον οποίο χρησιμοποιείται η γλώσσα ως ένα σύστημα μετάδοσης νοήματος, καθορίζει κατά μεγάλο βαθμό και την αποτελεσματικότητά της. Όπως το περπάτημα είναι το σύστημα που χρησιμοποιείται στο χώρο, για τη μετάβαση από το

ένα μέρος στο άλλο, η γλώσσα είναι το σύστημα που χρησιμοποιείται για τη μετάβαση από το ένα μέρος στο άλλο, στο χρόνο (Key, 1980).

Κάθε ανθρώπινος νους διαθέτει ένα εσωτερικό λεξικό. Στον ενήλικα το νοητικό αυτό λεξικό περιέχει πάνω από 75.000 λέξεις αποθηκευμένες στη μνήμη (Δόλγυρα, 2004). Το νόημα όμως της γλώσσας, εξαρτάται από τους ανθρώπους. Σύμφωνα με τους Bell & Smith υπάρχει η έννοια της συνεκδοχικής σημασίας (της συναισθηματικής) η οποία αντίθετα με τη δηλωτική, που αρκείται σε έναν ορισμό των λέξεων, υποστηρίζει ότι οι σημασίες δε βρίσκονται στις λέξεις αλλά στους ανθρώπους. (Bell & Smith, 1999).

Καθώς η κοινωνία εξελίσσεται και αλλάζει, τροποποιεί και τη σημασία που έχει αποδώσει στα μηνύματα του παρελθόντος. Η τροποποίηση αυτή αποτελεί τη βάση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας και συνεπακόλουθα της αποτελεσματικής επικοινωνίας. Το νόημα όμως της λεκτικής και μη λεκτικής επικοινωνίας εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από το πλαίσιο που καθορίζει τη σημασία των συμπεριφορών αλλά και από την υπόλοιπη συμπεριφορά που το συνοδεύει ή ακολουθεί σε σύντομο χρονικό διάστημα, ενώ τα μηνύματα όλων των ειδών διέπονται από ένα σύστημα κανόνων, που ορίζουν τι είναι και τι δεν είναι σημαντικό, κατάλληλο, αναμενόμενο και αποδεκτό σε συγκεκριμένες κοινωνικές καταστάσεις.

Βασικό ζήτημα στη χρήση των λεκτικών μηνυμάτων είναι η αναγνώριση αυτού, που οι θεωρητικοί της κριτικής σκέψης ονομάζουν εννοιολογικές διαστρεβλώσεις, δηλαδή διανοητικά λάθη. Βάση για τη βελτίωση της λεκτικής επικοινωνίας, αποτελεί η παραδοχή ότι η γλώσσα μόνο εν μέρει συμβολίζει την πραγματικότητα και δεν είναι η ίδια η πραγματικότητα. Αναλύονται λοιπόν, δύο είδη αντιμετώπισης των γεγονότων, ο προσανατολισμός πρόθεσης που αναφέρεται στην τάση αντιμετώπισης των γεγονότων με βάση τον τρόπο με τον οποίο μιλάμε για αυτά, και ο προσανατολισμός επέκτασης, με βάση τον οποίο πρώτα εξετάζονται τα πραγματικά γεγονότα και ύστερα οι χαρακτηρισμοί τους. Σε έναν οργανισμό, όπως είναι ο Παιδικός Σταθμός, πολλές φορές, τα περιστατικά που οφείλονται σε κακή ακρόαση ή αποκωδικοποίηση μηνυμάτων, οδηγούν τους δέκτες να φοβούνται τη μη λεκτική επικοινωνία ή ακόμα και την λεκτική-προφορική με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται η «γραφειοκρατική» γραπτή λεκτική επικοινωνία που κάθε άλλο παρά οικονομία της επικοινωνίας εξασφαλίζει (Harvard,2002).

1.2.2.1. Λεκτική επικοινωνία

Ο άνθρωπος ως επικοινωνιακό ον, αναπτύσσει πολλούς και διαφορετικούς τρόπους επικοινωνίας, με σκοπό να διαμορφώσει τις διαπροσωπικές του σχέσεις, ελέγχοντας με τη λογική του τα ένστικτά του και αναπτύσσοντας διαφορετική συμπεριφορά για κάθε περίπτωση (Σταμάτης, 2015). Η λεκτική επικοινωνία αποτελεί την πιο εκλεπτυσμένη μορφή επικοινωνίας του ανθρώπου, καθώς για την απόκτησή της χρειάστηκαν εκατομμύρια χρόνια παρουσίας του στη γη. (Σταμάτης, ο.π.). Με τον όρο λεκτική επικοινωνία, εννοούμε την επικοινωνία η οποία πραγματοποιείται στο πλαίσιο ενός γλωσσικού κώδικα που εδράζεται σε έννοιες-προϊόντα μιας συμβατικής αποδοχής ονοματοθεσίας στα αντικείμενα του περιβάλλοντος, στις καταστάσεις, στις ενέργειες και στις αφηρημένες έννοιες, που πραγματοποιούνται για τη δημιουργία συγκεκριμένου έργου και παίρνουν τη μορφή λέξεων-συμβόλων (Chomsky, 1964, στο Σταμάτης, 2011). Όπως μπορούμε να καταλάβουμε, η γλώσσα αποτελεί ένα βασικό μέσο για την ανταλλαγή μηνυμάτων, πληροφοριών και απόψεων μεταξύ των μελών μιας κοινωνίας. Λεκτική, επομένως, είναι η επικοινωνία η οποία επιτυγχάνεται μέσω του λόγου (γραφτού ή προφορικού). Το μήνυμα της επικοινωνίας αποτελείται από λεκτικά σύμβολα και μεταφέρεται μέσω διαφόρων τρόπων, είτε πρόκειται για διαπροσωπικές σχέσεις είτε για αλληλεπίδραση σε κοινωνικά ή επαγγελματικά περιβάλλοντα. Οι πιο συνηθισμένοι και γνωστοί από αυτούς τους τρόπους επικοινωνίας, γίνονται μέσω της ομιλίας και της γραπτής επικοινωνίας, συνήθως με τις εξής μορφές:

- Ομιλία με χρήση κάποιου μέσου (τηλέφωνο, ραδιόφωνο, τηλεδιάσκεψη)
- Άμεση, πρόσωπο με πρόσωπο (συν)ομιλία
- Γραπτή επικοινωνία (σημειώματα, επιστολές, υπομνήματα, εγκύκλιοι, κανονισμοί, οδηγίες, δελτία τύπου κ.ά.)
- Ηλεκτρονική λεκτική επικοινωνία, η οποία περιλαμβάνει το διαδίκτυο, μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου, μηνύματα σε ιστοτόπους κοινωνικής δικτύωσης, blogs κ.ά. (Παυλάκης, 2007-2013).

Η γλώσσα, είναι ένα σύστημα αλληλοεξαρτώμενων στοιχείων. Για να επιτευχθεί, η λεκτική επικοινωνία πρέπει ο ομιλητής να «κωδικοποιήσει» (encode) τις έννοιες που έχει

στο μυαλό του με τη μορφή μιας προσφερόμενης σειράς λέξεων. Ο πομπός, δηλαδή, με αυτό τον τρόπο στέλνει στον ακροατή το μήνυμα κωδικοποιημένο και ο δέκτης το αποκωδικοποιεί (decode), ώστε να το κατανοήσει, εφόσον φυσικά υπάρχει ένας κοινός κώδικας επικοινωνίας. Ο ακροατής λοιπόν ανάλογα συνεχίζει ή διορθώνει πραγματοποιώντας τη διαδικασία της ανατροφοδότησης (feedback). Η σωστή μετάδοση του μηνύματος, η καθαρότητα και η σαφήνιά του εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από τον αγωγό του μηνύματος. Ο ομιλητής θα πρέπει να είναι σε θέση να αξιολογήσει το επίπεδο κατανόησης του ακροατή σε οποιοδήποτε σημείο της συνομιλίας. Ο ίδιος σύμφωνα με τη δική του αξιολόγηση, είναι σημαντικό να μπορεί να αμφισβητήσει την αντίληψη του ακροατή, διαμορφώνοντας έτσι την ποιότητα της επικοινωνίας. Τα παιδιά, για παράδειγμα, έχουν την τάση να αποδέχονται την ψευδαίσθηση μιας επιτυχούς επικοινωνίας, δηλώνοντας πως κατανόησαν το νόημα της συζήτησης, ακόμη κι αν δεν το έχουν αντιληφθεί (Σακαλάκη, 1994).

Ένα σημαντικό στοιχείο της γλώσσας είναι η προφορά, σε αντιδιαστολή με την επικρατούσα άποψη που θεωρούσε το γραπτό λόγο ως το κυρίαρχο στοιχείο της γλώσσας.

Η συζήτηση είναι ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος τρόπος διαπροσωπικής επικοινωνίας και αποτελεί καθημερινή συμπεριφορά. Σε μια συζήτηση είναι σημαντικό οι συνομιλητές να μη διακόπτουν, να υπάρχει η δυνατότητα να ακούγονται όλες οι απόψεις, να υπάρχει διάχυτη η αντίληψη ότι όλες οι απόψεις λαμβάνονται υπόψη. Η προσεκτική ακρόαση είναι ένας από τους βασικότερους παράγοντες για την ύπαρξη επικοινωνίας και αποτελεσματικών συζητήσεων, καθώς και για τη διαχείριση των σχέσεων που αναπτύσσονται μέσα σε μία ομάδα. Τα παραγλωσσικά χαρακτηριστικά είναι επίσης πολύ σημαντικά στην επικοινωνία. Το περιεχόμενο μιας λεκτικής διατύπωσης επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις διακυμάνσεις του ύψους, της έντασης και της χροιάς της φωνής του ομιλητή. Η πολύ δυνατή φωνή δείχνει έλλειψη αυτοελέγχου και ψυχική ένταση, ενώ αντίθετα η αδύνατη και σιγανή φωνή προδίδει επιφυλακτικότητα και ανασφάλεια. Η βαθιά φωνή εξωτερικεύει άνεση και διάθεση για ανάπτυξη ευχάριστου κλίματος, η απαλή φωνή εκφράζει οικειότητα, ενώ η ψιλή φωνή προκαλεί εκνευρισμό. Ανάλογα με τον τόνο της φωνής και το περιεχόμενο των λεκτικών μηνυμάτων που απευθύνει ο πομπός στο δέκτη, το μήνυμα αποκτά διαφορετική σημασία. Ο τόνος της φωνής, χωρίς πολλές φορές να είναι συνειδητό, εκφράζει την

ευγένειά, την ειρωνεία, την τάση για κυριαρχία, το δισταγμό, κ.ά. Ακόμη και φράσεις οι οποίες μπορεί να επευφημούν τον συνομιλητή, αν εκφραστούν με λάθος τόνο, παρεξηγούνται ή κρίνονται αναξιόπιστες. (Βρεττός, 1994).

Η λεκτική επικοινωνία συνεχώς εξελίσσεται, εμπλουτίζεται και βελτιώνεται μέσα από συγκεκριμένες στρατηγικές καλλιέργειας του προφορικού και του γραπτού λόγου. Οι περισσότεροι γλωσσολόγοι δέχονται ότι τα παραγλωσσικά φαινόμενα, όπως η συναισθηματική ένταση της φωνής και η προφορά, ενισχύουν τον προφορικό λόγο, αλλά υπάρχουν κι αυτοί που αναγνωρίζουν πως το βασικότερο ρόλο για τη κατανόησή του τον διαδραματίζουν τα μη λεκτικά στοιχεία (Key, 1975). Στο πλαίσιο της συσχέτισης της λεκτικής και της μη λεκτικής επικοινωνίας, πολλοί επισημάνουν την αναγκαιότητα των κινήσεων των χεριών για τη καλύτερη κατανόηση του λόγου. Πολλοί μελετητές διαπίστωσαν πως όταν ένα άτομο μιλάει, το σώμα του κινείται με μια σειρά αλλαγών, οι οποίες αντιστοιχούν στις λέξεις που συνοδεύουν το λόγο του.

1.2.2.2. Μη λεκτική επικοινωνία

Κάθε ανθρώπινη επικοινωνία διεξάγεται ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα, το επίπεδο περιεχομένου, «τι» λέμε δηλαδή, καθώς και το επίπεδο σχέσης, «πώς» το λέμε. Το πρώτο επίπεδο αφορά κυρίως στη λεκτική επικοινωνία, ενώ το δεύτερο στη μη λεκτική. Η έρευνα που έχει διεξαχθεί γύρω από τη μη λεκτική επικοινωνία υπογραμμίζει τη σημαντικότητά της στη δημιουργία του νοήματος και την καθιστά ισχυρό στοιχείο της επικοινωνιακής διαδικασίας. Το «πώς» λέμε κάτι συνιστά ένα είδος σιωπηλών οδηγιών, οι οποίες μαρτυρούν όχι μόνο το περιεχόμενο της επικοινωνίας, αλλά και τη σχέση που αναπτύσσεται ανάμεσα στα άτομα που επικοινωνούν (Κούρτη, 2007). Με τον όρο μη λεκτική επικοινωνία (non verbal communication) εννοούμε τη μετάδοση σκέψεων, δεδομένων, πιστεύω, συμπεριφορών και συναισθημάτων χωρίς τη χρήση λέξεων. Ειδικότερα, με τον όρο «μη λεκτική επικοινωνία» εννοούμε κάθε μορφή μη γλωσσικής συμπεριφοράς, η οποία γίνεται αντιληπτή μέσω των αισθήσεων και επηρεάζει τη διαδικασία της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης. Ο λόγος δεν δημιουργείται σε απόλυτο εννοιολογικό κενό και πολύ περισσότερο δεν εκφέρεται χωρίς κάποια ψυχοσυναισθηματική παρόρμηση. Οι λέξεις από μόνες τους δεν είναι ικανές να αποδώσουν πλήρως το νόημα όσων θέλουμε να εξωτερικεύσουμε, αν δεν εμποτιστούν κυρίως με τα «ψυχικά φίλτρα». Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να εκπέμπουν

μηνύματα ακόμη κι όταν δε μιλάνε, ακόμη και μόνο με το παρουσιαστικό ή την εμφάνισή τους (Rosenfeld-Plax, 1977). Σύμφωνα με το Σταμάτη (2011), με τον όρο μη λεκτική επικοινωνία εννοούμε «κάθε μορφή μη γλωσσικής συμπεριφοράς, η οποία γίνεται αντιληπτή μέσω των αισθήσεων και πλαισιώνει την ομιλία επηρεάζοντας συνακόλουθα τη διαδικασία της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης». Ο όρος «μη λεκτική επικοινωνία» καθιερώθηκε επίσημα το 1956 από τους Ruesch & Weldon (Knapp, 1990:51) και αναφέρεται στην «επικοινωνία που συντελείται μέσω της μη λεκτικής συμπεριφοράς των επικοινωνούντων προσώπων, η οποία κατέχει σημαντική θέση, καθώς όχι μόνο είναι αναπόσπαστα δεμένη με τη λεκτική, αλλά επίσης το μεγαλύτερο μέρος της εκφράζεται ασυνείδητα». Η Κούρτη (2007) ορίζει ως μη λεκτική επικοινωνία όλους τους επικοινωνιακούς τρόπους, εκτός του λόγου. Με αυτή την ευρεία έννοια, η μη λεκτική επικοινωνία δεν αφορά μόνο στη λεγόμενη «γλώσσα του σώματος», όπως είναι οι χειρονομίες, οι εκφράσεις του προσώπου, οι κινήσεις του σώματος, το βλέμμα, κ.ά., αλλά και σε ένα σύνολο μη λεκτικών επικοινωνιακών στοιχείων, μερικά εκ των οποίων είναι οι σιωπές, το άγγιγμα, η διαπροσωπική απόσταση, ακόμη και η χρήση των αντικειμένων που βρίσκονται γύρω από το άτομο. Η Κούρτη, λοιπόν, θεωρεί πως κάθε συμπεριφορά πέρα των λέξεων είναι επικοινωνιακή και περιλαμβάνει κάθε αντανακλαστική αντίδραση, αλλά και σκόπιμη μη λεκτική συμπεριφορά. Η επικοινωνία μέσω των λέξεων μπορεί να αποφευχθεί, αλλά η επικοινωνία μέσω των μη λεκτικών σημάτων είναι αδύνατο να μην υπάρχει, καθώς ακόμα και η σιωπή έχει επικοινωνιακό χαρακτήρα. Κατά τη διάρκεια μια αλληλεπίδρασης όλοι οι συμμετέχοντες επικοινωνούν λαμβάνοντας μη λεκτικά μηνύματα, με αποτέλεσμα ο καθένας να δέχεται συνεχώς πληροφορίες για τον ίδιο, αλλά και τους υπόλοιπους εμπλεκόμενους. Αντί της ομιλίας χρησιμοποιούν τις περισσότερες φορές κατά την επικοινωνιακή τους διαδικασία όργανα ή μέλη του σώματος, τα οποία πλέον καθίστανται όργανα μη λεκτικής επικοινωνίας ή κυριολεκτικά δίαυλοι επικοινωνίας (Argyle, 1988). Έτσι, οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να επικοινωνούν αξιοποιώντας μια σειρά από επικοινωνιακούς δίαυλους (Kotzman, 1989), όπως τους κινητικούς (χειρονομίες, βλέμμα, κινήσεις και στάσεις του σώματος), τους φυσικοχημικούς (όσφρηση, γεύση, σωματική επαφή, θερμικά ερεθίσματα) και τους οικολογικούς (συμπεριφορά στο χώρο, διαπροσωπική απόσταση, διευθέτηση αντικειμένων) (Κοντάκος-Πολεμικός, 2000). Σε μια από τις πιο γνωστές σχετικές μελέτες (Mehrabian, 1981), μάλιστα, υποστηρίζεται ότι το ποσοστό μετάδοσης

συναισθημάτων για ένα μήνυμα ανέρχεται σε 7% όταν πρόκειται για λόγο (λέξεις), 38% για παραγλωσσικά στοιχεία (τόνος φωνής, ένταση, χροιά κ.λπ.) και 55% για τη γενικότερη στάση του σώματος (εκφράσεις, μορφασμοί, κινήσεις, χειρονομίες κ.λπ.). Βλέπουμε, επομένως, ότι πέρα από το τι λέγεται, μεγάλη σημασία έχει και ο τρόπος με τον οποίο λέγεται κάτι, καθώς η συναισθηματική κατάσταση μπορεί να επηρεάσει ιδιαίτερα αυτό. Ο Goleman (2009) ενισχύει αυτή την άποψη, επισημαίνοντας ότι άτομα που έχουν την ικανότητα επικοινωνίας χρειάζεται να αντιλαμβάνονται τα συναισθηματικά σήματα, προκειμένου να εναρμονίσουν το μήνυμά τους με αυτά. Κατά τον Harrison (1973), ο όρος μη λεκτική επικοινωνία αναφέρεται σε ένα επικοινωνιακό σύστημα, του οποίου τα μη λεκτικά μηνύματα λειτουργούν με τρεις τρόπους:

- *Προσδιορίζουν την κατάσταση και εξαναγκάζουν το σύστημα:* ο χρόνος, ο τόπος και η δέσμευση της επικοινωνίας δηλαδή δημιουργούν υποδείξεις στους συμμετέχοντες για το είδος της επικοινωνίας, καθώς και για το τι επιτρέπεται και τι όχι στο επικοινωνιακό περιβάλλον.

- *Βοηθούν στη ρύθμιση του συστήματος:* υποδεικνύουν τις προτεραιότητες, σηματοδοτούν τη δομή της αλληλεπίδρασης, προάγουν τη μετεπικοινωνία και την ανατροφοδότηση.

- *Προσδίδουν επικοινωνιακή ένταση στο περιεχόμενο,* λειτουργώντας μερικές φορές αποδοτικότερα από τα γλωσσικά σήματα, συνήθως όμως σε πλεονασμό συγκριτικά με τη λεκτική ροή. Ο ρόλος της μη λεκτικής έκφρασης στη διαδικασία της επικοινωνίας είναι πολύ σημαντικός, καθώς κατά τη διάρκεια μιας απλής συνομιλίας, ο μέσος άνθρωπος χρησιμοποιεί 100-120 λέξεις, ενώ ταυτόχρονα το μυαλό του κατακλύζουν γύρω στις 800 λέξεις. Η μη λεκτική επικοινωνία λοιπόν βοηθά, ώστε αυτό το εύρος των λέξεων να εκφραστεί. Οι κινήσεις του σώματος, κατά τη διάρκεια μιας συνομιλίας, βοηθούν τον ομιλητή να δώσει έμφαση σε κάποιο σημείο του λόγου που θεωρεί πιο σημαντικό, καθώς επίσης και να τραβήξει τη προσοχή του συνομιλητή του. Σε αντίθεση με το λόγο, η γλώσσα του σώματος είναι πιο ειλικρινής, αφού το άτομο μπορεί να ελέγχει καλύτερα τα λόγια του παρά την έκφραση του σώματός του (Σαμαράκη, 2008).

Στη σχολική τάξη, στο πλαίσιο της επικοινωνίας, τόσο οι παιδαγωγοί μεταξύ τους όσο και με τα παιδιά, αναπτύσσουν λεκτικές και μη λεκτικές συμπεριφορές, προκειμένου να διαμορφώσουν έναν κοινά αποδεκτό και λειτουργικό κώδικα συνεννόησης και

συμφωνίας και να καθορίσουν τις μεταξύ τους σχέσεις (Βρεττός, 1994). Η λεκτική, αλλά και η μη λεκτική επικοινωνία στη σχολική τάξη, εμπεριέχουν τρεις σημαντικές διαστάσεις: το περιεχόμενο με το πληροφοριακό υλικό, τη σχέση των επικοινωνούντων μελών και τη διαδικασία της επικοινωνιακής αλληλεπίδρασης. Τόσο η λεκτική, όσο και η μη λεκτική επικοινωνία μεταβιβάζει μηνύματα τα οποία σχετίζονται με το περιεχόμενο της συζήτησης, τη σχέση μεταξύ πομπού και δέκτη, αλλά και τη διαδικασία σύμφωνα με την οποία λαμβάνει χώρα ο διάλογος. Το περιεχόμενο του διαλόγου αναπτύσσεται μέσω της λεκτικής επικοινωνίας, ενώ οι σχέσεις παρουσιάζονται και εκφράζονται από τη μη λεκτική συμπεριφορά τους, μέσω των σωματικών, φωνητικών και παραγλωσσικών στοιχείων της έκφρασής τους (Γιάννου, 2013).

Η αλληλεπίδραση μεταξύ των παιδαγωγών/εκπαιδευτικών ή των παιδιών μεταξύ τους συμβαίνει κυρίως μέσω της μη λεκτικής συμπεριφοράς, η οποία καλύπτει γενικότερα το μεγαλύτερο φάσμα της επικοινωνίας.(Βρεττός 2010).

1.2.3. Ροή της επικοινωνίας

Ένα από τα βασικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν σήμερα οι οργανισμοί, γενικότερα, και ειδικότερα οι σχολικές δομές, είναι η έλλειψη πρόσβασης των υφισταμένων στην διοίκηση. Η από κάτω προς τα πάνω επικοινωνία είναι ελλιπής και τα ανώτερα διοικητικά στελέχη απομονώνονται με φυσικό ή συναισθηματικό τρόπο από τα υπόλοιπα μέλη, λειτουργώντας εις βάρος της επικοινωνίας. Η αποτελεσματική επικοινωνία με τη βάση για κάθε εσωτερική προσπάθεια επικοινωνίας, πρέπει να αρχίζει από την καθημερινή αλληλεπίδραση των υφισταμένων με τη διοίκηση. Μια τέτοια διοίκηση αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι μιας αποτελεσματικής διοίκησης ανθρώπινου δυναμικού, και θα πρέπει να υπολογίζεται όχι ως πρόσθετη επιβάρυνση αλλά ως μια φυσική διαδικασία προς ισάξια μέλη. Δίνοντας στους υφισταμένους το σεβασμό και την εκτίμηση που τους αρμόζει και ακούγοντας ή αλληλεπιδρώντας μαζί τους συχνά, τα στελέχη αναπτύσσουν τη βάση για ένα αποτελεσματικό περιβάλλον εσωτερικής επικοινωνίας (Argenti 1998).

Επομένως ένας σύγχρονος Οργανισμός όπως το σχολικό περιβάλλον, όλων των βαθμίδων για να εδραιωθεί και να λειτουργήσει αποτελεσματικά, πρέπει να διακρίνεται

από μια τρισδιάστατη μορφή επικοινωνίας. Η ανταλλαγή πληροφοριών και μηνυμάτων θα πρέπει να γίνεται με καθοδική, ανοδική και οριζόντια κατεύθυνση.

Η κάθετη εκ των άνω επικοινωνία ακολουθεί συνήθως κλιμακωτή διαδρομή, δηλαδή η ροή της πληροφόρησης ξεκινά από την ανώτερη βαθμίδα της ιεραρχικής κλίμακας και καταλήγει στην κατώτερη.

Τα μέσα που χρησιμοποιούνται συνήθως στην καθοδική μορφή επικοινωνίας είναι γραπτές οδηγίες, προφορικές εντολές, επεξηγήσεις για την σωστή εκτέλεση των οδηγιών/εργασιών, παρατηρήσεις κ.λ.π., από τα ανώτερα προς τα κατώτερα διοικητικά στελέχη. Η κάθετη μορφή επικοινωνίας είναι συνήθως και η πιο τυπική καθώς οι υφιστάμενοι δεν έχουν τη δυνατότητα να στείλουν μηνύματα σχετικά με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην εργασία τους, τις προσωπικές τους ανάγκες, τα παράπονά τους ή ακόμα και να εκφράσουν τις νέες τους ιδέες. Κάθε υφιστάμενος πρέπει να έχει στη διάθεσή του περισσότερες πληροφορίες, και όχι μόνο υπό την μορφή απλών εντολών εκτέλεσης, προκειμένου να λειτουργήσει με σύνεση και άνεση.

Το σημαντικότερο μειονέκτημα που αντιμετωπίζει η καθοδική επικοινωνία είναι η αλλοίωση ή ακόμα και η απώλεια του μηνύματος. Λόγω της απόστασης μεταξύ της ανώτερης και της κατώτερης διοίκησης, καθώς και των πολλών διοικητικών επιπέδων που περιλαμβάνονται κατά την αποστολή ενός μηνύματος, παρατηρείται πολύ συχνά αλλοίωση της αρχικής πληροφορίας έως και 25%. Αυτός ο κίνδυνος απώλειας ή αλλοίωσης του μηνύματος εξαναγκάζει την ηγεσία να εστιάζει περισσότερο στην αυστηρή αναμετάδοση του μηνύματος δημιουργώντας ένα αυταρχικό κλίμα, με πολλά προβλήματα άσκησης του κατάλληλου διοικητικού ελέγχου. Το γεγονός αυτό κατά συνέπεια δημιουργεί εμπόδια κατά τη διαδικασία αμφίδρομης ανταλλαγής απόψεων. (Katz & Kahn 1978).

Η ανοδική ροή επικοινωνίας θεωρείται η κάθετη μορφή επικοινωνίας εκ των κάτω προς τα άνω και κατευθύνεται από τα κατώτερα κλιμάκια προς τα ανώτερα κλιμάκια διοίκησης. Αυτή η ροή της πληροφορίας είναι ιδιαίτερα σημαντική καθώς συμπληρώνει την καθοδική. Η ανοδική επικοινωνία παρέχει τη δυνατότητα στους υφιστάμενους να μεταβιβάσουν αυτά που θέλουν και να νιώθουν ικανοποίηση, ενώ οι προϊστάμενοι κατορθώνουν με αυτόν τον τρόπο να ελέγξουν καλύτερα τα μηνύματα που αποστέλλουν. Η ανοδική επικοινωνία λοιπόν έχει ως στόχο την ενημέρωση και την παροχή προτάσεων από τους υφιστάμενους για κάθε θέμα που αφορά την εργασία τους, με σκοπό την

βελτίωση των πρακτικών, την κατάθεση απόψεων και νέων ιδεών, τα αιτήματα τους για επιμόρφωση, εποπτεία ακόμα και για προσωπικά ζητήματα.

1.2.4. Εμπόδια στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας

Τα συνηθέστερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι οργανισμοί στην επικοινωνία, σχετίζονται με την ασάφεια των στόχων του πομπού ή την αναξιοπιστία του, την ανακρίβεια, την κακή διατύπωση και τη συντομία του μηνύματος, τη λανθασμένη επιλογή χώρου, χρόνου, τόπου και μέσου. Ο μεγάλος όγκος πληροφοριών μαζί με τις ακατάλληλες δομές και διαδικασίες μπορούν επίσης να δημιουργήσουν προβλήματα στην επικοινωνία των ατόμων μέσα σε έναν οργανισμό (Μπουραντάς, 2001).

Σε αναφορές της Καζάζη (1995), αλλά και άλλων ερευνητών (Watzlawick, 2005), τα σημαντικότερα εμπόδια που συναντάμε στην επικοινωνία είναι τα παρακάτω :

Οι ασαφείς στόχοι : Όπως φαίνεται από τη διαδικασία της επικοινωνίας, το σημείο εκκίνησής της ή ο λόγος για τον οποίο αυτή επιδιώκεται είναι η επιθυμία του πομπού να επικοινωνήσει με το δέκτη, για να πετύχει κάποιο σκοπό ή στόχο. Για παράδειγμα, ο προϊστάμενος ως πομπός επικοινωνεί με τον υφιστάμενό του (δέκτης) με οδηγίες, παροτρύνσεις, επαίνους κ.λπ., για να επηρεάσει τη συμπεριφορά του (του δέκτη) και να πετύχει ο ίδιος τους στόχους του. Όταν ο στόχος της επικοινωνίας, είτε σε επίπεδο ατόμου είτε σε επίπεδο ομάδων, δεν είναι σαφής και συγκεκριμένος, τότε είναι λογικό να μην είναι αποτελεσματικός. Απαιτείται λοιπόν σαφήνεια στο στόχο.

Κακή επιλογή χώρου και χρόνου: Ο πομπός συνήθως είναι αυτός που καθορίζει το χρόνο και το χώρο της επικοινωνίας. Η κακή επιλογή και των δύο μειώνει σημαντικά την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Για παράδειγμα, κανείς προϊστάμενος δε θα ακούσει αποτελεσματικά τον υφιστάμενό του, όταν προσπαθεί να του εξηγήσει ένα προσωπικό του πρόβλημα, τη στιγμή που ο πρώτος τρέχει καθυστερημένος στο διάδρομο, για να προλάβει μια υποχρέωσή του. Στη σχολική ζωή ο χρόνος αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα στη συνεργασία. Με αυτήν τη διαπίστωση συμφωνούν οι εκπαιδευτικοί, ακόμη και σε σχολεία όπου η συνεργασία είναι μέρος της κουλτούρας τους και της καθημερινής τους πρακτικής. Η έλλειψη χρόνου οδηγεί στη λήψη βιαστικών αποφάσεων και στην ανεπιτυχή λύση προβλημάτων, λόγω εφαρμογής γρήγορων και πρόχειρων ιδεών (Καραγιάννη & Κλαδάκης, 2012).

Κακή επιλογή τρόπου και μέσου: Εμπόδιο στην αποτελεσματική επικοινωνία αποτελούν οι κακές επιλογές του πομπού, σε ό,τι αφορά στον τρόπο (γραφτή, προφορική, οπτική) και τα μέσα (λόγος, τόνος, σώμα, τηλέφωνο, κ.λπ.) με τα οποία θα επιλέξει να επικοινωνήσει.

Έλλειψη ενδιαφέροντος: Συχνά παρατηρείται έλλειψη ενδιαφέροντος, διάθεσης, αλλά και ικανοτήτων του δέκτη να συγκεντρώνει την προσοχή του στο μήνυμα που του μεταβιβάζει ο πομπός. Πολλές φορές, την ώρα της μεταβίβασης του μηνύματος από τον πομπό ο δέκτης κάνει ή σκέπτεται άλλα πράγματα, ονειροπολεί, ετοιμάζει τη δική του απάντηση στον πομπό, καταβάλλει προσπάθεια να συλλάβει, να επεξεργασθεί και να ερμηνεύσει σωστά το μήνυμα που του στέλνουν. Αυτό έχει ως συνέπεια να μη συλλαμβάνεται ή να συλλαμβάνεται λανθασμένα ένα μέρος του μηνύματος και να αλλοιώνεται το περιεχόμενό του. Συγχρόνως, αποθαρρύνει τον πομπό να εκφραστεί και να συνεχίσει την επικοινωνία.

Μη σωστά μηνύματα: Πολλές φορές, εξαιτίας της πίεσης του χρόνου, αλλά και άλλων αιτιών (αδιαφορία, έλλειψη ικανοτήτων κτλ.), ο πομπός δεν «πλάθει» σωστά μηνύματα. Με άλλα λόγια, αυτά είτε δεν περιλαμβάνουν απολύτως όσα επιθυμεί να στείλει είτε είναι δύσκολο να κατανοηθούν από το δέκτη. «Συνήθη προβλήματα που παρουσιάζονται στα μηνύματα είναι η ασάφεια, η μη ακρίβεια, η έλλειψη πληρότητας, περιεκτικότητας, συντομίας και ορθότητας και γενικά η κακή τους κωδικοποίηση». Επομένως, το ίδιο το μήνυμα πολλές φορές «θέτει» εμπόδια στην πραγματοποίηση της αποτελεσματικής επικοινωνίας ανάμεσα στους ανθρώπους. Την ευθύνη σε αυτή την περίπτωση έχει ο πομπός, ο οποίος διαμορφώνει το μήνυμα.

Βιαστικά συμπεράσματα: Αρκετές φορές το άτομο ως δέκτης έχει την τάση από έλλειψη υπομονής και πίεση του χρόνου να βγάζει βιαστικά συμπεράσματα σε ό,τι αφορά στο νόημα του μηνύματος που του μεταβιβάζεται, πριν ακόμη ο πομπός ολοκληρώσει τη μετάδοσή του. Έτσι, με τις πρώτες λέξεις ή φράσεις ο δέκτης εκτιμά λανθασμένα συνήθως το νόημα του μηνύματος και σταματά να συλλαμβάνει και να επεξεργάζεται το υπόλοιπο ή ακόμα σπεύδει να διακόψει τον πομπό - ομιλητή. Αυτή η ενέργεια γίνεται εμπόδιο στην αποτελεσματική επικοινωνία, ιδιαίτερα στο χώρο των επιχειρήσεων, όπου η πίεση του χρόνου συνήθως είναι σημαντική.

Υπερευαισθησία: «Ένα σημαντικό εμπόδιο είναι η υπερευαισθησία που χαρακτηρίζει κάποια άτομα ως προς ορισμένες λέξεις, φράσεις ή γεγονότα. Το γεγονός

αυτό τα κάνει να εστιάζουν την προσοχή τους περισσότερο σε εκείνα τα σημεία του μηνύματος και να μη δίνουν την πρέπουσα προσοχή ή σημασία στα υπόλοιπα, στερώντας έτσι από τους ίδιους ένα σημαντικό κομμάτι του νοήματος.

Διαφορετικές αντιλήψεις: Κάθε άνθρωπος βλέπει τον κόσμο και τον εαυτό του με ένα συγκεκριμένο προσωπικό τρόπο. Η αντίληψή του αυτή διαμορφώνεται ανάλογα με τις γνώσεις, τις αξίες, τις ανάγκες και τις επιθυμίες. Έτσι, ο καθένας είναι μια ξεχωριστή προσωπικότητα με αντίληψη διαφορετική από αυτή των άλλων, που αποτελεί όμως φίλτρο για την αξιολόγηση και την ερμηνεία των μηνυμάτων που δέχεται. Συνεπώς, οι διαφορετικές αντιλήψεις των ανθρώπων οδηγούν σε διαφορετικές αξιολογήσεις και ερμηνείες των ίδιων μηνυμάτων, με συνέπεια να δημιουργούνται σημαντικά εμπόδια στην επικοινωνία.

Σχέσεις μεταξύ πομπού και δέκτη: Οι ανθρώπινες σχέσεις δυσχεραίνουν την επικοινωνία. Όταν εκείνες είναι κακές η επικοινωνία καθίσταται δύσκολη. Όταν η εξουσία ασκείται αυταρχικά, η αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας μειώνεται. Όταν η διαφορετική κοινωνική και διοικητική θέση δεν επιτρέπει την ισότιμη και ελεύθερη έκφραση, η επικοινωνία ασφαλώς περιορίζεται. Τέλος, όταν μεταξύ πομπού και δέκτη αναπτύσσεται σχέση έντονου ανταγωνισμού ή πόλωση συμφερόντων, η επικοινωνία περιορίζεται.

Δομές – Διαδικασίες: Συχνά εμπόδια αποτελεσματικής επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων στις επιχειρήσεις και τους οργανισμούς αποτελούν οι οργανωτικές δομές και οι διαδικασίες που εφαρμόζονται. Η στεγανοποίηση των διαφόρων τμημάτων, τα πολυάριθμα ιεραρχικά επίπεδα, οι περίπλοκες και χρονοβόρες διαδικασίες ροής των πληροφοριών, οι ανελαστικοί γραπτοί και άγραφοι κανόνες και κανονισμοί επικοινωνίας δε διευκολύνουν τους ανθρώπους να επικοινωνούν αποτελεσματικά.

Υπερφόρτωση: Ο μεγάλων διαστάσεων όγκος πληροφοριών και δεδομένων που λαμβάνει στην καθημερινότητά του κάθε άνθρωπος, σε συνάρτηση με το χρόνο και τις ικανότητες αντίληψης, κατανόησης, ερμηνείας και αξιοποίησής τους αποτελεί πολλές φορές εμπόδιο στην επικοινωνία. Τα αποτελέσματα αυτού του προβλήματος συνήθως είναι η αδυναμία του ανθρώπου να συλλάβει και να επεξεργαστεί ένα μέρος των δεδομένων που λαμβάνει, η λανθασμένη και η καθυστερημένη επεξεργασία, η επιλεκτική σύλληψη και η αποφυγή πληροφοριών.

Οι κώδικες: Οι κώδικες που χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να επικοινωνήσουν, αποτελούν έναν παράγοντα - κλειδί για την αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Τα πιθανά προβλήματα που δημιουργούν εντοπίζονται σε δύο περιπτώσεις. Ο κώδικας κάθε ανθρώπου διαμορφώνεται κυρίως από τις γνώσεις του, τις εμπειρίες του και την προσωπικότητά του. Η αποτελεσματική επικοινωνία απαιτεί τη συνειδητοποίηση από τους συνομιλητές των διαφορών που υπάρχουν σε επίπεδο κωδίκων . Η καταβολή προσπάθειας από μέρους τους για τον περιορισμό αυτών είναι απαραίτητη για την υλοποίηση των στόχων της επικοινωνίας (Watzlawick, 2005; Καζάζη, 1995).

Η λεκτική επικοινωνία μπορεί σε ορισμένες περιπτώσεις να δημιουργεί προβλήματα στην αλληλεπίδραση των παιδαγωγών μεταξύ τους, ιδίως όταν καταλήγει σε μονόλογο. Στη μονολογική μορφή εμποδίζεται η ελεύθερη έκφραση, και η αποτύπωση της σκέψης. Ο μηχανισμός ανατροφοδότησης εκλείπει, συνεπώς δεν υπάρχουν αναδραστικές πληροφορίες κι έτσι ο παιδαγωγός δεν είναι σε θέση να γνωρίζει τα αποτελέσματα και την επίδραση των λεγόμενων του στον δέκτη, ώστε να προβεί σε διορθώσεις και προσαρμογές που να ευνοούν τη καλή επικοινωνία.

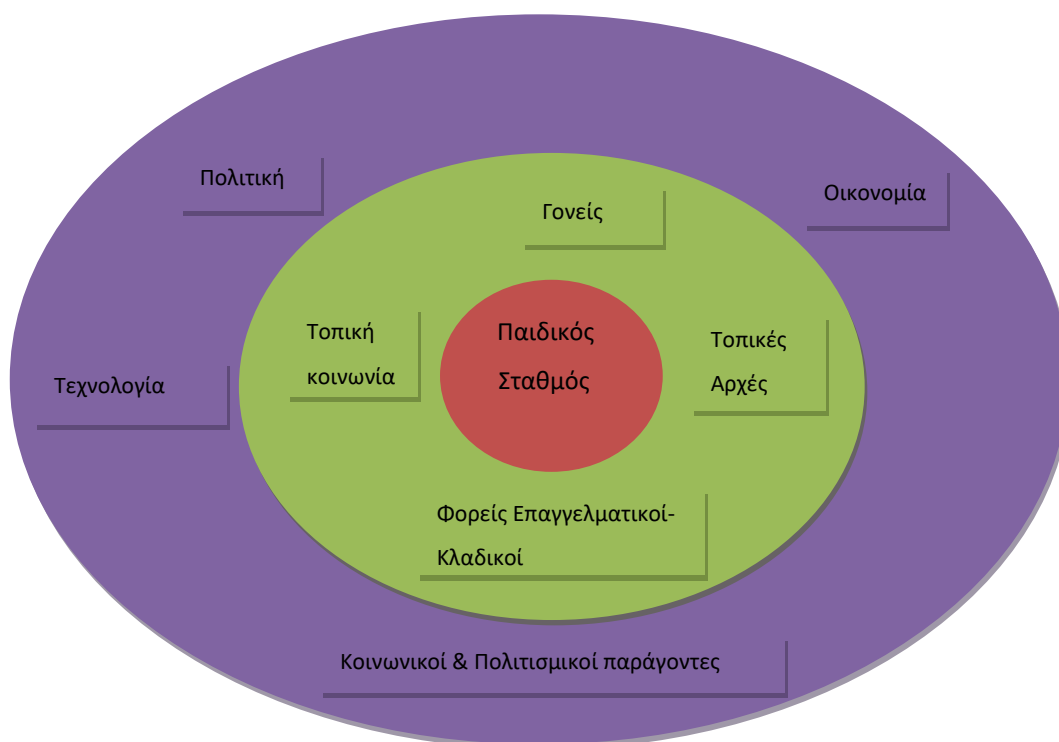
Το κλίμα της σχολικής τάξης διαδραματίζει βασικό ρόλο στη δημιουργία των διαπροσωπικών σχέσεων και στην επίτευξη των σκοπών της τάξης, καθώς επηρεάζει τον αριθμό και τη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών της. Η ατμόσφαιρα που επικρατεί στη σχολική τάξη μπορεί πολλές φορές να λειτουργήσει ως ανασταλτικός παράγοντας για τη λεκτική επικοινωνία (Μπέλλας, 1997). Οι σχολικές μονάδες ως κοινωνικά συστήματα απαρτίζονται από ανθρώπινο δυναμικό και, όπως είναι φυσιολογικό, θα υπάρχουν ασυμβατότητες στις σχέσεις που αναπτύσσονται στα πλαίσιά τους. Οι ασυμβατότητες αυτές μπορεί συχνά να προκαλέσουν εντάσεις στη σχολική μονάδα, εξαιτίας διαφωνιών σχετικών με τον τρόπο λειτουργίας του οργανισμού, κάτι που σίγουρα δημιουργεί ένα αρνητικό κλίμα (Μπούτσκου, 2012).

Κεφάλαιο 2. Μέθοδοι επικοινωνίας

2.1. Συμβατικές μέθοδοι επικοινωνίας

2.1.1. Εσωτερική και εξωτερική επικοινωνία

Σε μια δομή προσχολικής αγωγής, όπως αυτή του Παιδικού Σταθμού, η επικοινωνία είναι εσωτερική και εξωτερική. Κριτήριο διαχωρισμού είναι αν η επικοινωνία γίνεται με κάποια ομάδα κοινού από το εξωτερικό ή το εσωτερικό περιβάλλον της δομής. Στο παρακάτω σχήμα παρουσιάζεται η ανάλυση περιβάλλοντος όπως αυτή διαμορφώνεται στο υπάρχον θεσμικό πλαίσιο, που διέπει τη λειτουργία των Παιδικών Σταθμών στη χώρα μας.

Σχήμα 2 Ανάλυση Περιβάλλοντος

Η εξωτερική επικοινωνία αφορά στην ανταλλαγή πληροφοριών μεταξύ της δομής και των ομάδων του εξωτερικού περιβάλλοντος. Επιτυγχάνονται μέσω της συνέπειας και της δημιουργίας καλών και συχνών δίαυλων επικοινωνίας με τους φορείς.

Η εσωτερική επικοινωνία περιλαμβάνει τις ανταλλαγές μηνυμάτων μεταξύ των μελών της δομής. Η ανοιχτή επικοινωνία βοηθά στην οικοδόμηση υγιών σχέσεων,

αισθημάτων εμπιστοσύνης, σεβασμού και καλής συνεργασίας, καθώς και στην ανάπτυξη νέων ιδεών και στην αναζήτηση μεθόδων και τρόπων ανανέωσης και ανατροφοδότησης.

Σύμφωνα με το οργανόγραμμα που διέπει την λειτουργία των Παιδικών Σταθμών, η τυπική επικοινωνία είναι αυτή που προκύπτει από την επίσημη δομή του Οργανισμού. Βοηθά στην ανάθεση καθηκόντων, την αναπληροφόρηση, και τον έλεγχο λειτουργίας της δομής. Παράλληλα με την τυπική επικοινωνία, η οποία διατρέχει κάθετα την λειτουργία της δομής, διακρίνεται και η άτυπη επικοινωνία, κατά την οποία δεν λαμβάνονται υπόψη τα επίσημα ιεραρχικά επίπεδα ούτε οι προβλεπόμενες σχέσεις στελεχών και εργαζομένων. Οφείλονται στις προσωπικές και κοινωνικές σχέσεις μεταξύ των εργαζομένων που αναπτύσσονται εντός της δομής. Συχνά δε, δημιουργείται μια άτυπη ομάδα (κλίκα) η οποία χαρακτηρίζεται από κοινά χαρακτηριστικά των μελών της ή κοινή ταυτότητα δράσης.

2.1.2. Άμεση επικοινωνία

Άμεση χαρακτηρίζεται η επικοινωνία, όταν η μεταφορά του μηνύματος από τον αποστολέα στον παραλήπτη γίνεται, μέσω ενός ή περισσότερων καναλιών, χωρίς τη διαμεσολάβηση κάποιου τρίτου. Ο αποστολέας έχει τον πλήρη έλεγχο του μηνύματος, καθώς και την ευθύνη για τον τρόπο κωδικοποίησης, το χρόνο εκπομπής και την επιλογή του μέσου.

Η άμεση επικοινωνία με τους ανθρώπους γύρω μας είναι μια ανάγκη που όλοι βιώνουμε, και αποτελεί πυλώνα σωματικής, ψυχικής, προσωπικής και κοινωνικής υγείας. Οι σχέσεις που συνάπτουμε με τους άλλους, καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό και τον τρόπο που επικοινωνούμε. Μερικές φορές αυτές οι σχέσεις, δεν λειτουργούν πολύ καλά, και αυτό έχει ως αποτέλεσμα η επικοινωνία να καθίσταται προβληματική.

Η επικοινωνία εξαρτάται από την πρόθεσή μας και την πρόθεση του άλλου ατόμου. Μια υγιής και ανοιχτή επικοινωνία, προϋποθέτει πομπός και δέκτης να «έχουν ανοιχτό μυαλό» και να μην έχουν προκαταλήψεις. Όντας η επικοινωνία μια διαδραστική και ελεύθερη κατασκευή, οι συμμετέχοντες θα πρέπει να χαρακτηρίζονται από σεβασμό στο πρόσωπο και το χρόνο του άλλου και να διαθέτουν υπομονή και κατανόηση στις διαφορετικές απόψεις.

Η άμεση επικοινωνία, στις δομές προσχολικής αγωγής, είναι κυρίαρχος τρόπος επικοινωνίας και καθορίζει σε πολύ μεγάλο βαθμό την ποιότητα και τον βαθμό των σχέσεων.

2.1.3. Συγκεντρώσεις προσωπικού

Οι συγκεντρώσεις προσωπικού προβλέπονται στον κανονισμό λειτουργίας που διέπει τις δομές προσχολικής αγωγής και έχουν χαρακτήρα συμβουλευτικό κατά κύριο λόγο και καθοδηγητικό. Συγκαλούνται από τον προϊστάμενο τμήματος ή τον προϊστάμενο Διεύθυνσης. Κατά κύριο λόγο συζητούνται θέματα λειτουργίας, τακτικής, ζητήματα υλικοτεχνικής υποδομής και στρατηγικής. Παρότι είναι θεσμοθετημένες δεν κατέχουν σημαντικό ρόλο στην λειτουργία των Παιδικών Σταθμών. Τα τελευταία χρόνια έχει παρατηρηθεί εμπειρικά χωρίς να υπάρχει ερευνητική τεκμηρίωση, ότι η οργανωσιακή κουλτούρα που κυριαρχεί στον χώρο των Παιδικών Σταθμών, τείνει να αλλάξει. Οι παιδαγωγοί τείνουν να επιζητούν τις συγκεντρώσεις προσωπικού ώστε είναι σαφής και ξεκάθαρη η δομή του πλαισίου και να υπάρχει κοινή στρατηγική και ταυτόσημη στοχοθεσία. Υπάρχουν ενδείξεις ότι η μεταστροφή αυτή, οφείλεται στο γεγονός ότι το πρόγραμμα σπουδών και η εκπαίδευση που έχουν λάβει οι νεοεισερχόμενοι παιδαγωγοί, μέσω των ακαδημαϊκών τους γνώσεων, έχει αλλάξει και το προφίλ τους. Αυτό όμως αποτελεί ένα πεδίο, το οποίο χρήζει περαιτέρω έρευνας.

2.2. Εναλλακτικές μέθοδοι επικοινωνίας

2.2.1. Δομημένος διάλογος

Ο δομημένος διάλογος είναι μια μεθοδολογία η οποία επιτρέπει την διεξαγωγή δημοκρατικών συζητήσεων μεταξύ μεγάλων ομάδων ατόμων, ούτως ώστε να διασφαλιστεί ένα κοινό αποτέλεσμα με το οποίο όλοι είναι σύμφωνοι. Τα εργαστήρια (workshops) Δομημένου Διαλόγου επιτρέπουν τη ταυτόχρονη συλλογή πληροφοριών από διάφορες πλευρές, τη συζήτηση και συλλογική κατάθεση απόψεων σχετικά με θέματα που απασχολούν την ομάδα. Τα εργαστήρια είναι πολύ χρήσιμα στη διερεύνηση

και συζήτηση των θέσεων των εμπλεκομένων μελών καθώς επίσης και γενικά στη διάγνωση των παραγόντων που συντελούν ένα πολύπλοκο πρόβλημα (problematique).

Η χρήση του δομημένου διαλόγου στοχεύει στην ανάπτυξη δεξιοτήτων συνεργασίας-επικοινωνίας μεταξύ των συμμετεχόντων και στην καθοδήγησή τους κατά τη διάρκεια της συνεργασίας τους. Στοχεύει στην εξαγωγή πορισμάτων σε σχέση με τα προβλήματα και τις ανάγκες που υπάρχουν, στην ανίχνευση και ιεράρχηση τους καθώς επίσης και στην κατηγοριοποίηση των γενεσιουργών αιτιών που τα προκαλούν.

Ο δομημένος διάλογος συνήθως ξεκινά με μια εναρκτήρια ερώτηση, που συμβάλλει στην εστίαση της προσοχής των συμμετεχόντων στο συγκεκριμένο θέμα, πρόβλημα, ή στόχο που πρόκειται να συζητηθεί. Επίσης βοηθά ώστε να παραμένει η συζήτηση μέσα στα συμφωνημένα πλαίσια. Αφότου τεθεί η ερώτηση, οι συμμετέχοντες καλούνται να απαντήσουν, με σύντομες προτάσεις, σκέψεις ή ιδέες, το συγκεκριμένο ερώτημα. Παρά την περιεκτικότητα της εναρκτήριας ερώτησης, το κάθε άτομο που συμμετέχει έχει το δικαίωμα να εκφράσει μια δήλωση/ιδέα που πιστεύει ότι απαντά την ερώτηση με βάση τον προσωπικό τρόπο που αντιλαμβάνεται το θέμα που τίγεται.

2.2.2. Βιωματικά εργαστήρια

Στο χώρο της προσχολικής αγωγής η βιωματική μάθηση κατέχει σημαίνοντα ρόλο τόσο στην ίδια την παιδαγωγική διαδικασία μάθησης, όσο και ως εκπαιδευτικό εργαλείο. Οι Παιδικόι Σταθμοί αποτελούν ένα ζωντανό οργανισμό, που πρωταρχικό και σημαίνοντα ρόλο έχουν οι ίδιοι οι παιδαγωγοί ως εργαζόμενοι. Η μέθοδος World Cafe είναι ένα βιωματικό εργαστήριο, μια καινοτόμος προσέγγιση ανάδειξης και συγκέντρωσης της συλλογικής γνώσης, μέσα από διαδικασίες ενεργητικής ακρόασης και ουσιαστικού διαλόγου. Οι συμμετέχοντες βιώνουν την εμπειρία της αυτό-οργάνωσης και αυτορρύθμισης της ομάδας, της εμβάθυνσης σε ένα θέμα, του μοιράσματος και του πολλαπλασιασμού των γνώσεων. (Σιδηροπούλου 2019)

Η αναγκαιότητα της εφαρμογής αυτής της καινοτόμου προσέγγισης, έγκειται στο γεγονός ότι η ίδια αποτελεί καταλυτικό εργαλείο μιας διαδικασίας όπως αυτής της αυθεντικής αξιολόγησης. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεταστροφή η οποία ξεκινά από την ίδια την ανάγκη των εκπαιδευτικών για ποιοτική αναβάθμιση και

ενισχύεται από την γνώση και την προώθηση της αξιολόγησης, ως ένα εργαλείο που επιλύει προβλήματα, προωθεί την καινοτομία, βελτιώνει την καθημερινότητα στο σχολικό περιβάλλον και διευρύνει τις γνώσεις μέσα από τον αναστοχασμό.

Επιπροσθέτως η παρούσα πρωτοποριακή διαδικασία μας προσφέρει τη δυνατότητα να επινοήσουμε νέους τρόπους για να κάνουμε μια σημαντική αλλαγή στη ζωή ή στην εργασία μας. Η δύναμη της συζήτησης είναι τόσο ανεπαίσθητη και φυσική, ώστε συχνά την παραβλέπουμε. Για να την αξιοποιήσουμε όμως αποτελεσματικά προς όφελος παιδιών, γονέων, εργαζομένων, πρέπει να την αντιληφθούμε ως διαδικασία-κλειδί σε όλες τις πτυχές της ζωής μας.

Οι ιδέες των μικρών ομάδων, συνδέονται μεταξύ τους και γονιμοποιούνται δημιουργικά, καθώς φωτίζονται νέες πτυχές, με ερωτήσεις που εστιάζουν και εμβαθύνουν σε ένα θέμα που ενδιαφέρει και αφορά όλους τους συμμετέχοντες. Δίνεται η ευκαιρία μέσω του βιωματικού εργαστηρίου στους παιδαγωγούς να ανταλλάξουν απόψεις, να μοιραστούν γνώσεις, να πολλαπλασιάσουν τις ιδέες τους σε ένα ομαδοσυνεργατικό περιβάλλον όπου ενισχύεται η δημιουργική διάθεση και η επικοινωνία. Είναι μια δημιουργική διαδικασία που στοχεύει τόσο στη διευκόλυνση της συναργασίας, μέσω ανταλλαγής γνώσεων και ιδεών όσο και στη δημιουργία ζωντανής συζήτησης και δράσης. (Σιδηροπούλου 2019)

2.2.3. Αξιολόγηση εκπαιδευτικού προγράμματος

Ο όρος αξιολόγηση είναι ένας ευρύτερος όρος που δηλώνει: «τη διαδικασία που αποβλέπει να προσδιορίσει όσο πιο συστηματικά, έγκυρα, αξιόπιστα και αντικειμενικά, την καταλληλότητα, τη λειτουργικότητα και το αποτέλεσμα μιας διδακτικής και παιδαγωγικής δραστηριότητας σε σχέση με τους στόχους της αλλά και με συγκεκριμένη μεθοδολογία» (Κωνσταντίνου, 2004: 15).

Στον τομέα της εκπαίδευσης, κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση, εντοπίστηκαν οι παρακάτω όροι, που αφορούν την αξιολόγηση:

- *εκπαιδευτική αξιολόγηση*: «Η συστηματική και οργανωμένη διαδικασία, κατά την οποία διεργασίες, συστήματα, άτομα, μέσα, πλαίσια ή αποτελέσματα ενός εκπαιδευτικού μηχανισμού εκτιμώνται με βάση προκαθορισμένα κριτήρια και μέσα και προκαθορισμένους σκοπούς» (Δημητρόπουλος, 1999: 30).

- *αξιολόγηση εκπαιδευτικού έργου:* «Η συστηματική διαδικασία ελέγχου του βαθμού στον οποίο επιτυγχάνονται οι επιδιωκόμενοι εκπαιδευτικοί στόχοι καθώς και ο εντοπισμός των αιτιών που εμποδίζουν την ενδεχόμενη μη ικανοποιητική επίτευξή τους, έτσι ώστε μέσα από τη διαδικασία της ανατροφοδότησης να βελτιώνεται η ποιότητα της ίδιας της εκπαίδευσης» (Κασσωτάκης, 1992: 46-47).
- *αξιολόγηση σχολικής μονάδας:* «Η αποτίμηση της ποιότητας και της αποτελεσματικότητας του σχολείου, η απόδοση αξίας συνολικά στο παραγόμενο από αυτό εκπαιδευτικό έργο με στόχο τη διερεύνηση τρόπων βελτίωσής του» (Μαντάς, κ.ά., 2009: 204). *αξιολόγηση μαθητή:* «Η συστηματικά οργανωμένη και συνεχής διαδικασία ελέγχου του βαθμού, στον οποίο κατακτώνται από τους μαθητές οι σκοποί και οι στόχοι που επιδιώκει το σχολείο» (ΥΠ.Ε.Π.Θ., 1999: 9).
- *αξιολόγηση προγραμμάτων σπουδών:* «Η συστηματική συλλογή πληροφοριών ως προς τα χαρακτηριστικά, τις δραστηριότητες και τα αποτελέσματά των προγραμμάτων αυτών» (Yarbrough et al., 2011).

Στον χώρο της προσχολικής Αγωγής, αλλά και γενικά στον χώρο της εκπαίδευσης, η έννοια της Αξιολόγησης αντιμετωπίζεται με επιφύλαξη καθώς συνδέεται νοητικά με φοβικά συναισθήματα και με τιμωρητικούς μηχανισμούς. Τα τελευταία χρόνια παρατηρείται μια μεταστροφή η οποία ξεκινά από την ίδια την ανάγκη των εκπαιδευτικών για ποιοτική αναβάθμιση και ενισχύεται από την γνώση και την προώθηση της αξιολόγησης ως ένα εργαλείο που επιλύει προβλήματα, προωθεί την καινοτομία, βελτιώνει την καθημερινότητα στο σχολικό περιβάλλον και διευρύνει τις γνώσεις μέσα από τον αναστοχασμό.

Στις αρχές του 20^{ου} αι. η αξιολόγηση ταυτίζεται με την έννοια της μέτρησης με κάποιο εργαλείο, ώστε η διαδικασία της αξιολόγησης να είναι αντικειμενική και μετρήσιμη, ενώ προς το τέλος του ίδιου αιώνα δόθηκε έμφαση στο σκοπό της αξιολόγησης που αφορά την βελτίωση των διαδικασιών και των αρχικών σχεδιασμών ενός προγράμματος, μέσα από την επίδραση τόσο της μπιχεβιοριστικής ψυχολογίας όσο και του μοντέλου των στόχων του Tyler που αφορά τα αναλυτικά προγράμματα (Κουτσοβάνου Ε 2005, Κακανά Δ. 2006). Μέσα από αυτή την ουσιαστική αλλαγή η οποία εξέφραζε το κοινωνικοπολιτικό, οικονομικό και κατ' επέκταση και εκπαιδευτικό κλίμα της εποχής προστέθηκε και το επίθετο διαμορφωτική (Gronbach 1982),

υποδηλώνοντας την έννοια της πληροφόρησης, αλλά και την ανατροφοδότηση της παιδαγωγικής πράξης στο πλαίσιο περαιτέρω βελτίωσης της διαδικασίας της διδασκαλίας και της μάθησης. (Κακανά Δ. 2006).

Ένα υγιές εκπαιδευτικό περιβάλλον θα πρέπει να είναι ανοικτό και να δίνει τη δυνατότητα απολογισμού και βελτίωσής του, όπου η αξιολόγηση θα αποτελεί ένα ανοικτό κανάλι επικοινωνίας, μέσω του οποίου θα επιτυγχάνεται ανατροφοδότηση, στοχασμός και αναστοχασμός, ώστε να αποτελεί εγγύηση και να ανταποκρίνεται με ευελιξία στις εκάστοτε ιδιαιτερότητες της εκπαιδευτικής- παιδαγωγικής διαδικασίας. Μία τέτοιου είδους όμως αξιολόγηση απαιτεί έλλειψη διάθεσης αρνητικής και κακόβουλης κριτικής, και πρέπει να εμπεριέχεται στην οργανωσιακή κουλτούρα ως εργαλείο βελτίωσης και όχι ως τιμωρητικός μηχανισμός.

2.2.4. Καινοτόμα μοντέλα επιμόρφωσης

Η επιμόρφωση των περισσότερων εκπαιδευτικών συστημάτων διακρίνεται για την πολυτυπία και την πολυμορφία των δραστηριοτήτων που καλύπτει. Ο θεσμός της επιμόρφωσης οφείλει να συμβάλει και στις δύο διαστάσεις του εκπαιδευτικού τόσο στην επαγγελματική όσο και στην προσωπική του διάσταση.

Οι ενήλικες εκπαιδευόμενοι έχουν διαφορετικές ανάγκες σε σχέση με τους ανήλικους. Η ενηλικιότητα χαρακτηρίζεται συνήθως από ωριμότητα αίσθηση προοπτικής και αυτοκαθορισμό. Οι ενήλικοι ως εκπαιδευόμενοι επιδιώκουν την προσωπική τους ανάπτυξη τη βελτίωσή τους την αξιοποίηση των ικανοτήτων τους τον αυτοπροσδιορισμό της συμπεριφοράς τους και τη δυνατότητα να αξιοποιούν τις εμπειρίες τους(Κόκκος 1999).

Καθοριστικός παράγοντας στην προώθηση καινοτόμων επιμορφωτικών μοντέλων είναι η γνώση του τρόπου που μαθαίνουν οι ενήλικες. Η αντίληψη του Rogers στην προσωποκεντρική θεωρία που ανέπτυξε, επεκτείνεται στην εκπαίδευση και στην παιδαγωγική πρακτική. Στις πρωτοποριακές παιδαγωγικές του μεθόδους, έθεσε ως στόχο το συνδυασμό της εμπειρικής μάθησης με τη γνωστική, προτείνοντας ένα δημοκρατικό μοντέλο εκπαίδευσης που αφορά τόσο τους μαθητές όσο και τους εκπαιδευτικούς. Η μαθησιακή εμπειρία που βασίζεται αποκλειστικά στη μεταβίβαση

γνώσεων, δεν είναι ιδιαίτερα αποτελεσματική στην εκπαίδευση-επιμόρφωση ενηλίκων. Σύμφωνα πάντα με τον Rogers, η μάθηση που επηρεάζει τη συμπεριφορά είναι αυτή που αυτοανακαλύπτεται που έχει αποκτηθεί με προσωπική ενεργητική συμμετοχή και έχει αφομοιωθεί με την εμπειρία.

Οι Σιδηροπούλου και Τσαούλα, αναφέρουν «Μία τυπική «θεωρητικοκεντρική», «ακαδημαϊκοκεντρική» αντίληψη επιμόρφωσης, υλοποιείται με διάφορους τρόπους, κάποιιοι δε από αυτούς θεωρούνται ως υπέρβαση και θεραπεία της επισφαλούς αποτελεσματικότητας μιας κλασικής επιμόρφωσης». (Σιδηροπούλου Τ. & Τσαούλα Κ. 2008)

«Οι παιδαγωγοί και οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων θα πρέπει στη διάρκεια της καριέρας τους να έχουν την ευκαιρία να δημιουργούν και να αναπτύσσουν επαγγελματικές γνώσεις μέσα από αυθεντικές προσωπικές εμπειρίες, που προέρχονται από το περιβάλλον εργασίας και γνώσεις που αφορούν σε προσωπικές απόψεις. Από την άλλη πλευρά οι ακαδημαϊκοί καλούνται από το Πλαίσιο των προσωπικών επιλογών να δείχνουν ευελιξία και να τολμούν να μετακινηθούν στο πλαίσιο εκπλήρωσης των συλλογικά καθορισμένων στόχων». (Σιδηροπούλου Τ. & Τσαούλα Κ. 2008)

Σε αναφορές των Σιδηροπούλου και Τσαούλα διαπιστώνουμε τον ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο που διαδραματίζουν τα δίκτυα συνεργασίας στην επιμόρφωση μεταξύ ακαδημαϊκών και επαγγελματικών χώρων, τα οποία τα τελευταία χρόνια έχουν κάνει την εμφάνισή τους και το βασικό τους χαρακτηριστικό είναι ότι αναγνωρίζουν ότι η ευθύνη για ανάπτυξη δεν είναι θέμα τρίτων. Συνεπώς η δικτύωση μέσω συνεργασιών είναι σημαντική μέθοδος μάθησης, η οποία επιδρά στους παιδαγωγούς τόσο σε ατομικό όσο και συλλογικό επίπεδο, αλλά παράλληλα η δράση του μπορεί να είναι σε σχολικές κοινότητες σε τμήματα και σε πανεπιστήμια. Κάνοντας μία ιστορική αναδρομή βλέπουμε ότι τα δίκτυα στη χρονική τους εξέλιξη διαφοροποιήθηκαν από τα μοντέλα της ατομικής μάθησης και παρέχουν πλέον οργανωτικές δομές που επιτρέπουν σε ομάδες εκπαιδευτικών και παιδαγωγών να συναντηθούν να μάθουν ο ένας για τον άλλο και να εξετάσουν θέματα που αφορούν την εργασία τους. Αν και τα υπηρεσιακά προγράμματα που προέρχονται από την ανώτατη εκπαίδευση αλλά συνεργάζονται με θεσμούς έχουν δεχθεί στο παρελθόν κριτική για την έλλειψη συνάφειας με τις ανάγκες των εκπαιδευτικών δομών ή ακόμα και για τον ελιτισμό τους, σήμερα πλέον έχει γίνει αποδεκτό ότι η μακροπρόθεσμη επιρροή στην αυτοπεποίθηση και στον επαγγελματισμό

των παιδαγωγών, τα καθιστά αξιόλογα εργαλεία με μακροπρόθεσμους στόχους την βελτίωση των παιδαγωγικών δομών. (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

Ο αναστοχασμός, η διερεύνηση εντός και εκτός σχολείου, ο διάλογος, είναι σημαντικές στρατηγικές του έργου που επιτελεί ένα δίκτυο και συνδυάζουν ατομική και συλλογική έρευνα δράσης με εκπαιδευτικές συναντήσεις. Οι παρεμβατικές δεξιότητες που χρησιμοποιούν οι συντονιστές του δικτύου περιγράφονται από τον Huberman (1995) ως ουσιώδεις για την πρόκληση θετικών αποτελεσμάτων. (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

Στην Ελλάδα, τα τελευταία χρόνια έχουν υλοποιηθεί προγράμματα ενδοϋπηρεσιακής επιμόρφωσης, που αφορούν τη συνεργασία των πανεπιστημίων με τους χώρους εκπαίδευσης. Στον χώρο της προσχολικής αγωγής, (Παιδικοί Σταθμοί και Νηπιαγωγεία), συναντάμε το πρόγραμμα Synergie, το οποίο από το 1992, παρέχει συμμετοχική και συνεργατική επιμόρφωση στους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας και εφαρμόζεται σε συνεργασία με τους Δήμους όλης της χώρας. Εκπονείται από την Εταιρία για την Ανάπτυξη και την Δημιουργική Απασχόληση των Παιδιών (ΕΑΔΑΠ), η οποία συστάθηκε με στόχο να ερευνήσει, να προωθήσει και να διαδώσει εκπαιδευτικές καινοτομίες για την ανάπτυξη των δυνατοτήτων όλων των παιδιών προσχολικής ηλικίας.

Τα εκπαιδευτικά προγράμματα που προωθεί αναπτύσσονται και διαφοροποιούνται ανάλογα με τις εκάστοτε εκπαιδευτικές ανάγκες των ωφελούμενων παιδαγωγών και παιδιών. Κύρια επιδίωξη είναι να προσφέρει στους παιδαγωγούς μια βάση μεθοδολογικής υποστήριξης, για να μπορούν να σχεδιάζουν και να υλοποιούν το παιδαγωγικό τους πρόγραμμα, προάγοντας τη βιωματική μάθηση, τη συλλογικότητα, τη συνεργασία, με στόχο την ολόπλευρη ανάπτυξη των παιδιών, εντός ενός εκπαιδευτικού πλαισίου.

Η ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση, όπως προωθείται μέσω των δικτύων συνεργασίας χαρακτηρίζεται από ευελιξία καθώς ανταποκρίνεται στις ιδιαίτερες συνθήκες της κάθε εκπαιδευτικής δομής, όπως αυτές διαμορφώνονται από τα δημογραφικά-οικονομικά χαρακτηριστικά της τοπικής κοινωνίας, από το προφίλ της διεύθυνσης και από την κοινωνικο-οικονομική προέλευση των παιδιών. (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

Στην έρευνα των Σιδηροπούλου και Τσαούλα που αφορά την επιμόρφωση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, με στόχο την αντιμετώπιση της πολυσύνθετης δομικής κρίσης του εκπαιδευτικού χώρου, διαπιστώνουμε έναν έντονο προβληματισμό.

Στο σύγγραμμά τους Έρευνα και Παιδικός Σταθμός αναφέρουν: « Η αντιμετώπιση της κρίσης θα αφορά στο σύμπτωμα, στο επιφαινόμενο, στο παιδί ή στην οικογένεια που με το πρόβλημά του, την ιδιαιτερότητά του αποσταθεροποιεί τη σχολική καθημερινότητα; Θα εκπαιδεύονται οι παιδαγωγοί σαν να θεωρούν ότι το πρόβλημα αρχίζει και τελειώνει με επιστράτευση τεχνικών αντιμετώπισης της ιδιαιτερότητας, υποδηλώνοντας ότι ο θεσμός είναι υγιής-σταθερός και μπορεί να συνεχίσει την πορεία του; Ή αντίθετα θα αναπτύσσουν ένα συστηματικό αναστοχασμό για την ποιότητα της δομής και τις σχέσεις στο εσωτερικό και το περιβάλλον του θεσμού, με τον ορισμό και επαναπροσδιορισμό του υγιούς, του κανονικού, του ορθού και της ιδιαιτερότητας σε προοπτική αποδοχής τους σε ένα ελαστικό και σταθερό οργανισμό- περιβάλλον;» Και καταλήγουν « Θεωρούμε ότι απαραίτητη προϋπόθεση αλλά και συστηματικός στόχος είναι η λειτουργία της ομάδας, η κατάκτηση εμπιστοσύνης μεταξύ των μελών της, η απενοχοποίηση για συναισθήματα αδυναμίας και εκνευρισμού και η δημιουργία ανθεκτικών σχέσεων. Η αποδοχή των ίδιων των παιδαγωγών μεταξύ τους, η άρνηση προτύπων για την μία εικόνα ορθού, καλού, αποτελεσματικού σχολείου, προγράμματος, παιδαγωγού και βέβαια η άρνηση για την σχηματοποιημένη, εξιδανικευμένη εικόνα για το παιδί, προοιωνίζει θεσμούς ζωντανούς με πλαστικότητα και βάθος, θεσμούς που κατ'αρχάς τους εμπιστεύονται και τους υπερασπίζονται όσοι έχουν σχέση ζωής μαζί τους. (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

2.2.5. ΤΠΕ

Τα τελευταία χρόνια έχει ανοίξει ένας τεράστιος διάλογος για την καινοτομία στην Εκπαίδευση. Ερευνώντας τη βιβλιογραφία, θα μπορούσαμε να βρούμε πολλούς ορισμούς. Ο Μπαμπινιώτης την παραλληλίζει με την αλλαγή. Στην αλλαγή δίνει μια ευρύτερη έννοια, αυτή της μεταβολής, της μετάβασης από μια κατάσταση σε μια άλλη. Η καινοτομία αποτελεί μια ουσιαστική και βαθύτερη αλλαγή και οδηγεί στη χάραξη νέων δρόμων με την διαμόρφωση και εφαρμογή νέων μεθόδων. (Μπαμπινιώτης, 2002). Ειδικότερα, η εκπαιδευτική καινοτομία , αποτελεί το σύνολο των ενεργειών που έχουν ως στόχο να προωθήσουν καινούριες ιδέες που αφορούν στην εκπαιδευτική διαδικασία,

και σχετίζονται με αλλαγές πεποιθήσεων και εφαρμογή νέων μεθοδολογιών (Δακοπούλου, 2008).

Σε ένα περιβάλλον διαρκώς μεταβαλλόμενο, όπου οι ραγδαίες τεχνολογικές εξελίξεις επιτάσσουν και επιβάλλουν προσαρμογή, θα ήταν αδύνατο να μην ενσωματωθούν οι ΤΠΕ στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Σε πολλές χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, έχουν εφαρμοστεί κατά καιρούς καινοτόμα προγράμματα που έχουν ως κύριο στόχο την απαγκίστρωση της διδασκαλίας από τις διαδικασίες μιας στείρας απομνημόνευσης και την αναγωγή της σε ομαδοσυνεργατική και διερευνητική, έτσι ώστε να επιτυγχάνεται ολιστικά η γνώση, και να καλλιεργούνται οι δεξιότητες των μαθητών (Βότση, 2017).

Δεδομένου ότι ζούμε σε μία εποχή, όπου η τεχνολογία κυριαρχεί, είναι πλέον ανάγκη να την ενσωματώσουμε στη διαδικασία μάθησης και να την χρησιμοποιήσουμε στην καθημερινότητά μας ως εργαλείο διευκόλυνσης, επικοινωνίας, διεύρυνσης των γνώσεών μας. Η καταλληλότητα όμως και ο τρόπος ενσωμάτωσης της τεχνολογίας είναι θέμα «παιδαγωγικού υποβάθρου» του ίδιου του παιδαγωγού, που αποφασίζει την αξιοποίησή της, ως προς τον βαθμό και τον τρόπο. Τόσο οι παιδαγωγοί όσο και τα παιδιά, ακόμα και της προσχολικής ηλικίας, καλούμαστε να αφομοιώσουμε και να προσαρμοστούμε στα νέα δεδομένα που κυριαρχούν στην καθημερινότητά μας.

Το σύγχρονο μοντέλο μάθησης δίνει έμφαση στο τρόπο σκέψης, στο πώς θα μάθει το παιδί. Σύμφωνα με το μοντέλο αυτό γίνεται χρήση σύγχρονων διδακτικών μεθόδων και προσεγγίσεων όπως η μέθοδος επίλυσης προβλημάτων, η ομαδοσυνεργατική μάθηση, η διερευνητική προσέγγιση, οι οποίες αποσκοπούν στην ενεργοποίηση του παιδιού κατά την διαδικασία επεξεργασίας των πληροφοριών και την οικοδόμηση της γνώσης. Με άλλα λόγια, δίνεται έμφαση στο να βοηθηθεί το μικρό παιδί να αναπτύξει νοητικές και γνωστικές λειτουργίες και όχι απλώς να αποθηκεύσει γνώσεις. Κυρίαρχο ρόλο σε όλη αυτή την διαδικασία έχει το παιχνίδι, αφού πλήθος ερευνών από τον διεθνή χώρο επισημαίνουν τα σημαντικά οφέλη που προκύπτουν όταν τα παιδιά μαθαίνουν παίζοντας, γνωρίζουν τον εαυτό τους, επικοινωνούν με συνομήλικους τους, πειραματίζονται, επιλύουν προβλήματα, συμμετέχουν ενεργά, αλληλεπιδρούν. Οι σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις, στις οποίες υπάγεται η συμβολή των ερευνητών από τις αρχές του 20ου αι. μέχρι σήμερα, εφορμώνται από τις θεωρίες των Piaget και Vygotsky και πραγματοποιούν έναν διάλογο για την εύρεση της ισορροπίας ανάμεσα στο

ρόλο του εκπαιδευτικού και την κατάκτηση της γνώσης από το παιδί (Hammond, Austin, Orcutt & Rosso, 2001: 1-22).

Οι νέες τεχνολογίες και μέσα έκφρασης, παρέχουν νέες προοπτικές και ένα ευρύ φάσμα νέων διδακτικών και μαθησιακών πεδίων. Επιφέρουν αλλαγές στις παραδοσιακές μορφές επικοινωνίας των ατόμων και στις παραδοσιακές μεθόδους διδασκαλίας. Όλα εκείνα τα μέσα που έχουν αναπτυχθεί για να επικοινωνούμε, αποκτούν ηλεκτρονική διάσταση. Έτσι, ο δέκτης των μηνυμάτων είναι ταυτόχρονα και χρήστης και η σχέση του με τον πομπό είναι αμφίδρομη, με αποτέλεσμα τα άτομα να αντιλαμβάνεται και να συναισθάνεται τον γύρω κόσμο ως χρήστης και αναμεταδότης της πληροφορίας που μόλις απέκτησε (Καϊμάκη 1997). Η επικοινωνία μεταξύ εκπαιδευτών και εκπαιδευόμενων και η υποστήριξη που παρέχουν οι εκπαιδευτές στους εκπαιδευόμενους, συμβάλλουν στην αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας (Frymier & Houser 2000). Η απόφαση για την επιλογή εκείνων των μέσων διδασκαλίας και μάθησης που θεωρούνται απαραίτητα είναι σημαντική, προκειμένου να δραστηριοποιηθεί το παιδί σε συγκεκριμένα αισθητηριακά κανάλια, τα οποία θα προωθήσουν αποτελεσματικότερα τη μάθηση και μέσω αυτών θα αφυπνιστούν ορισμένες συγκεκριμένες και καθορισμένες ικανότητες (Κοσσυβάκη 1997).

Τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τη σημερινή εποχή αποτελούν ένα ευρύ κανάλι επικοινωνίας, που δίνει άπειρες δυνατότητες στα άτομα να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, να μοιραστούν υλικό, να αλληλεπιδράσουν, να ενημερωθούν. Έχουν γίνει αποδέκτες πολλών κριτικών με αρνητικό και θετικό πρόσημο. Η τεχνολογία, όμως, από μόνη της δεν είναι ούτε καλή ούτε κακή. Η χρήση, η μέθοδος και η πρόθεση, είναι οι βασικοί παράγοντες που χαρακτηρίζουν μια πράξη, ένα φαινόμενο ή γεγονός, και ανάλογα το μετατρέπουν σε χρήσιμο εργαλείο, σε εμπόδιο ή σε κίνδυνο. Η τεχνολογία δεν έχει βούληση. Ανακαλύπτεται και χρησιμοποιείται από ανθρώπους, που έχουν τη βούληση, συνεπώς και την ευθύνη, για το τι παράγουν και πώς το χρησιμοποιούν.

2.2.6. Δημιουργία δικτύου παιδαγωγών

Ο Παιδικός Σταθμός είναι το πρώτο μετά την οικογένεια περιβάλλον, όπου το παιδί έρχεται σε επαφή. Η υγιής προσκόλληση και ο στενός δεσμός του παιδιού με έναν εκτός οικογένειας σταθερό ενήλικα, που του παρέχει ζεστασιά, ενδιαφέρον και προσοχή,

μπορεί να μειώσει το άγχος του παιδιού και να δημιουργήσει την ασφαλή βάση αλληλεπίδρασης με τα άλλα παιδιά, διαχείρισης των συναισθημάτων του και δημιουργίας θετικών σχέσεων αργότερα στη ζωή του (Bowlby, 1980). Η στάση του παιδαγωγού είναι καθοριστική και μπορεί να εξισορροπήσει τις πιθανές αρνητικές για την ανάπτυξή του εμπειρίες.

Οι παιδαγωγοί, παρότι κατέχουν τις ακαδημαϊκές γνώσεις που αφορούν την επιστήμη της παιδαγωγικής και της ψυχολογίας, είναι εκτός των άλλων και εργαζόμενοι οι οποίοι και λόγω της φύσης του επαγγέλματος τους έχουν ανάγκη υποστήριξης και ενίσχυσης ώστε να ανταποκριθούν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο στις απαιτήσεις του επαγγέλματος.

Οι παιδαγωγοί και οι εκπαιδευτικοί όλων των βαθμίδων θα πρέπει στη διάρκεια της καριέρας τους να έχουν την ευκαιρία να δημιουργούν και να αναπτύσσουν επαγγελματικές γνώσεις μέσα από αυθεντικές προσωπικές εμπειρίες. Γνώσεις που προέρχονται από το περιβάλλον εργασίας και γνώσεις που αφορούν σε προσωπικές απόψεις. Από την άλλη πλευρά οι ακαδημαϊκοί καλούνται από το πλαίσιο των προσωπικών επιλογών να δείχνουν ευελιξία και να τολμούν να μετακινηθούν στο πλαίσιο εκπλήρωσης των συλλογικά καθορισμένων στόχων. (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

Η δημιουργία δικτύου παιδαγωγών, σε συνδυασμό με την εξάπλωση της τεχνολογίας, δύναται να αποτελέσει ένα σημαντικό εργαλείο βελτίωσης του εργασιακού κλίματος που υφίσταται στο χώρο των Παιδικών Σταθμών. Έχει ως σκοπό την ενίσχυση των ατομικών δυνατοτήτων, την μείωση του ανταγωνισμού, την διαχείριση κρίσεων, την προαγωγή της συνεργατικότητας, και την προώθηση, προβολή, διάδοση καινοτόμων ιδεών. Οι παιδαγωγοί, στον πνευματικό τομέα, πολύ συχνά ταλανίζονται, ανάμεσα σε υπαρξιακούς και αξιακούς προβληματισμούς, χάνοντας τέλος την εμπιστοσύνη στον εαυτό τους. Η αλληλεπίδραση των μελών σε ένα δίκτυο παιδαγωγών, δημιουργεί αντίβαρο στις πιέσεις που δέχονται οι παιδαγωγοί ως εργαζόμενοι, αφού μοιράζονται κοινές εμπειρίες, συναισθήματα, αρνητικά και θετικά, αισθάνονται ότι ανήκουν σε μία ομάδα με κοινά ενδιαφέροντα, κοινούς προβληματισμούς και υπό το πρίσμα μίας δυναμικής αλληλεπίδρασης μεταξύ τους, αντλούν ψυχολογική υποστήριξη και βελτιώνουν την αυτοεικόνα τους.

Τα δυναμικά οφέλη που θα προκύψουν από την δημιουργία και εξάπλωση ενός δικτύου παιδαγωγών, δεν αφορούν μόνο τους παιδαγωγούς. Θα υπάρξουν μακροπρόθεσμες βελτιώσεις στην ποιότητα του παρεχόμενου παιδαγωγικού έργου, με βάση τα αυξημένα επίπεδα αμοιβαιότητας στις σχέσεις και τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ επαγγελματιών παιδαγωγών και μεταξύ παιδιών και παιδαγωγών. Αυτές οι μακροπρόθεσμες αλλαγές είναι πιθανό να οδηγήσουν σε αυξημένη ευημερία για τα παιδιά.

2.2.7. Η τέχνη ως μέσο επικοινωνίας

Ο Ρόμπινσον αναφέρει: «Οι τέχνες είναι φυσικές μορφές έκφρασης και επικοινωνίας (Ρόμπινσον, 1999: 125). Κατά την εικαστική τους δράση τα υποκείμενα έχουν την ευκαιρία να διαμορφώσουν τη στάση τους απέναντι σε ένα προσωπικό τους βίωμα, μία κατάσταση, ένα συναίσθημα, μια σκέψη ή ακόμα και σε έναν άλλον άνθρωπο. Παράλληλα, οι δημιουργίες τους αποτελούν οπτικοποίηση-πραγματοποίηση των νοητικών τους διαδρομών, την οποία μπορούν να μοιραστούν με τους άλλους. Διανοίγονται έτσι νέες δίοδοι επικοινωνίας, καθώς μέσω της τέχνης ενήλικες και παιδιά αντιλαμβάνονται πως δημιουργώντας χρησιμοποιούν έναν εναλλακτικό τρόπο διατύπωσης, εξωτερίκευσης και διαλόγου (Erstein & Τρίμη, 2005).

«Η τέχνη μοιάζει με κοινωνικό φαινόμενο αλλά στην ουσία είναι φυσικό φαινόμενο, κάτι σαν ηφαιστειακή εκτόνωση», σχολιάζει ο Μυταράς σε ένα κείμενό του, (<http://www.elculture.gr/blog/article>) επιχειρώντας να αποτυπώσει το δεσμό του ανθρώπου με την εκφραστική διάσταση. Η τέχνη για τον διάσημο Έλληνα ζωγράφο ανιχνεύεται ως φυσική απόρροια της ύπαρξης. Η καλλιτεχνική δραστηριότητα «είναι μια δραστηριότητα κατεξοχήν εκφραστική», συνιστά μια προσπάθεια αναζήτησης και άρθρωσης νοήματος (Βάος & Μουρίκη, 2007). Δεν αντανακλά την επιθυμία αντιγραφής της οπτικής μορφής των αντικειμένων, αλλά την απόπειρα του καλλιτέχνη να διανοίξει την πεπερασμένη αντίληψη του ανθρώπου, να αναπαραστήσει τα ίδια τα πράγματα με τις απηχήσεις τους και να εκφράσει τον κόσμο χωρίς την υποταγή στον πεζό λόγο των αισθήσεων ή της έννοιας. Για τον Μερλώ Ποντύ, η τέχνη λειτουργεί σαν τη γλώσσα στην πρωταρχική της διάσταση (parole) και μέσα σε έναν «αστερισμό σημείων», ο

καλλιτέχνης «μετατρέπει σε ορατό αυτό που αλλιώς θα έμενε εγκλωβισμένο μέσα στην ξεχωριστή ζωή κάθε συνείδησης» (Βάος & Μουρίκη, 2008· Μουρίκη, 2005: 410). Η τέχνη λέει αυτό που δεν έχει ειπωθεί, ή δεν μπορεί να ειπωθεί μέσα σε έναν πεπερασμένο συνδυασμό λεκτικών εκφορών, έχει την ικανότητα να απαντά σε ερωτήματα που δεν έχουν καν τεθεί καθώς όπως διατυπώνει ο ζωγράφος: «πολλοί καλλιτέχνες απαντούν σε ερωτήσεις που δεν υποψιάζονται. Απαντούν σε ανθρώπους που δεν γνώριζαν την ερώτηση» (Μυταράς, 2007). Διαχρονικά, οι επιθυμίες, οι ανάγκες και οι σκέψεις του ανθρώπου αποτυπώθηκαν στα δημιουργήματά του, καθώς θέλησε να επικοινωνήσει, να αναπαραστήσει, να ελέγξει το περιβάλλον του, να επέμβει σε αυτό με πολλούς διαφορετικούς τρόπους, ενώ ταυτόχρονα προσπάθησε να διαφυλάξει, να διατηρήσει, να έχει μνήμη, να έχει ιστορία. Χρησιμοποίησε την ικανότητά του για δημιουργία με σκοπό τον έλεγχο (θρησκευτικά σύμβολα), την επίλυση προβλημάτων (τεχνολογία), την απόλαυση (διακόσμηση), τη διάκριση ή την αίσθηση του ανήκειν (σημαίες, οικόσημα), τη διατήρηση της συνέχειας, κληροδοτώντας γνώσεις, αξίες, αντιλήψεις ή αντικείμενα που τις φέρουν με συμβολικό τρόπο (Honour & Fleming, 1998) . Οι εικαστικές μορφές που συνοδεύουν την ιστορία του, συνδέονται με το σύνολο της κοινωνικής δραστηριότητας ενσωματώνοντας στάσεις, αξίες, σημασίες, πιστεύω, προσδοκίες, απηχήσεις μιας εποχής ή μιας προσωπικότητας σε ένα οπτικό αποτέλεσμα (Βάος, 2008).

Η τέχνη έχει τη δυνατότητα να ανοίξει νέα κανάλια επικοινωνίας μεταξύ των παιδαγωγών, που θα πλαισιώσουν τις δράσεις τους θα και θα ενδυναμώσουν και βελτιώσουν τις μεταξύ τους σχέσεις, μέσω της αμοιβαίας ανταλλαγής ιδεών και προτάσεων.

Κεφάλαιο 3 Σπουδαιότητα της αποτελεσματικής επικοινωνίας

3.1. Επίδραση της επικοινωνίας σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος

Ο Παιδικός Σταθμός, είναι ένας οργανισμός όπου λειτουργεί ως σύστημα αλληλεπίδρασης μεταξύ των μελών του (παιδαγωγοί, παιδιά, γονείς, βοηθητικό προσωπικό και διοίκηση). Η επικοινωνία διεξάγεται στην καθημερινή ζωή είτε με άμεσο είτε με έμμεσο τρόπο και επιδρά μεταβάλλοντας τις ανθρώπινες σχέσεις. Κατά την βιβλιογραφική ανασκόπηση ερευνήσαμε τις μορφές και τα είδη της επικοινωνίας όπως

εκφράζονται στο σχολικό περιβάλλον και αναδείξαμε την σημαντικότητα της. Είναι δεδομένο ότι γονείς, παιδιά και παιδαγωγοί συμμετέχουν στη διαδικασία της επικοινωνίας, μέσα από τις καθημερινές τους σχέσεις. Η επικοινωνιακή διαπραγμάτευση, ως διαδικασία αλληλεπίδρασης, θέτει τις βάσεις για ένα καλύτερο πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ όλων των εμπλεκόμενων στην παιδαγωγική διαδικασία.

Η επικοινωνία, είναι ο μεγαλύτερος παράγοντας που εδραιώνει το είδος των σχέσεων των ανθρώπων. Είναι ο βασικός τρόπος, όπως αναφέρει ο Satir, του πως χειριζόμαστε την επιβίωση, πώς αναπτύσσουμε την οικειότητα, πόσο παραγωγικοί είμαστε, πώς κάνουμε αισθητή την παρουσία μας, πώς συνδεόμαστε με το «Θείο». Οι Geifer & Swick προτείνουν στους παιδαγωγούς της προσχολικής ηλικίας, να αποφεύγουν συμπεριφορές που υποβαθμίζουν τη συνεργασία με τους εμπλεκόμενους στο εκπαιδευτικό και μορφωτικό γίνεσθαι. Η ενδυνάμωση των σχέσεων των παιδαγωγών μεταξύ τους, της οικογένειας με τον παιδαγωγό και της οικογένειας με το σχολείο και ευρύτερα με την κοινωνία, γίνεται αισθητή, μέσα από διαδικασίες επικοινωνίας, που υπηρετούν τη συνεχή ανανέωση και τον εμπλουτισμό αυτής της σχέσης.

Οι διαδικασίες αυτές είναι:

- Η εμπιστοσύνη, ως βάση για μια στέρεη σχέση.
- Η ευελιξία των ρόλων, ως βάση για τη βιωσιμότητα των σχέσεων.
- Η ανταλλαγή βοήθειας, ως σημείο αναφοράς για μια υγιή σχέση.
- Η ανταποκρινόμενη ακρόαση, ως εφοδιαστική διαδικασία για την ανάπτυξη μιας επικοινωνιακής σχέσης. Αφορά τη συνολική αλληλεπίδραση (λεκτική ή μη).
- Η εξατομίκευση, ως τρόπος για την ανάπτυξη ταυτοτήτων μέσω της επικοινωνίας.
- Τα δυνατά σημεία (προσόντα) της ομάδας, ως σημείο αναφοράς των επικοινωνιακών σχέσεων. Μέσα από την αμοιβαιότητα του διαλόγου και τη συνεργασία για κοινούς στόχους, τα προσόντα αυτά βελτιώνονται και δυναμώνουν.
- Η βοήθεια και η επίλυση προβλημάτων συμβάλλουν στην προσπάθεια για καλύτερη επικοινωνία. Πρόκειται για τις πρακτικές, το διάλογο και τη θετική ενέργεια που αναδεικνύονται όταν βρίσκουμε λύσεις, καθώς και τις νέες δυνατότητες στις προκλήσεις που προκύπτουν από τη συνεργασία.

Ανάλογα με τις παραπάνω διαδικασίες επικοινωνίας, ο κόσμος της συνεργασίας παιδαγωγών μεταξύ τους, παιδαγωγών - παιδιών και γονέων - παιδαγωγών, επηρεάζεται και από το «σιωπηρό κόσμο» της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Σ' αυτήν τη «σιωπή», οι δράσεις είναι ισχυρότερες των λόγων. Ο Bronfenbrenner σημειώνει, ότι τα παιδιά παρατηρούν τι κάνουμε ο ένας με τον άλλο, περισσότερο από το τι λέμε ο ένας στον άλλο. Ο σχεδιασμός της συμπεριφοράς λοιπόν, είναι εξίσου σημαντικός με οτιδήποτε άλλο κάνουμε. Ωστόσο, η μη λεκτική πλευρά της επικοινωνίας έχει παραμεληθεί στην εκπαίδευση των επαγγελματιών που αφορούν τις ανθρώπινες υπηρεσίες. Λόγω αυτής της ανεπάρκειας, σε πολλές περιπτώσεις, οι παιδαγωγοί κρίνουν λάθος τους άλλους παιδαγωγούς, τους γονείς, τα παιδιά και τις οικογένειες, ακριβώς γιατί δεν έχουν κατανοήσει αυτή τη συγκεκριμένη πλευρά της ζωής τους. Γι' αυτό θα πρέπει να δημιουργούμε ευκαιρίες για πραγματικά αυθεντικές και δυνατές σχέσεις, που προωθούν, με φυσικό τρόπο καλύτερη συνεργασία.

Η ενδυνάμωση της συνεργασίας και της ουσιαστικής επικοινωνίας, έχει ως αποτέλεσμα να ενισχύσει την εκπαιδευτική εμπειρία των παιδιών και να σφυρηλατήσει μια ισχυρή σχέση μεταξύ οικογένειας, σχολείου και κοινωνίας. Ωστόσο, οι προϋποθέσεις για ένα καλύτερο πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας είναι άμεσα συνυφασμένες με τη συμπεριφορά των συμμετεχόντων, η οποία διαμορφώνεται μέσα από τα προσωπικά τους πιστεύω για την ίδια τη διαδικασία της επικοινωνίας. Ο Swick σημειώνει, ότι τα πιστεύω σχετικά με τη διαδικασία της επικοινωνίας και ο ρόλος του καθενός μέσα σ' αυτή τη διαδικασία, είναι το θεμέλιο, πάνω στο οποίο οικογένεια, σχολείο και κοινωνία στηρίζουν τις σχέσεις τους. Γι' αυτό, παιδαγωγοί και γονείς θα πρέπει να εξετάσουν τα πιστεύω τους, με βάση τρία σημεία αναφοράς - κλειδιά: εαυτός, εαυτός και άλλος, διαδικασία της επικοινωνίας. Οι Swick & Graves (1993) υποστηρίζουν, ότι, συχνά, η έλλειψη αυτοεκτίμησης των παιδαγωγών, είναι ένα εμπόδιο στις θετικές σχέσεις με τις οικογένειες. Αντίθετα, παιδαγωγοί που φροντίζουν για την προσωπική τους ανάπτυξη και εξέλιξη, συνήθως ανταποκρίνονται θετικά στις ανάγκες των γονέων και των οικογενειών. Τα πιστεύω μας για τους άλλους, συνήθως, είναι αποτέλεσμα των εμπειριών με τον εαυτό μας και του εαυτού μας με τους άλλους, μέσα από διάφορα περιεχόμενα. Για παράδειγμα, παιδαγωγοί που υποβαθμίζονται από τους προϊσταμένους τους, χωρίς να έχουν ευκαιρίες ενισχυτικής εκπαίδευσης, είναι πιθανό να «περάσουν» την αρνητικότητα που δέχθηκαν, στα άλλα μέλη της ομάδας, στους γονείς

και τις οικογένειες. Αντίθετα, παιδαγωγοί της προσχολικής ηλικίας που έχουν δημιουργήσει θετικές και αμοιβαίες εμπειρίες, είναι πιο επιρρεπείς στο να αναπτύσσουν θετική στάση. Τα πιστεύω των παιδαγωγών για τη διαδικασία της επικοινωνίας, είναι μια άλλη δυνατή επιρροή, για το πως θα σχεδιάσουμε και θα ολοκληρώσουμε αυτή τη διαδικασία. Μια φιλοσοφία ενδυνάμωσης της επικοινωνίας, προϋποθέτει εποικοδομητικό διάλογο, συνυφασμένο με θετική αλληλεπίδραση. Οι αντιλήψεις των παιδαγωγών δημιουργούν το σκηνικό για ένα συνεχή διάλογο και δράση. Ερευνητές, προτείνουν αντιλήψεις που μπορούν να ενδυναμώσουν τις σχέσεις αυτές. Πρόκειται για μορφές επικοινωνίας που βασίζονται στην εμπιστοσύνη, στο σεβασμό και στην αίσθηση της θετικής παρέμβασης. Είναι φανερό, ότι σχεδόν σε κανένα άλλο επίπεδο εκπαίδευσης, η συνεργασία δεν έχει περισσότερο νόημα, από ότι στα πλαίσια της προσχολικής αγωγής και εκπαίδευσης. Ο Ball προτείνει, ένα τρίγωνο φροντίδας του παιδιού, που να αποτελείται από τους γονείς, τους παιδαγωγούς και την κοινότητα, με τους γονείς στην κορυφή και με θέμα κλειδί, την ποιότητα της σχέσης μεταξύ γονέων και παιδαγωγών. Το αίτημα για ποιοτική εκπαίδευση μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο όταν, οικογένεια, σχολείο και κοινωνία συνεργάζονται εποικοδομητικά, αξιοποιώντας την υπεύθυνη συμμετοχή τους, μέσα από μια σχέση αλληλοπροσφοράς και συνέχειας.

Η ίδια η φύση του σχολικού περιβάλλοντος, δημιουργεί ένα τέτοιο πλαίσιο, όπου ο τρόπος και οι μέθοδοι επικοινωνίας των μελών κατέχουν σημαντικό ρόλο. Οι εκφράσεις των εκπαιδευτικών-παιδαγωγών, λαμβάνουν ένα ειδικότερο νόημα μέσα στις συνθήκες της επικοινωνίας τους στην τάξη και ταυτόχρονα χρησιμεύουν σε εκείνους που είναι μέλη ενός ορισμένου κοινωνικού, ψυχολογικού, καθώς και επικοινωνιακού περιβάλλοντος. Η μη λεκτική επικοινωνία αποτελεί βασικό παράγοντα επικοινωνίας για τα παιδιά - ακόμα και στην πιο μικρή ηλικία - όπου είναι σε θέση να την αντιλαμβάνονται. Σε πλήθος ερευνών καταγράφεται ότι η μη λεκτική επικοινωνία είναι καθοριστική για την αλληλεπίδραση των μελών μιας ομάδας και μπορεί να είναι ενθαρρυντική ή αποθαρρυντική για το παιδί, στα διάφορα στάδια της εξελικτικής του πορείας και της εκπαιδευτικής διαδικασίας.

Ο εκπαιδευτικός-παιδαγωγός, αποδεδειγμένα κατέχει πρωταρχική θέση στη διαμόρφωση των σχέσεων μέσα στη σχολική τάξη. Η στάση που επιθυμεί να κρατά ο ίδιος απέναντι στα παιδιά, αλλά και προς τους συναδέλφους του, τον ωθεί σε ανάλογη συμπεριφορά. Αν, για παράδειγμα, είναι εμπυχωτικός και θερμός, τότε δημιουργεί ένα

θετικό κλίμα όπου η αμφίδρομη επικοινωνία ενισχύεται και οδηγεί σε καλή συνεργασία προς όφελος της παιδαγωγικής ομάδας και των παιδιών.

3.2. Οφέλη για τα παιδιά

Στην εποχή μας η αγωγή και φροντίδα του μικρού παιδιού επιβάλλεται να γίνεται από εξειδικευμένο προσωπικό, τους παιδαγωγούς Προσχολικής Ηλικίας. Η προσχολική αγωγή κατέχει εξέχοντα ρόλο στη διάπλαση του παιδιού, καθώς βάζει τα θεμέλια σε μια πολύ ευαίσθητη ηλικία, όπου οι εμπειρίες έχουν καθοριστική επίδραση στη διαμόρφωση της προσωπικότητάς του και γενικότερα στη δυνατότητα του ατόμου να πορεύεται στη ζωή με δύναμη και γνώση. Η/Ο παιδαγωγός έχοντας την κατάλληλη ακαδημαϊκή παιδεία, την μόρφωση - η οποία πρέπει να είναι αδιάλειπτη και διαρκής- (Δια βίου μάθηση), καλείται να μορφώσει, να εμπυχώσει, να διαπαιδαγωγήσει, να συμβουλέψει και υποβοηθήσει το παιδί να αναπτυχθεί ολόπλευρα και ισόρροπα και να καλλιεργήσει τη σκέψη, το λόγο και τις δεξιότητές του. Προσφέρει απλόχερα φροντίδα και αγάπη στην ευαίσθητη αυτή ηλικία και δεν αρκεί μόνο η εξασφάλιση της ασφαλούς παραμονής του σε έναν χώρο με άλλα παιδιά, αλλά είναι αναγκαίο να διαπαιδαγωγηθεί σωστά. (Αλβανού, Α & Αλεξάκη, Α & Λιακοπούλου, Α & Σολλάκου, Ι 2017).

Το παιδί είναι από την φύση του προικισμένο με πνευματικές και συναισθηματικές δυνατότητες, που για να αναπτυχθούν ομαλά, χρειάζεται το περιβάλλον να του δίνει ποικίλα ερεθίσματα σε είδος, σε ποσότητα, σε ποιότητα. Έτσι οι παιδικοί σταθμοί έρχονται να συμβάλλουν στην ικανοποίηση αυτής της ψυχολογικής και βιολογικής ανάγκης του παιδιού μέσα σ' ένα περιβάλλον που είναι διαμορφωμένο στα μέτρα του, με ευρύχωρους χώρους για παιχνίδια, για έρευνες, για εμπειρίες, για χαρούμενες κοινωνικές ανταλλαγές με συνομήλικα του παιδιά.

Σε ένα περιβάλλον όπου τα μέλη της παιδαγωγικής ομάδας έχουν συνδιαμορφώσει ένα θετικό κλίμα, όπου η συνεργασία και η μεταξύ τους επικοινωνία βασίζεται σε ειλικρίνεια, αλληλοϋποστήριξη, αποδοχή, συνεργατικότητα και αμοιβαιότητα, τα παιδιά μαθαίνουν πιο αποτελεσματικά, και αποκομίζουν τα μέγιστα οφέλη από την συνοχή που διακρίνουν μεταξύ των μελών της παιδαγωγικής ομάδας.

Το είδος της σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στο παιδαγωγικό προσωπικό αλλά και με τα παιδιά, κατέχει πρωτεύοντα και ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στην παιδαγωγική διαδικασία. Μία σχέση βασιζόμενη σε αισθήματα εμπιστοσύνης, αποδοχής, ασφάλειας και σεβασμού αναγνωρίζεται ως απαραίτητη στις σύγχρονες παιδαγωγικές προσεγγίσεις, καθώς συνιστά έναν εύφορο τόπο καλλιέργειας του ανθρώπινου στοιχείου και διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην πορεία του παιδιού προς μια ποιοτική ζωή. Αισθήματα που ενθαρρύνουν την ανάπτυξη των γνωστικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των παιδιών και κατά συνέπεια την αλληλεπίδραση τους μέσα στην ομάδα. (Ματσαγγούρας, 2000, Κανάκης, 1987). Επίσης σημαίνοντα και καθοριστικό ρόλο κατέχει η οργανωσιακή κουλτούρα που διέπει το σχολικό περιβάλλον. Το πνεύμα εμπιστοσύνης, αλληλεγγύης, συνεργατικότητας, αξίες που πρέπει να ανιχνεύονται σε όλο το προσωπικό, ευνοεί στην προώθηση καινοτόμων ιδεών και ενισχύει την έρευνα δράσης, παρέχοντας ευελιξία στους παιδαγωγούς.

3.3. Οφέλη για τους παιδαγωγούς

Τα οφέλη από την συνεργασία και την καλή επικοινωνία των παιδαγωγών μεταξύ τους και με όλο το φάσμα της διοικητικής ιεραρχίας είναι ποικίλα και σημαντικά. Αφενός αισθάνονται αποδεκτοί και ασφαλείς, αφετέρου αισθάνονται ικανοποιημένοι από την αποδοτικότητα της εργασίας τους, απολαμβάνοντας μεγαλύτερης εκτίμησης από τους διευθυντές τους, οι οποίοι, με την σειρά τους, τους αξιολογούν θετικότερα όσον αφορά τον δείκτη συνεργασίας. Οι παιδαγωγοί διατηρώντας ικανοποιητικές σχέσεις μεταξύ τους, είναι σε θέση να κατανοούν καλύτερα τις ανάγκες των παιδιών και είναι πιο πρόθυμοι να ασχοληθούν με καινοτόμα προγράμματα, υιοθετώντας το μαθητοκεντρικό μοντέλο μάθησης.

Η αμοιβαία υποστήριξη και ο σεβασμός μεταξύ των συνεργαζόμενων παιδαγωγών, ο από κοινού σχεδιασμός του παιδαγωγικού προγράμματος, οι κοινοί στόχοι και επιδιώξεις αλλά και η αναγνώριση της κοινής ευθύνης στις επιτυχίες αλλά και στις αποτυχίες, είναι στρατηγικές που αναπτύσσονται όταν υπάρχει καλή επικοινωνία ανάμεσα στην ομάδα που στελεχώνει έναν Παιδικό Σταθμό. Το συνεργατικό κλίμα δίνει πρόσφορο έδαφος για την προώθηση καινοτόμων ιδεών. Το «εγώ» αντικαθίσταται από

το «εμείς» και έτσι καταργούνται οι συνθήκες ανταγωνισμού, που είναι συχνό φαινόμενο εντός του σχολικού πλαισίου, αλλά και στην ευρύτερη κοινωνία και δεν ευνοούν την μάθηση και την εξελικτική διαδικασία.

Περαιτέρω, με την επικείμενη συνεργασία μεταξύ τους παρατηρείται:

- Βελτίωση των μεταξύ τους σχέσεων
- Το εκπαιδευτικό περιβάλλον εμπλουτίζεται καθώς ανταλλάσσουν νέες ιδέες, γνώσεις, ενδιαφέροντα, εμπειρίες, κουλτούρα, ταλέντα.
- Η ανάπτυξη καλών σχέσεων επιτρέπει στους παιδαγωγούς να επιτελέσουν τη δική τους εκπαιδευτική δραστηριότητα καλύτερα, να συλλέξουν πληροφορίες που αφορούν τεχνικές, να καλλιεργήσουν κλίμα εμπιστοσύνης μέσω του διαλόγου και της αλληλεπίδρασης, να ανταποκριθούν άμεσα στις δυσκολίες και να προβούν στην άμεση επίλυση των προβλημάτων που προκύπτουν στην καθημερινότητα.

Συνοψίζοντας λοιπόν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας γίνονται πιο αποδοτικοί στο έργο τους όταν ανταλλάσσουν πληροφορίες και όταν το κλίμα που επικρατεί μεταξύ τους είναι ευνοϊκό. Οι εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας που προτείνονται στην παρούσα εργασία, αποτελούν ένα εργαλείο που δύναται να βελτιώσει τις σχέσεις μεταξύ των μελών μιας ομάδας, να οδηγήσει σε ευέλικτες και καινοτόμες δράσεις με στόχο πάντα το όφελος των παιδιών.

Κεφάλαιο 4: Παράγοντες που επηρεάζουν την επικοινωνία

Η επικοινωνία ως μια διαδικασία ανταλλαγής πληροφοριών και μηνυμάτων μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων, επηρεάζεται από διάφορους παράγοντες, όπως το περιβάλλον, το φύλο και η ηλικία, οι προσωπικές αντιλήψεις και ιδέες, η διανοητική, σωματική και ψυχολογική κατάσταση των ατόμων καθώς και το γνωστικό επίπεδο, αλλά και οι πολιτισμικές και θρησκευτικές πεποιθήσεις και περιορισμοί.

Το περιβάλλον είναι ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες και έχει άμεση επίδραση τόσο σε συναισθηματικό όσο και σε πρακτικό επίπεδο. Ένα υγιές ψυχοκοινωνικό περιβάλλον, όπου λειτουργεί υποστηρικτικά, οι εργαζόμενοι παιδαγωγοί

βιώνουν συναισθήματα αποδοχής, εμπιστοσύνης και η επικοινωνία μεταξύ τους διεξάγεται ομαλά χωρίς εντάσεις και συγκρούσεις. Το υποστηρικτικό περιβάλλον εργασίας, παρέχει κίνητρα και σωστή κατάρτιση στους εργαζόμενους, προκειμένου να αποδώσουν με τον καλύτερο δυνατό τρόπο.

4.1. Ο ρόλος του παιδαγωγού (στάση - συμπεριφορά)

Ο εκπαιδευτικός –παιδαγωγός, έχοντας ως σκοπό την αγωγή, εκπαίδευση και φροντίδα των μικρών παιδιών καθώς και την ολόπλευρη ανάπτυξή τους, κατέχει σημαίνοντα αλλά και κυρίαρχο ρόλο στις δομές προσχολικής αγωγής. Αναλαμβάνει τον ρόλο του εμπυχωτή και του διαμεσολαβητή στο πλαίσιο των δράσεων και αξιοποιεί το εκπαιδευτικό πρόγραμμα για να καλλιεργήσει στα παιδιά τη μεθοδολογία της αναζήτησης, της έρευνας, του ορθολογισμού και του κριτικού λόγου. Η στάση και η συμπεριφορά του επιδρά στη δραστηριότητα και στις νοητικές διεργασίες των παιδιών. Μέσω της γλώσσας, μεταβιβάζουν αναπαραστάσεις κοινωνικών δομών και σχέσεων. Τα πολιτιστικά και πολιτισμικά σύμβολα/σημεία, τα οποία πηγάζουν από την κουλτούρα τους, μεταβιβάζονται μέσω των πράξεών τους. Στην «μικροκοινωνία» του σχολικού περιβάλλοντος, οι ρόλοι που αναλαμβάνουν είναι καθοριστικοί. Εάν χρησιμοποιούν την γλώσσα ως μέσο επιβολής και κυριαρχίας δημιουργούν ένα περιβάλλον όπου οι συγκρούσεις είναι αναπόφευκτες και αναπαράγεται ένα μοντέλο που δεν ευνοεί την συνεργασία και την επικοινωνία.

4.2. Παράγοντες που δυσχεραίνουν την επικοινωνία

Η αποτελεσματική επικοινωνία μεταξύ ατόμων ή ομάδων δεν είναι πάντοτε εφικτή. Υπάρχει πάντοτε η πιθανότητα να προκύψουν διάφορα εμπόδια κατά την διάρκεια της επικοινωνίας, τα οποία να την καταστήσουν δύσκολη, ή ακόμα και να την αναστείλουν ολοκληρωτικά. Μερικά από τα εμπόδια, που μπορεί να προκύψουν κατά την διάρκεια της επικοινωνίας, σχετίζονται με παράγοντες του φυσικού περιβάλλοντος, όπως η υπερβολικά υψηλή ή χαμηλή θερμοκρασία, και δύνανται να επηρεάσουν αρνητικά, τόσο την αποστολή όσο και την λήψη των μηνυμάτων, και κατ' επέκταση την ίδια την επικοινωνία. Ο Κουτούζης (1999) επισημαίνει ότι οι διαφορές μεταξύ των

ατόμων που επικοινωνούν, η οπτική γωνία υπό την οποία αντιλαμβάνονται τα γεγονότα, οι κοινωνικές τους αξίες, καθώς και τα πιστεύω τους αποτελούν παράγοντες που ουσιαστικά διαμορφώνουν το τι είναι ψυχολογικά διατεθειμένοι να ακούσουν ή να ενστερνιστούν. Όλα τα παραπάνω σκιαγραφούν τα προσωπικά εμπόδια, που παρεμβάλλονται κατά την διάρκεια της επικοινωνίας και μπορούν να αναστείλουν την λειτουργία της. Δεν πρέπει να παραβλέπουμε και το ενδεχόμενο της ύπαρξης των εννοιολογικών εμποδίων κατά την διάρκεια της επικοινωνίας, δηλαδή των εμποδίων που προκύπτουν μέσα από τη χρήση συμβόλων, πάνω στα οποία βασίζεται το σύστημα επικοινωνίας. Τα εννοιολογικά εμπόδια ουσιαστικά έγκεινται στην δυσκολία αναγνώρισης των συμβόλων, καθώς και στην ποικιλία των εννοιών που τα τελευταία αναπαριστούν. Αυτό χρήζει ιδιαίτερης προσοχής αλλά και κατάλληλου φιλτραρίσματος από τα άτομα που επικοινωνούν, ώστε να εξαχθεί το σωστό μήνυμα. Τέλος, υπάρχει η πιθανότητα να συναντήσουμε τα λεγόμενα οργανωτικά, ή αλλιώς οργανωσιακά εμπόδια, κατά την διάρκεια της επικοινωνίας, τα οποία είναι δυνατόν να προκύψουν μέσα στην οργανωτική διάρθρωση ενός οργανισμού, όπως το σχολικό περιβάλλον. Τα συγκεκριμένα εμπόδια επικοινωνίας αφορούν, κατά κύριο λόγο, τις διαφορές που υπάρχουν μεταξύ των διαφόρων θέσεων ή βαθμών εξουσίας, ή λόγω των τάσεων που έχουν τα μέλη του οργανισμού για ανταγωνισμό (Φαναριώτης, 1995). Ειδικότερα, μπορούμε στο σημείο αυτό να αναφέρουμε ότι τα κυριότερα προσωπικά εμπόδια, τα οποία εξ ορισμού οφείλονται στους επικοινωνούντες (στον πομπό, τον αποδέκτη, καθώς και ενδιάμεσους σταθμούς) και δύνανται να εμφανιστούν σε οποιοδήποτε στάδιο της επικοινωνίας, από τον πομπό έως και την άφιξη του μηνύματος στον δέκτη. (Αρπατζάνης, 2003)

Τα εμπόδια αυτά είναι τα παρακάτω:

- Η διαφορετικότητα που υπάρχει στις αντιλήψεις.
- Το λανθασμένο φιλτράρισμα των μηνυμάτων και των πληροφοριών.
- Έλλειψη προσοχής.
- Γλωσσικά προβλήματα.
- Διαφορετικές συγκινησιακές και συναισθηματικές καταστάσεις.
- Διαφορές πολιτισμικής φύσεως.
- Ασουνέπεια σε διάφορες μορφές της μη λεκτικής επικοινωνίας.

Επιπροσθέτως, τα κυριότερα οργανωσιακά εμπόδια, τα οποία πιθανόν να προκύψουν μέσα σε έναν οργανισμό, μπορούν να συνοψιστούν στα εξής:

- Αυξημένος βαθμός πολυπλοκότητας των μηνυμάτων
- Υπερφόρτωση πληροφοριών
- Λανθασμένη ή μη αποτελεσματική επιλογή του μέσου επικοινωνίας
- Ελλιπής εμπιστοσύνη ανάμεσα στα μέλη του οργανισμού
- Έλλειψη δημοκρατικότητας του πλαισίου επικοινωνίας
- Ελλιπής επικοινωνιακή πολιτική
- Περιορισμός στις διαθέσιμες επικοινωνιακές δομές
- Ανηθικότητα ή και παρανομία κατά την διάρκεια της επικοινωνίας

Με βάση τα όσα αναφέραμε παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι η επίτευξη δημιουργικών επικοινωνιακών σχέσεων πιθανόν να παρεμποδιστεί, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, εξαιτίας συγκεκριμένων σημαντικών στοιχείων, τα οποία σχετίζονται συνήθως με τον τρόπο με τον οποίο ο δέκτης αντιλαμβάνεται τον πομπό. Σε αυτό το σημείο αξίζει να επισημάνουμε ότι έχουν προσδιοριστεί από τους ειδικούς κάποια κρίσιμα φίλτρα, μέσω των οποίων η επικοινωνία καθίσταται δύσκολη αλλά και προβληματική, και τα οποία είναι:

- Οι προκαταλήψεις και πεποιθήσεις που αφορούν το κεντρικό ζήτημα συζήτησης, πολλές φορές προσδιορίζουν και εκείνα τα στοιχεία και τις πληροφορίες που γίνονται αντιληπτές.
- Η προσωπική άποψη, η αντίληψη και τα προσωπικά συμπεράσματα που ο δέκτης έχει και για τον πομπό, και το αντίθετο, καθορίζουν και τον τρόπο επικοινωνίας
- Η ενεργητική ακρόαση δηλ. ο τρόπος με τον οποίο έχουμε μάθει να ακούμε, προσδιορίζει και είδος της πληροφορίας που δεχόμαστε.

Εξαιτίας των παραπάνω, πολύ συχνά καταλήγουμε σε γρήγορα συμπεράσματα, δίχως να έχει ολοκληρωθεί η μετάδοση όλου του μηνύματος από τον πομπό. Σχεδόν πάντα υπάρχουν διαταραχές από το περιβάλλον, οι οποίες σε μεγάλο ή μικρότερο βαθμό επηρεάζουν την επικοινωνιακή διαδικασία. Φυσικές δυσκολίες (όπως είναι προβλήματα στην ακοή, την όραση κ.ά.) καθορίζουν το είδος και την ποιότητα του μηνύματος που γίνεται αντιληπτό. Εσωτερικά φίλτρα, οι φωνές που υπάρχουν μέσα μας, μπορεί να εμποδίζουν ή να διαστρεβλώνουν το μήνυμα που προσπαθεί να στείλει ο

άλλος. Είναι πιθανό μία δική μας φωνή, μη αποδεκτή, να εκφράζεται από τον άλλον και να νιώθουμε ότι χρειάζεται να τη σταματήσουμε. Θυμώνουμε όταν ο άλλος εκφράζει κάτι που δεν αποδεχόμαστε ως οικείο, όσο όμως περισσότερο μας ενοχλεί τόσο πιθανότερο μπορεί να μας αφορά» (Δημητριάδης & Μιχιώτης, 2007)

4.3. Πρακτικές ενίσχυσης της επικοινωνίας

Η επικοινωνία και η συνεργασία, ανάμεσα στα μέλη ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, όπως την έχουμε αναλύσει, κατέχει πολύ σημαντικό ρόλο. Αναμφισβήτητα προκύπτει το ζήτημα της ενίσχυσής τους, μέσω πρακτικών που είναι εφικτό να εφαρμοστούν και έχουν ως στόχο την βελτίωση τους και την αποκομιδή θετικών αποτελεσμάτων.

Έχοντας αναλύσει την σημασία που κατέχει η επικοινωνία και η συνεργασία ανάμεσα στα μέλη ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος, καθώς και του τρόπου μέσω του οποίου διεξάγεται, προκύπτει το ζήτημα της ενίσχυσης της, μέσω πρακτικών που δύνανται να εφαρμοστούν και έχουν ως στόχο την αποκομιδή θετικών αποτελεσμάτων. Κρίνεται αναγκαίο να σκιαγραφήσουμε ένα σύνολο από πρακτικές, τις οποίες θα μπορούσε να θέσει προς εφαρμογή η σχολική μονάδα, προς την επίτευξη όσων προαναφέραμε.

Κατά την έναρξη μιας σχολικής χρονιάς, η σχολική μονάδα θα μπορούσε να οργανώσει μία συνάντηση γνωριμίας των μελών του εκπαιδευτικού της προσωπικού προσφέροντας κατ' αυτόν τον τρόπο την δυνατότητα να γνωριστούν, αλλά και να θέσουν τα θεμέλια μίας εποικοδομητικής σχέσης συνεργασίας, η οποία θα αποδώσει τα μέγιστα θετικά της οφέλη, κατά την διάρκεια όλης της σχολικής χρονιάς.

Η οργάνωση σεμιναρίων και επιμορφωτικών προγραμμάτων, που θα ανανεώσουν το ενδιαφέρον των παιδαγωγών, θα προβληματίσουν, θα τροφοδοτήσουν με νέες γνώσεις και θα συμβάλλουν στην αλληλεπίδραση των παιδαγωγών, αποτελεί μια αποτελεσματική πρακτική ενίσχυσης της επικοινωνίας.

Δεν είναι λίγοι οι επιστήμονες που διερεύνησαν την σχέση που συνδέει την ικανότητα που έχουν οι εκπαιδευτικοί στην επικοινωνία, με την αποτελεσματικότητα της διδασκαλίας τους και αφού έδωσαν έναν ορισμό για τον όρο της «επικοινωνιακής

επάρκειας», προσπάθησαν να απαντήσουν στο προαναφερθέν ερώτημα εστιάζοντας σε αυτόν τον όρο. Μέσα από την μελέτη τους, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η επικοινωνιακή επάρκεια των εκπαιδευτικών χρήζει βελτίωσης, ενώ παράλληλα πρότειναν τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών σε επιμορφωτικά προγράμματα που έχουν διαμορφωθεί αποκλειστικά για τον συγκεκριμένο σκοπό.

Όπως υποστηρίζουν οι Σιδηροπούλου Φ και Τσαούλα Ν (2008), «το πορτρέτο της βασικής κατάρτισης και επιμόρφωσης του εκπαιδευτικού πρέπει να περιλαμβάνει: α) την κατάκτηση των αναγκαίων θεσμοθετημένων εφοδίων που επιτρέπουν πρόσβαση στον επαγγελματικό χώρο π.χ. πτυχίο, β) τις γνώσεις και τους τρόπους μετάδοσης των επαγγελματικών του αντικειμένων (θέματα διδακτικής και παιδαγωγικής), γ) τη συνειδητοποίηση του κοινωνικού-επαγγελματικού του ρόλου στο υπάρχον ιεραρχικό σύστημα των κωδίκων και της δεοντολογίας, προσαρμοσμένου στα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του επαγγελματία παιδαγωγού, δ) την προσωπική δουλειά του επαγγελματία με τον εαυτό του, όταν επιχειρεί ρήξεις και οραματίζεται νέες αρμοδιότητες. (Ferry, 2001). Η επιμόρφωση σε ένα τέτοιο σκεπτικό δεν πρέπει να ετοιμάζει τον επαγγελματία για να αντιμετωπίζει αδιάφορα ή αμυντικά τις θεσμικές απαιτήσεις του χώρου και τα πολιτιστικά πρότυπα, αλλά αντίθετα να καλλιεργεί τον ενεργητικό προσανατολισμό του προς νέους ορίζοντες, που θα εμπεριέχουν επενδύσεις, πρωτοβουλίες, πειραματισμούς και ικανότητα αντιμετώπισης νέων καταστάσεων». (Σιδηροπούλου και Τσαούλα 2008).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Κεφάλαιο 5: Έρευνα-Μεθοδολογικό πλαίσιο

5.1 Αφετηρία της έρευνας

Αφετηρία της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας ήταν η διαπίστωση της σπουδαιότητας της συνεργασίας των παιδαγωγών μεταξύ τους και ιδιαίτερα κατά πόσο αυτή η σχέση επηρεάζεται τόσο από τη στάση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας όσο και από την διάθεση-αναζήτηση που επιδεικνύουν για εναλλακτικούς, καινοτόμους τρόπους προσέγγισης και επικοινωνίας. Αναλυτικότερα, τα κριτήρια με βάση τα οποία εντοπίστηκε το θέμα ήταν τα παρακάτω:

- Το προσωπικό ενδιαφέρον, το οποίο προκύπτει από την καθημερινή μου επαφή με τους συναδέλφους παιδαγωγούς. Στο παραπάνω πλαίσιο γεννιούνται αρκετοί προβληματισμοί αναφορικά με τις διαστάσεις που μπορεί να πάρει η πολυπόθητη αυτή συνεργασία.
- Η ανάδειξη του θέματος ως πρόβλημα τεράστιου ενδιαφέροντος, καθώς το παραπάνω ζήτημα απασχολεί καθημερινά και δημιουργεί προβληματικές καταστάσεις, τόσο στην καθημερινότητα των παιδαγωγών, όσο και στην παιδαγωγική διαδικασία με τελικούς αποδέκτες τα παιδιά.
- Η χρησιμότητα της μελέτης, καθώς θεωρώ πως δεν εντοπίζονται ιδιαίτερα πλούσια ερευνητικά δεδομένα για τη στάση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας ως προς τη συνεργασία μεταξύ τους.
- Η μελέτη άρθρων, όπου καταδεικνύεται η αδυναμία αξιοποίησης από τους παιδαγωγούς εναλλακτικών μεθόδων επικοινωνίας, πέρα από τις συνηθισμένες, τακτικές και θεσμοθετημένες .

5.2 Σκοπός και επιμέρους στόχοι

Όσον αφορά στο γενικό σκοπό της έρευνας, αυτός συνίσταται στην πληρέστερη κατανόηση των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η επικοινωνία και κάτ' επέκταση η συνεργασία των παιδαγωγών μεταξύ τους. Η προαναφερθείσα κατανόηση αναμένεται

να συμβάλλει στην επεξεργασία αποτελεσματικών προτάσεων για την επίλυση των εν λόγω προβλημάτων.

Πιο συγκεκριμένα, η συμβολή της παρούσας εργασίας έγκειται στη διερεύνηση των παραγόντων που καθορίζουν τις διάφορες μορφές συνεργασίας μεταξύ των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας. Ειδικότερα με το ερευνητικό τμήμα της εργασίας αυτής, ανιχνεύεται τόσο η επιθυμία όσο και η ετοιμότητα των παιδαγωγών, αναφορικά με την ύπαρξη νέων μορφών συνεργασίας.

Η προκείμενη έρευνα συμβάλλει στην πιο ουσιαστική κατανόηση της σχέσης παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, επειδή :

- αποκαλύπτει πώς αντιλαμβάνονται αυτή τη σχέση οι άμεσα εμπλεκόμενοι
- που αποδίδουν τα εμπόδια για την ανάπτυξη της συνεργασίας
- ποιες είναι οι προτάσεις τους για την επίτευξη μιας πιο ουσιαστικής επικοινωνίας – συνεργασίας.

Ως επιμέρους στόχοι της έρευνας ορίζονται οι ακόλουθοι:

- Να μελετηθεί η σπουδαιότητα και αναγκαιότητα της επικοινωνίας και συνεργασίας.
- Να μελετηθεί η στάση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας ως προς την συνεργασία μεταξύ τους.
- Να διερευνηθεί η στάση και οι δράσεις που αναπτύσσουν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας ως προς το πως συνεργάζονται όταν αντιμετωπίζουν προβλήματα..
- Να αναζητηθούν οι τρόποι με τους οποίους θα εξευρεθούν λύσεις για την επίτευξη μιας ιδανικής συνεργασίας μεταξύ τους πάντα προς όφελος του παιδιού.

Για το ερευνητικό τμήμα της εργασίας, επιλέξαμε την ποιοτική προσέγγιση και πιο συγκεκριμένα τις ημιδομημένες συνεντεύξεις, λόγω της υφής του ερευνητικού

αντικειμένου. Ωστόσο τα συμπεράσματα προσφέρονται για την τεκμηρίωση και τον σχεδιασμό περαιτέρω έρευνας.

5.3. Ερευνητικά ερωτήματα και υποθέσεις

Αναφέρονται παρακάτω τα **ερευνητικά ερωτήματα** τα οποία συνδέονται τόσο με τον γενικό σκοπό όσο και με τους επιμέρους στόχους. Αναφορικά με την στάση των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας ως προς τη συνεργασία μεταξύ τους, τα ερωτήματα που προκλήθηκαν ήταν τα ακόλουθα:

EE1 Θεωρούν αναγκαία τη μεταξύ τους επικοινωνία και κατ'επέκταση την συνεργασία παιδαγωγών προσχολικής αγωγής;

EE2 Για ποιους λόγους θεωρούν αναγκαία την επικοινωνία;

EE3 Ποιες μορφές παίρνει η συνεργασία παιδαγωγών; Πόσο συχνά συναντώνται; Είναι σταθερές και συστηματικές ή περιστασιακές;

EE4 Ποιο είναι το περιεχόμενο (θέμα) της επικοινωνίας; Πώς εμπλέκεται με την ποιότητα - αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας;

EE5 Ποιοι παράγοντες διαμορφώνουν τη συνεργασία μεταξύ των παιδαγωγών; (εμπόδια, παράγοντες που την ευνοούν);

EE6 Ποιοι παράγοντες ορίζουν την μεταξύ τους ιδανική συνεργασία;

EE7 Πώς αντιμετωπίζονται οι εκάστοτε προβληματικές καταστάσεις στην μεταξύ τους επικοινωνία και συνεργασία;

EE8 Ποιες μέθοδοι ευνοούν την επικοινωνία;

EE9 Χρησιμοποιούν εναλλακτικές μεθόδους επικοινωνίας;

Όσον αφορά τις **ερευνητικές υποθέσεις**, και με βάση το θεωρητικό πλαίσιο και την βιβλιογραφική ανασκόπηση αντίστοιχων ερευνών, προσδιορίζονται οι εξής:

Το κλίμα της σχολικής τάξης διαδραματίζει βασικό ρόλο στη δημιουργία των διαπροσωπικών σχέσεων και στην επίτευξη των σκοπών της τάξης, καθώς επηρεάζει τον αριθμό και τη φύση των αλληλεπιδράσεων μεταξύ των μελών της. Η ατμόσφαιρα που επικρατεί στη σχολική τάξη μπορεί πολλές φορές να λειτουργήσει ως ανασταλτικός παράγοντας για τη λεκτική επικοινωνία (Μπέλλας, 1997). Οι σχολικές μονάδες ως κοινωνικά συστήματα απαρτίζονται από ανθρώπινο δυναμικό και, όπως είναι φυσιολογικό, θα υπάρχουν ασυμβατότητες στις σχέσεις που αναπτύσσονται στα πλαίσιά τους. Οι ασυμβατότητες αυτές μπορεί συχνά να προκαλέσουν εντάσεις στη σχολική μονάδα, εξαιτίας διαφωνιών σχετικών με τον τρόπο λειτουργίας του οργανισμού, κάτι που σίγουρα δημιουργεί ένα αρνητικό κλίμα (Μπούτσκου, 2012).

Επιλογή μεθοδολογίας

Κρίνοντας από το θέμα της παρούσας εργασίας θωρήσαμε ως καταλληλότερη μεθοδολογία την ποιοτική έρευνα, καθώς επιδιώκεται η εις βάθος διερεύνηση των αντιλήψεων των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας για τη συνεργασία και το όφελος της. Καταλήξαμε στο γεγονός ότι μόνο η ποιοτική έρευνα εξυπηρετεί την εις βάθος διερεύνηση και μελέτη του φαινομένου της επικοινωνίας και κάτ' επέκταση της επιδιωκόμενης συνεργασίας.

Επιπρόσθετα, σκοπός της έρευνας μας είναι να εξετάσει την αναγκαιότητα της συνεργασίας, τις μορφές και το περιεχόμενό της καθώς και τους παράγοντες που την διαμορφώνουν και την ορίζουν. Επιπλέον εξετάζει και τις εκάστοτε προβληματικές καταστάσεις. Αναλυτικότερα, εξετάζουμε ποια είναι τα θέματα για τα οποία επιδιώκεται συνεργασία, την συχνότητα της συνεργασίας αυτής και αν τυχόν έχουν υπάρξει κάποια προβλήματα. Αναμφισβήτητα λοιπόν η ποιοτική έρευνα εξυπηρετεί όλα τα παραπάνω καθώς είναι ερμηνευτική και προσπαθεί να κατανοήσει τον κόσμο μέσα από τα μάτια των δρώντων- υποκειμένων και να διερευνήσει τις απόψεις, στάσεις και τις εμπειρίες τους.

Στο σημείο αυτό αρκεί να τονίσουμε ότι, υπάρχουν και κάποιοι άλλοι πρακτικοί λόγοι που μας παρακίνησαν να επιλέξουμε την ποιοτική έρευνα. Οι παιδαγωγοί αποτελούν ένα ιδιαίτερο κοινό, το οποίο χαρακτηρίζεται από την μεγάλη αγάπη τους για

το παιδί. Στην περίπτωση χρήσης μιας ποσοτικής έρευνας με εργαλείο συλλογής δεδομένων το ερωτηματολόγιο, σαφώς θα ήταν πολύ πιο εύκολο και βολικό για όλους τους εμπλεκόμενους στην έρευνα, καθώς θα συμπλήρωναν γρήγορα και με λίγα λόγια. Ωστόσο τα αποτελέσματα θα ήταν αόριστα και ανεπαρκή. Εμείς ωστόσο επιζητούμε μια πιο λεπτομερή εικόνα για το τι συμβαίνει στην πραγματικότητα αναφορικά με το θέμα της συνεργασίας και της επικοινωνίας και για αυτό τον λόγο η ποιοτική έρευνα κρίθηκε η σωστότερη επιλογή. Εν κατακλείδι, ο παράγοντας του χρόνου για μια μεγάλης κλίμακας έρευνα, συνέβαλε κι αυτός στην κατάληξη για περάτωση μιας ποιοτικής έρευνας.

5.4 Μεθοδολογικό πλαίσιο

Σε αναφορές των Cohen, Manion & Morrison (2008: 75), με τον όρο μεθοδολογία της έρευνας εννοούνται οι προσεγγίσεις που χρησιμοποιούνται με σκοπό πρωτίστως τη συλλογή κάποιων δεδομένων και ακολούθως την αξιοποίησή τους για μια δεδομένη πρόβλεψη. Πρωταρχικός στόχος της μεθοδολογίας είναι να κατανοήσουμε όσο αυτό είναι εφικτό την πορεία της εκάστοτε έρευνας. Ωστόσο μεγάλη είναι η συμβολή της έρευνας στην εκπαίδευση εφόσον η ίδια παρέχει την ικανότητα στους εκπαιδευτικούς να διευρύνουν το γνωστικό τους υπόβαθρο. (Cohen, Manion & Morrison, 2008: 76).

Πιο συγκεκριμένα διαπιστώνεται ότι υπάρχουν σημαντικές διαφορές μεταξύ των ερμηνευτικών και θετικιστικών προσεγγίσεων. Αναλυτικότερα, σκοπός της ερμηνευτικής προσέγγισης είναι η μελέτη ατόμων μέσα από έρευνες μικρής κλίμακας, σε αντίθεση η θετικιστική προσέγγιση η οποία στοχεύει στη μελέτη της κοινωνίας και γενικότερα του κοινωνικού συνόλου πάντα με τη βοήθεια ερευνών μεσαίας ή μεγάλης κλίμακας. Όσον αφορά τώρα την ερμηνευτική προσέγγιση η ίδια μελετά ανθρώπινα τεκταινόμενα που στη συνέχεια διαμορφώνουν την κοινωνική ζωή, επιδιώκοντας κυρίως την κατανόηση των νοημάτων και πράξεων. Σχετικά τώρα με την θέση που κατέχει ο ερευνητής πάντα σε αναφορές με τους Cohen&Manion (2008), ο ίδιος βρίσκετε σε μια ενεργό εμπλοκή και ενασχόληση με έννοιες όπως ατομική οπτική ορισμός καταστάσεων κ.α. Εναλλακτικά η θετικιστική προσέγγιση ασχολείται πρώτιστος με ανώνυμες και ακανόνιστες δυνάμεις που ρυθμίζουν τη συμπεριφορά. Βασιζόμενοι στην θεωρία των φυσικών επιστημών, επιδιώκουν να δοθεί μια απάντηση της συμπεριφοράς καθώς και τα αίτια αυτής. Ο

ερευνητής στην θετικιστική προσέγγιση δεν είναι τόσο ενεργά εμπλεκόμενος, οι έννοιες που τον απασχολούν είναι και αυτές συγκριτικά με τις προηγούμενες ευρύτερες όπως π.χ. έννοιες όπως κοινωνικοί ρόλοι νόρμες κ.α. (Cohen&Manion, 2008: 66-67).

Ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες.

Ο Καραγεώργος (2002), διαχωρίζει την επιστημονική έρευνα, με βάση τα στοιχεία που συλλέγουμε σε ποσοτική και ποιοτική. Οι ερευνητές τις ταξινομούν στις προαναφερθείσες κατηγορίες, βάσει του τύπου δεδομένων. Όσον αφορά την ποσοτική έρευνα όπως αναφέρουν οι Cohen, Manion& Morrison (2008: 456-460), η ίδια είναι ευρεία στη χρήση της τόσο από τις τεχνολογικές όσο και τις θετικές επιστήμες καθώς βασίζετε σε αριθμητικά ποσοστά που εξετάζονται με στατιστικές μεθόδους. Πιο συγκεκριμένα, το ποιόν μιας τέτοιας έρευνας κρίνεται καλό μόνο στην περίπτωση που υπάρχουν ορισμένες υποθέσεις προερχόμενες από μια δεδομένη θεωρία και γεννιούνται πριν από κάθε αρχή μιας έρευνας. Ωστόσο οι παραπάνω υποθέσεις επαληθεύονται από τη στιγμή που δύο ή και περισσότερα χαρακτηριστικά συνδέονται μεταξύ τους σε ένα αρκετά μεγάλο αριθμό πιθανοτήτων, με αποτέλεσμα το δείγμα να έχει ισχύ. Σε κάθε περίπτωση κυρίαρχο χαρακτηριστικό του ερευνητή είναι η αντικειμενικότητα. Αναφορικά τώρα, από πλευράς ερευνητή στην έρευνα δεν γίνονται πολλές αλλαγές εφόσον πρώτα έχει πραγματοποιηθεί ο βασικός σχεδιασμός της. Στο συγκεκριμένο είδος έρευνας, όλες οι ερωτήσεις που καλούνται να απαντήσουν οι συμμετέχοντες οφείλουν να είναι οργανωμένες και διατυπωμένες εξαρχής. Επιπρόσθετα οι απαντήσεις των ερωτήσεων κρίνονται ως τυποποιημένες, αφού ο συμμετέχων απαντά κάποιες από τις καθορισμένες απαντήσεις. Αναφορικά τώρα με την ανάλυση των δεδομένων αυτή είναι μια σχετικά απλή διαδικασία καθώς οι απαντήσεις συγκρίνονται άμεσα. Εν κατακλείδι, το βασικό μειονέκτημα των ποσοτικών-κλειστών συνεντεύξεων είναι πως οι ίδιοι οι συμμετέχοντες οφείλουν να εντάξουν τις προσωπικές τους απόψεις στις κατηγορίες απαντήσεων που είναι ήδη διαμορφωμένες από τον ερευνητή.

Η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται ως πιο κατάλληλη καθώς επιτυγχάνεται η εννοιολογική σαφήνεια και συγκεκριμενοποίηση μιας δεδομένης θεωρίας. Όπως σημειώνει ο Καραγεώργος (2002), οι ποιοτικές έρευνες βασίζονται σε γλωσσικούς χαρακτηρισμούς σε αντίθεση με τις ποσοτικές οι οποίες στηρίζονται σε αριθμητικά

δεδομένα. Επιπροσθέτως ο ερευνητής που ασχολείται με αυτό το είδος της έρευνας έχει την δυνατότητα να μεταβάλει τόσο τα αρχικά ερωτήματα, τον τρόπο συλλογής δεδομένων όσο και το ερευνητικό δείγμα. Ωστόσο όλοι οι συμμετέχοντες υποβάλλονται στις ίδιες ερωτήσεις και με την ίδια σειρά. Στο σημείο αυτό αρκεί να τονίσουμε ότι, η συλλογή δεδομένων επιτυγχάνεται γρήγορα σε αντίθεση με την ανάλυσή τους η οποία μειονεκτεί και χαρακτηρίζεται ως αρκετά χρονοβόρα. Σε κάθε περίπτωση, οι ποιοτικές έρευνες απαντούν στο «πώς και στο «γιατί» με την ανάλυση φαινομένων, καταστάσεων και διαφόρων κοινωνικών ομάδων. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός της παρουσίασης των ευρημάτων μιας ποιοτικής έρευνας. Ο ερευνητής πρέπει να κατανοήσει πως απαιτείται η χρήση μιας κατανοητής προς όλους γλώσσα. (Cohen, Manion, & Morrison 2008: 460).

5.4.1 Τεχνικές ποιοτικής έρευνας- Ερευνητικά εργαλεία

5.4.1.1 Συνέντευξη

Όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Cohen, Manion & Morrison (2008: 449), η συνέντευξη αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά εργαλεία της έρευνας και επιτυγχάνει την ανταλλαγή απόψεων, με πρωταγωνιστές δύο ή και περισσότερα άτομα πάνω σε ένα κοινό θέμα. Κατά κύριο λόγο οι συνεντεύξεις έχουν ως στόχο τόσο την παραγωγή γνώσης όσο και την συζήτηση πάνω σε θέματα που αφορούν τον κόσμο είτε τα δρώντα-υποκείμενα είναι συνεντευκτές είτε συνεντευξιαζόμενοι. Σε αναφορές του Παρασκευόπουλου (1993: 126), το συγκεκριμένο εργαλείο συλλογής δεδομένων έχει ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά με το ερωτηματολόγιο ενώ μοιραία αρκετές είναι οι φορές που συγκρίνονται μεταξύ τους. Εναλλακτικά το υποκείμενο της έρευνας και στις δυο περιπτώσεις καλείται να απαντήσει σε μια σειρά από ερωτήσεις οι οποίες είναι επιλεγμένες έτσι ώστε να καλύπτουν το προς διερεύνηση θέμα. Ο τρόπος επικοινωνίας ανάμεσα σε συνεντευκτική και σε συνεντευξιαζόμενο αποτελεί την πιο ουσιαστική διαφορά μεταξύ τους. Από την μια μεριά με τη συνέντευξη, ο ερευνητής συνομιλεί με τον συνεντευξιαζόμενο θέτοντάς του ορισμένες ερωτήσεις. Ο ίδιος του δίνει προφορικά τις αντίστοιχες απαντήσεις ενώ παράλληλα ο ερευνητής κρατά σημειώσεις των όσων λέγονται. Από την άλλη πλευρά ο εξεταζόμενος διαβάζει τις ερωτήσεις και τις

συμπληρώνει γραπτά. Ωστόσο ο ίδιος τις περισσότερες φορές λαμβάνει το ερωτηματολόγιο ταχυδρομικώς.

Μάλιστα κατά τους Cohen, Manion & Morrison (2008: 452), ο τρόπος που διεξάγεται μία συνέντευξη ποικίλει. Από την μια μεριά έχουμε την τυπική συνέντευξη η οποία ακολουθεί έναν προκαθορισμένο αριθμό ερωτήσεων με τις απαντήσεις να καταγράφονται σε ένα τυποποιημένο διάγραμμα. Από την άλλη πλευρά οι συγκριτικά λιγότερο τυπικές από τις παραπάνω δίνουν την δυνατότητα στον συνεντευκτή είτε να τροποποιήσει την σειρά των ερωτήσεων είτε ακόμη προχωρήσει στην διατύπωσή τους. Επιπλέον χαρακτηριστική είναι μια άλλη μορφή συνέντευξης η τελείως άτυπη, κατά την οποία ο συνεντευκτής δεν έχει ένα προκαθορισμένο ερωτηματολόγιο αλλά μπορεί να έχει μια σειρά αποθέματα που να συζητάει ελεύθερα.

Αναμφισβήτητα, η συνέντευξη μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν το πιο επιτυχημένο εργαλείο συλλογής πληροφοριών που συνδέονται άρρηκτα με τα αντικείμενα της έρευνας. Αναμφίβολα απευθύνεται προς κάθε υποκείμενο ανεξαρτήτως κοινωνικής τάξης, δείκτη νοημοσύνης, εγγράμματους ή και αγράμματους, (Παρασκευόπουλος, 1993: 129). Ομοίως χρησιμοποιείται είτε ως εργαλείο ελέγχου υποθέσεων είτε ως ένα ερμηνευτικό εργαλείο είτε ακόμη και ως ένα εργαλείο που επιδεικνύει νέες υποθέσεις. Εν κατακλείδι μια συνέντευξη μπορεί να εφαρμοστεί συνδυαστικά και με άλλες μεθόδους για διεξαγωγή μιας έρευνας.

Σε κάθε περίπτωση, οι στόχοι μιας συνέντευξης είναι πολλοί και ως επί το πλείστον αναλύονται παρακάτω. Αναλυτικότερα η συνέντευξη κατέχει ενεργό ρόλο είτε κάθε φορά που χρειάζεται να γίνει ένας έλεγχος υποθέσεων είτε στη λήψη ορισμένων στοιχείων. Όταν είναι αναγκαία η εκτίμηση της οπτικής γωνίας ενός ατόμου καθώς και τη λήψη δείγματος απόψεων από ορισμένα άτομα η συνέντευξη λειτουργεί ως αρωγός όλων των παραπάνω. (Cohen, Manion, & Morrison 2008: 451). Συμπερασματικά λοιπόν σε όποια θέση κι αν βρίσκετε κάποιος (συνεντευκτής-συνεντευξιαζόμενου) πάντα υπάρχει ένας κοινός παρονομαστής κι αυτός είναι η ανταλλαγή απόψεων για ένα κοινό θέμα συζήτησης.

Όπως σημειώνει η Manson (2003: 80-131), μέσα από την μελέτη της περί των ποιοτικών ερευνών, των συνεντεύξεων και την παραγωγή ιδεών, ο πιο ακριβής όρος για μια ποιοτική μέθοδο έρευνας είναι η «παραγωγή δεδομένων» σε αντίθεση με τον όρο «συλλογή δεδομένων». Κι αυτό γιατί ο στόχος των ποιοτικών ερευνών εστιάζει στην παραγωγή δεδομένων μέσω των επιλεγμένων πηγών του και όχι στην λήψη των ήδη υπαρχών και έτοιμων πληροφοριών.

Στο σημείο αυτό αρκεί να τονίσουμε το γεγονός ότι και σύμφωνα με τους Cohen, Manion & Morrison (2008: 456-460), οι συνεντεύξεις χωρίζονται από την μια πλευρά σε ποσοτικές-κλειστές και από την άλλη σε ποιοτικές-ανοιχτές. Αναφορικά με την πρώτη ομάδα συνεντεύξεων, οι ίδιες ορίζονται ως επίσημες και προκαθορισμένες με ακριβείς λεπτομέρειες. Ωστόσο όλες οι ερωτήσεις πρέπει να είναι οργανωμένες και διατυπωμένες εξ 'αρχής. Εναλλακτικά οι απαντήσεις κρίνονται ως τυποποιημένες έτσι ο συμμετέχων απαντά κάποια από τις προκαθορισμένες απαντήσεις. Εντωμεταξύ η ανάλυση των δεδομένων είναι σχετικά απλή αφού οι απαντήσεις συγκρίνονται άμεσα. Ως επί το πλείστον κύριο μειονέκτημα των συγκεκριμένων συνεντεύξεων είναι πως οι συμμετέχοντες οφείλουν να εντάξουν προσωπικές απόψεις στις κατηγορίες απαντήσεων που είναι ήδη διαμορφωμένες από τον ίδιο τον συνεντευκτή. Στην δεύτερη ομάδα όπου ανήκουν οι ποιοτικές-ανοιχτές συνεντεύξεις, οι ερωτήσεις που τίθενται είναι λίγο ανεπίσημες. Επιπλέον όλοι οι συμμετέχοντες υποβάλλονται στις ίδιες ερωτήσεις και με την ίδια σειρά. Εν κατακλείδι, η συλλογή δεδομένων επιτυγχάνεται σε γρήγορους ρυθμούς αλλά η ανάλυσή τους χαρακτηρίζεται αρκετά χρονοβόρα. (Cohen, Manion, & Morrison 2008: 460).

Σε μια πιο λεπτομερή ανάλυση η δομημένη συνέντευξη έχει ήδη οργανωμένες τις ερωτήσεις καθώς και το περιεχόμενο της όλης διαδικασίας. Το υποκείμενο έχει οριοθετημένη ελευθερία με ένα περιεχόμενο αναλυμένο και ακριβές προσδιορισμένο. Ωστόσο χαρακτηρίζονται και ως κλειστές. Η μη-δομημένη συνέντευξη χαρακτηρίζεται ως ανοικτή-ποιοτική αφού έχει μια ελαφρώς μεγαλύτερη ευελιξία σε σχέση με την δομημένη συνέντευξη. Συμπερασματικά αναφέρουμε πως τόσο η σειρά όσο και ο τρόπος διατύπωσης των ερωτήσεων είναι καθαρά στην κρίση του συνεντευκτή. (Cohen, Manion, & Morrison 2008: 458). Η Κοκκίνη (2012: 51), σημειώνει ότι ο ερευνητής έχει την

δυνατότητα μικρής παρέμβασης ενώ οι ερευνητικές υποθέσεις δεν είναι γνωστές και ανιχνεύονται. Αναφορικά τώρα στη μη κατευθυνόμενη συνέντευξη, ο συμμετέχοντας έχει την ελευθερία να εκφράσει τις απόψεις του σύμφωνα πάντα με τις ερωτήσεις που θα του απευθύνουν. Ουσιαστικά ο έλεγχος που εκλείπεται σε μια μη κατευθυνόμενη συνέντευξη οδηγεί στο τελευταίο είδος αυτό της εστια σμένης συνέντευξης. Ακολούθως, στην ημιδομημένη συνέντευξη ο ερευνητής κάνει ελάχιστες παρεμβάσεις ενώ δίνεται πρωτοβουλία στο υποκείμενο. Τέλος ο ερευνητής προσπαθεί να οδηγήσει τον συνομιλητή του σε θέμα που αφορά την έρευνα όπως αναφέρει ο Βάμβουκας (1998). Καταληκτικά θα λέγαμε πως στην παρούσα έρευνα θα χρησιμοποιηθούν ημιδομημένες συνεντεύξεις.

Πλεονεκτήματα και μειονεκτήματα μιας συνέντευξης

Ο Παρασκευόπουλος (1993: 128-130) αναφερόμενος στα πλεονεκτήματα της συνέντευξης επισημαίνει την εις βάθος εξέταση ενός θέματος ως το πιο ουσιαστικό αγαθό. Αυτό συμβαίνει γιατί οι άνθρωποι δέχονται-εκφράζουν τις απόψεις τους διεξοδικότερα στον προφορικό παρά στο γραπτό λόγο. Επιπλέον αναφέρει ότι αν ένας συνεντευκτής καταφέρει να κερδίσει το ενδιαφέρον και την εμπιστοσύνη του συνεντευξιαζόμενου τότε υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να συλλέξει μεγαλύτερο αριθμό πληροφοριών. Ωστόσο κάποιες από αυτές να είναι ακόμα και εμπιστευτικές που σε διαφορετική κατάσταση θα ήταν δύσκολο να καταγραφούν. Επιπλέον επισημαίνεται η παρατήρηση κάποιων μη λεκτικών εκφράσεων, βασισμένων στη γλώσσα του σώματος. Λεπτομερέστερα τόσο εκφράσεις προσώπου, χειρονομίες, στάση σώματος, τόνος της φωνής τους όσο και ορισμένες συμπεριφορές ή ακόμα αντιδράσεις. Όλα λοιπόν τα παραπάνω αποτελούν κριτήρια παρατηρητικότητας σε μια συνέντευξη. Ο εξεταστής ωστόσο, έχει την δυνατότητα τόσο να πραγματοποιήσει μια πρόσωπο με πρόσωπο επικοινωνία όσο και να χειριστεί την πορεία της συνέντευξης ανάλογα με το υποκείμενο που έχει απέναντί του. Επιπρόσθετα αυτός που κυριολεκτικά ευθύνεται για την επιτυχία ή όχι μιας συνέντευξης είναι ο συνεντευκτής. Ο ίδιος θα πρέπει να είναι ικανός ώστε να θέτει ερωτήσεις και να λαμβάνει ορθές απαντήσεις, να κατανοεί αυτά που του εκφράζει ο συνομιλητής του, ενώ στο τέλος να μπορεί σημειώνει τυχόν σχόλια. Ο ερευνητής

ωστόσο υποχρεούται να επεξηγεί πιθανόν δυσνόητες για τον εξεταζόμενο ερωτήσεις, το οποίο αποτελεί κυρίαρχο προτέρημα της συνέντευξης.

Εναλλακτικά και παρόλο που η συνέντευξη παρουσιάζεται με σημαντικά προτερήματα, τίθενται κάποιες φορές ζητήματα αξιοπιστίας και εγκυρότητας των αποτελεσμάτων. Κι αυτό για τον λόγο ότι, ο ερευνητής έρχεται σε άμεση επαφή με το συνομιλητή του με αποτέλεσμα ο ίδιος να επηρεάζεται και η διαδικασία να εξελίσσεται σε πιο ευάλωτη όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παρασκευόπουλος (1993 : 129-130). Μάλιστα κατά τον Καραγεώργο (2002 : 164), η έλλειψη ανωνυμίας των εξεταζόμενων προκαλεί ανησυχία και κατά συνέπεια να μην δίνουν αντιπροσωπευτικές απαντήσεις τους ερευνητές. Γίνεται επιπλέον αναφορά στο γεγονός πως πέρα από τις προσπάθειες των συνεντευκτών να παραμείνουν σε μία αντικειμενική γωνία συνεχώς θα παρεμβαίνουν ορισμένες διαπροσωπικές επιρροές καθώς και γεγονότα της καθημερινής ζωής. (Cohen, Manion, & Morrison 2008: 450). Η συνέντευξη τείνει να δέχεται επιδράσεις από υπάρχουσες προκαταλήψεις και ενδοιασμούς. Συνεπώς σε κάθε είδους συνέντευξης θα διευκόλυνε πολύ η ύπαρξη δύο συνεντευκτών ώστε να μπορούν να εξισορροπηθούν οι απόψεις και τα αποτελέσματα να είναι αντικειμενικά.

Κριτήρια μιας επιτυχούς συνέντευξης

Σε κάθε περίπτωση, ο εκάστοτε ερευνητής που πραγματοποιεί μια συνέντευξη θα πρέπει να ακολουθεί μια σειρά κανόνων, οι οποίοι εφαρμόζονται βάσει κάποιων προϋποθέσεων για να έχει το επιθυμητό για στην έρευνα του αποτέλεσμα. Καταρχάς δυο είναι οι κυρίαρχοι παράγοντες, ο τόπος διεξαγωγής και ο χρόνος που θα διατεθεί για την υλοποίηση της συνέντευξης. Αναμφισβήτητα ο ερευνητής υποχρεούται να ενημερώσει τα δρώντα-υποκείμενα για την ώρα και την τοποθεσία της διεξαγωγής της συνέντευξης. Αναφορικά τώρα για την ώρα αυτή θα πρέπει να είναι κοινή και να βολεύει τόσο τον ερευνητή όσο και τον εξεταζόμενο. (Παρασκευόπουλος, 1993: 130).

Επομένως και έχοντας υπ. όψη την ακριβή ώρα οι εμπλεκόμενοι δεν θα χρειαστεί να πιεστούν χρονικά ή ακόμη και να παραλείψουν κάποιες άλλες υποθέσεις. Αναμφίβολα ο τόπος διεξαγωγής της συνέντευξης θα πρέπει να είναι ένας χώρος γνώριμος ως προς τον εξεταζόμενο όπως π.χ. εργασία, σπίτι, ορίζεται από τον ερευνητή

και χρειάζεται να είναι προσβάσιμος στους εξεταζόμενους. Εναλλακτικά θα πρέπει να επικρατεί ησυχία ώστε ο εξεταζόμενος να είναι ήρεμος και ανεπηρέαστος για να μπορεί να απαντήσει.

Ουσιαστικής σημασίας παράγοντες για την διεξαγωγή μιας συνέντευξης κρίνονται τόσο η άνετη ατμόσφαιρα όσο και ένα φιλικό ως προς τον εξεταζόμενο περιβάλλον για να επιτύχουμε το επιθυμητό για όλους μας αποτέλεσμα. Ο εκάστοτε ερευνητής θα πρέπει να έχει κατά νου δύο βασικά στοιχεία. Αφενός μεν ότι ο συνεντευξιαζόμενος βρίσκεται εκεί εθελοντικά και αφετέρου δε ότι εκείνος έχει χρέος να ζεστάνει την ατμόσφαιρα. Η εμπιστοσύνη εναλλακτικά βοηθά τον συνεντευξιαζόμενο να νιώσει πιο χαλαρά αλλά και οικεία. Ο ερευνητής ωστόσο οφείλει από την μια πλευρά να ενημερώσει τον εξεταζόμενο για τον σκοπό της έρευνας καθώς και για την διάρκεια της συνέντευξης, από την άλλη πλευρά θα πρέπει να διασφαλίσει την εχεμύθεια των όσο λεχθούν από μέρος του ερωτευμένου. Καταληκτικά χρήζει ιδιαίτερης σημασίας να λεχθεί πως ότι ειπωθεί είναι καθαρά για λόγους της έρευνας. (Καραγεώργος, 2002). Η συνέντευξη θα πρέπει να θυμίζει μια απλή συνομιλία με ισότιμες απόψεις και την εφήμερη ανταλλαγή ιδεών όπως χαρακτηριστικά σημειώνει ο Παρασκευόπουλος (1993: 131). Προκειμένου ο ερευνητής να διευκολύνει τον εξεταζόμενο θα πρέπει να θέτει μια-μια τις ερωτήσεις και να είναι βέβαιος πως ο τελευταίος έχει κατανοήσει πλήρως την ερώτηση. Σε κάθε περίπτωση καλό θα είναι οι ερωτήσεις να μην είναι δεσμευτικές αλλά να δίνουν ευκαιρία στον ερωτώμενο για κάθε πιθανή απάντηση. (Καραγεώργος, 2002). Στο σημείο αυτό αρκεί να τονίσουμε ότι, ο ίδιος θα πρέπει να ακούει τον εξεταζόμενο και να μην επεμβαίνει ή ακόμη να μην διακόπτει την απάντηση του. Εν κατακλείδι ο ερευνητής πρέπει να έρχεται αντιμέτωπος με τον συνεντευξιάζοντα και τις απόψεις του σαν επαγγελματίας, ενώ θα πρέπει να θέτει ερωτήσεις των οποίων οι απαντήσεις να μην πηγάζουν τόσο από οικογενειακά όσο και από προσωπικά ζητήματα, (Καραγεώργος, 2002: 134).

5.4.1.2. Ανάλυση περιεχομένου

Για την διεξαγωγή της παρούσας έρευνας επιλέχθηκε η συγκεκριμένη τεχνική, δηλαδή η ανάλυση περιεχομένου καθώς κρίνεται αποτελεσματική όταν σκοπός της είναι να αποκαλυφθούν τόσο οι γνώμες όσο και οι καταστάσεις που έχει ένας πληθυσμός για κάποιο αντικείμενο. (Βάμβουκας, 1998 : 281).

Ακολούθως, και πάντα με βάση τον Βάμβουκα (1998 : 264-281), η ανάλυση περιεχομένου θεωρείται τεχνική και μέθοδος ανάλογα με το προς διερεύνηση υλικό.

Από την μια πλευρά θεωρείται ως τεχνική, στην περίπτωση που το υλικό που πρόκειται να αναλυθεί δεν είναι στη διάθεση του ερευνητή και παράγεται από τον ίδιο π.χ. (ανάλυση ανοικτών απαντήσεων). Από την άλλη μεριά θεωρείται ως μέθοδος όταν το υλικό είναι ήδη δημιουργημένο και διαθέσιμο για τον ερευνητή π.χ. (εγκύκλιοι). Ως επί το πλείστον η ανάλυση περιεχομένου αναφέρεται κυρίως στην ανάλυση τεκμηρίων που έχουν προκύψει, τόσο από τη γραπτή όσο και από τη λεκτική επικοινωνία. Εναλλακτικά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και στον προφορικό λόγο, με την προϋπόθεση ότι αυτός είναι ηχογραφημένος π.χ. (συνεντεύξεις). Επιπροσθέτως η ανάλυση περιεχομένου είτε με την μορφή τεχνικής είτε με την μορφή μεθόδου μπορεί να χρησιμοποιηθεί τόσο στην προκαταρκτική έρευνα - όταν δηλαδή δεν υπάρχουν υποθέσεις και θα αναζητηθούν και θα διατυπωθούν- όσο και στην κυρία έρευνα. Συνεπώς η ανάλυση περιεχομένου παίρνει διαγνωστικό ή προγνωστικό χαρακτήρα ενώ οι διατυπωμένες υποθέσεις ελέγχονται. Σε κάθε περίπτωση όταν οι πληροφορίες προέρχονται από ερωτηματολόγια ανοιχτού τύπου αλλά και συνεντεύξεις τότε μπορεί να υπάρξει ποσοτικοποίηση αυτών των πληροφοριών.

Στην ποιοτική οπτική της ανάλυσης περιεχομένου αναφέρεται και η Κυριαζή (2000 : 283- 301). Η ίδια εξηγεί ειδικότερα, ότι η ανάλυση περιεχομένου είναι η συστηματική διερεύνηση του κειμένου. Συνεπώς το κείμενο εξετάζεται ως «όλον», οι κατηγορίες ορίζονται με σαφήνεια ενώ χαρακτηριστικά ποσοτικοποιούνται. Επιπλέον, γίνεται ειδική για την μονάδα καταγραφής, τις κατηγορίες και το σύστημα κωδικοποίησης που θα χρησιμοποιηθούν στην ανάλυση περιεχομένου. Το πρώτο στοιχείο (τμήμα του κειμένου) θα αποτελέσει τη βάση για την κατηγοριοποίηση. Αυτό με την σειρά του μπορεί να

ορίζεται ως μία λέξη, μία πρόταση -όταν σε αυτή υπάρχουν λέξεις ή φράσεις- μια παράγραφος ή ακόμη και το συνολικό κείμενο όταν ο ίδιος ο ερευνητής θέλει να προσδιορίσει τα κύρια στοιχεία που το χαρακτηρίζουν.

Η κατηγοριοποίηση αποτελεί την βάση της ανάλυσης του περιεχομένου. Οι αρχικές κατηγορίες όσον αφορά την ποσοτική ανάλυση περιεχομένου δεν υφίστανται αλλαγή. Στην αντίθετη περίπτωση, αυτή της ποιοτικής ανάλυσης περιεχομένου η τελική μορφή των κατηγοριών καθορίζεται μετά από μια συνεχή συνύφανση θεωρίας και δεδομένων. Η κατηγοριοποίηση στην πρώτη περίπτωση χαρακτηρίζεται ως παραγωγική ενώ στην δεύτερη περίπτωση επαγωγική. Κατά την διαδικασία της κατηγοριοποίησης ο ερευνητής χρησιμοποιεί τις κατηγορίες που έχει κατασκευάσει θέλοντας να ελέγξει το περιεχόμενο της επικοινωνιακής του ομάδας. Σε κάθε περίπτωση το νόημα του περιεχομένου κατασκευάζεται εν μέρη από τον ερευνητή ανάλογα με το σύστημα ταξινόμησης που χρησιμοποιεί. Συνεπώς δεν μπορούμε να χαρακτηρίσουμε την ερμηνεία ως αντικειμενική. Επομένως η κατηγοριοποίηση αποτελεί έναν τρόπο αναπαράστασης της κοινωνικής πραγματικότητας που επιλέγει ο ερευνητής να εξετάσει. Αναφορικά με το σύστημα κωδικοποίησης, αυτό είναι επί της ουσίας η κωδικοποίηση- ταξινόμηση των κατηγοριών που βασίζεται τόσο στο σκοπό της έρευνας όσο και στο θεωρητικό πλαίσιο.

Στο σημείο αυτό αρκεί να τονίσουμε ότι η ανάλυση περιεχομένου θα πρέπει να χρήζει προσεκτικού χειρισμού από τον ίδιο τον ερευνητή για λόγους που μπορεί να προκαλέσουν προβλήματα. Χρήζει ιδιαίτερης προσοχής στις λέξεις και στις έννοιες καθώς αυτές δεν χαρακτηρίζονται από ένα και μοναδικό νόημα. Επιπλέον κατά τη διάρκεια της κατηγοριοποίησης, ακόμα κι όταν οι κατηγορίες είναι λίγες και γενικές αυτό μπορεί να οδηγήσει στην απώλεια βαθύτερων νοημάτων. Στην αντίθετη περίπτωση όταν οι κατηγορίες είναι πολλές και διαιρούνται σε υποκατηγορίες τότε αυτό μπορεί να δυσκολέψει πολύ το έργο του ερευνητή. Βέβαια όταν τα τεκμήρια πρέπει συνεχώς και επανειλημμένα να αναλυθούν για να βελτιωθεί η αξιοπιστία και η εγκυρότητα τότε αυτή η μέθοδος κρίνεται ιδιαίτερα οικονομική. Εν κατακλείδι με την κατηγοριοποίηση δίνεται η δυνατότητα στον ερευνητή να έχει μια ολοκληρωμένη εικόνα για τις παραστάσεις των υποκειμένων- δρώντων (Βάμβουκας, 1998:281).

Οριστικές κατηγορίες

1^η Κατηγορία : « Αντιλήψεις και στάσεις περί επικοινωνίας-συνεργασίας»

- Σημαντικότητα - αναγκαιότητα της επικοινωνίας- συνεργασίας.
- Ωφελιμότητα της επικοινωνίας-συνεργασίας.
- Θετικά και αρνητικά συναισθήματα των υποκειμένων σχετικά με την επίτευξη ή μη μιας επικείμενης συνεργασίας.

2^η Κατηγορία: « Επίτευξη επικοινωνίας-συνεργασίας».

- Είδος των συναντήσεων και η συχνότητά τους.
- Χώρος υλοποίησης των συναντήσεων.
- Θέματα συζήτησης.
- Παράγοντες που δυσχεραίνουν την επικοινωνία και συνεργασία.
- Παράγοντες που ευνοούν την επικοινωνία και συνεργασία.

3^η Κατηγορία: « Επιθυμητή συνεργασία».

- Ιδανική συνεργασία- επικοινωνία.
- Ιδανική μορφή συνεργασίας.

4^η Κατηγορία: « Προβληματικές καταστάσεις».

- Ύπαρξη αρνητικών εμπειριών μεταξύ των παιδαγωγών και η επιρροή αυτών στην μετέπειτα μεταξύ τους σχέση.
- Έκφραση δυσαρέσκειας σε μια μη επιθυμητή κατάσταση.
- Δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με κακή επικοινωνία, φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας.

5^η Κατηγορία: « Προτάσεις για εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας».

- Χρήση ΤΠΕ
- Μέθοδος «world café»

- Δίκτυο παιδαγωγών

5.5. Ζητήματα ηθικής δεοντολογίας

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, ζητήματα ηθικής και δεοντολογίας μπορούν να φέρουν τον ερευνητή σε δύσκολη θέση ή ακόμη και σε αδιέξοδο αφού κάθε σημείο της έρευνας μπορεί να αποτελεί πηγή δεοντολογικών προβλημάτων. Ουσιαστικά αυτά μπορεί να προκύψουν για διάφορους λόγους. Είτε γιατί το ερευνητικό πρόβλημα είναι δύσκολο από τη φύση του, είτε λόγω του πλαισίου της έρευνας, είτε των διαδικασιών που υιοθετήθηκαν, είτε ακόμη και των μεθόδων που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων ή του είδους της συλλογής των δεδομένων. Σε κάθε λοιπόν περίπτωση, αυτό που έχει καθοριστική σημασία στην έρευνα είναι ότι οι συμμετέχοντες θα πρέπει να παίρνουν μέρος σ' αυτήν έχοντας συνειδητή επίγνωση αυτού όπως χαρακτηριστικά σημειώνουν οι Frankford-Nachmias & Nachmias (1992, όπ. αναφ. στο Cohen & Mannion, (1994: 475). Ο ερευνητής οφείλει να πληροφορεί από πριν και εκτενώς τους συμμετέχοντες τόσο για τα οφέλη, τα δικαιώματα όσο και τα προβλήματα και τις ζημιές που ενδεχομένως θα έχουν από τη συμμετοχή τους στην έρευνα. Ομοίως θα πρέπει να εξασφαλίζεται και η εθελοντική συμμετοχή τους. Αν ωστόσο επιθυμούμε να εξασφαλίσουμε τη συνειδητή συμμετοχή του συμμετέχοντα, η ίδια δεν κρίνεται απαραίτητη σε κοινωνιολογικές έρευνες που δεν εμπεριέχουν κάποιο κίνδυνο.

Δεοντολογικά διλήμματα που προκύπτουν τόσο από την διεξαγωγή όσο και από το σχεδιασμό μιας έρευνας θέτονται παρακάτω:

- **Σεβασμός στην ιδιωτική ζωή:** Οι προσωπικές πληροφορίες των συμμετεχόντων στην έρευνα θα πρέπει αρχικά να προστατεύονται και ακολούθως να αποφεύγεται η δημοσιοποίησή τους. Ο σεβασμός στην ιδιωτικότητα θα πρέπει να λαμβάνει χώρα όταν το σκηνικό της έρευνας είναι η κατοικία των ατόμων. Συγκεκριμένα αυτό γίνεται γιατί η κατοικία είναι ιδιωτική και όχι δημόσια και ως επί το πλείστον η συγκατάθεση εκ μέρους των ατόμων είναι απαραίτητη. Επιπλέον χρήζει ελέγχου ακόμα και το πως θα διατυπώνονται οι πληροφορίες που λαμβάνονται από τους συμμετέχοντες ώστε οι ίδιες να μην τους φωτογραφίζουν. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι, σε κάποιες περιπτώσεις οι συμμετέχοντες μπορεί να θελήσουν να σπάσουν την ιδιωτικότητα,

δίνοντάς προσωπικές πληροφορίες. Ωστόσο εύλογο είναι, ακόμη και σε αυτήν την περίπτωση να λαμβάνουμε την έγκριση τους πριν προχωρήσουμε στην δημοσιοποίησή τους.

- **Ανωνυμία:** Η ταυτότητα των συμμετεχόντων δεν θα πρέπει να αποκαλύπτεται από τις πληροφορίες που έχουν δώσει.

- **Εμπιστευτικότητα:** Ο ερευνητής θα πρέπει να εγγυάται στους συμμετέχοντες ότι οι πληροφορίες που θα χρησιμοποιηθούν για την έρευνά του αποτελούν προσωπικά δεδομένα. Δεν θα δημοσιοποιηθούν και ακολούθως δεν θα συσχετιστούν με τα πρόσωπά τους.

- **Προδοσία:** Όταν παρά την εγγύηση του ερευνητή ότι προσωπικές πληροφορίες δεν θα δημοσιευτούν αυτό συμβεί, τότε η εμπιστοσύνη μεταξύ των εμπλεκόμενων κλονίζεται και προκαλείται στους συμμετέχοντες άγχος, ενόχληση ή και πόνος.

- **Εξαπάτηση:** Το γεγονός αυτό συμβαίνει όταν οι συμμετέχοντες δέχονται παραπληροφόρηση από τους ερευνητές ή οι τελευταίοι αποκρύπτουν τον πραγματικό σκοπό της έρευνας, και αυτό έχει ως συνέπεια να εκτίθενται σε καταστάσεις οι οποίες τους προκαλούν άγχος ακόμη και ενόχληση (Cohen & Manion, 1994: 496-507).

Εύλογο είναι τέλος ότι, ο ερευνητής θα πρέπει να γνωστοποιεί στους συμμετέχοντες τόσο τον σκοπό και τις διαδικασίες όσο και τα αποτελέσματα της έρευνας. (Βάμβουκας, 1993: 375).

Στην παρούσα έρευνα προσπαθήσαμε να αναλύσουμε με σαφήνεια τον σκοπό της, στους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας, ώστε αυτός να γίνει κατανοητός από όλους. Επιπλέον κρατήσαμε την υπόσχεσή μας και διατηρήσαμε την ανωνυμία των συμμετεχόντων.

5.6. Ζητήματα Αξιοπιστίας και εγκυρότητας

Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία αποτελούν δύο έννοιες οι οποίες συνδέονται κυρίως με τις ποσοτικές έρευνες αλλά καθίσταται αναγκαία και στις ποιοτικές. Ως επί το πλείστον η εγκυρότητα συνδέεται με την συσχέτιση του εργαλείου μέτρησης και το θεωρητικό πλαίσιο για το οποίο κατασκευάστηκε και γ' αυτό τον λόγο την κάνει να παρατηρείται με ευκολία στις ποσοτικές έρευνες. Σε αντίθεση με τις ποιοτικές, η

διαπίστωσή της την καθίσταται δυσκολότερη καθώς η μέτρηση είναι έμμεση. Μάλιστα στις ποιοτικές έρευνες έγκυρο εργαλείο μετρήσεις θεωρείται εκείνο που εξασφαλίζει σταθερά αποτελέσματα σε παρόμοιες συνθήκες μετά από συνεχείς και επαναλαμβανόμενους ελέγχους. (Κυριαζή,2000: 86-89). Σε αναφορές της Κυριαζή (2000: 91), ένα εργαλείο μέτρησης δεν μπορεί να είναι ταυτόχρονα έγκυρο και αναξιόπιστο «καθώς η αξιοπιστία δεν συνεπάγεται την εγκυρότητα, καθότι μπορεί το εργαλείο να διακατέχεται από σταθερότητα και συνοχή, αλλά να μην αντιπροσωπεύει το χαρακτηριστικό για το οποίο κατασκευάστηκε».

Ακολούθως ο Παρασκευόπουλος (1993 : 69), επισημαίνει ότι η σταθερότητα των μετρήσεων αποδεικνύει την αξιοπιστία, ενώ αν το επιλεγμένο εργαλείο μέτρησης μετράει αυτό που πραγματικά έχει σχεδιαστεί για να μετρήσει τότε αυτομάτως αποδεικνύεται η εγκυρότητα. Συνεχίζοντας ο Παρασκευόπουλος από την μια πλευρά αναφέρει ότι η αξιοπιστία διακρίνεται σε αξιοπιστία «επαναληπτικών μετρήσεων», «Ισοδύναμων τύπων», «των ημίκλαστων», «εσωτερικής συνέπειας» και αξιοπιστία «μεταξύ των βαθμολογητών». Από την άλλη πλευρά η εγκυρότητα διαχωρίζεται σε «εγκυρότητα κατά τεκμήριο», «αντιπροσωπευτικού περιεχομένου», «συγχρονική συνάφειας», «εννοιολογικής δομής» και εγκυρότητα «προβλεπτικής συνάφειας».

Όσον αφορά τις ποιοτικές έρευνες, η αξιοπιστία δεν μπορεί να ελεγχθεί με απλούς τρόπους εφόσον τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί δεν μπορούν να πάρουν τον καθαρό τύπο μετρήσεων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Mason (2003 : 326 440), η αξιοπιστία στις ποιοτικές μεθόδους συνδέεται με την ακρίβεια και την αξιοπιστία της μεθοδολογίας. Μπορούν εναλλακτικά να διασφαλιστούν αν ο ερευνητής διασφαλίσει ότι η παραγωγή και η ανάλυση των δεδομένων του είναι διεξοδική – έντιμη - ακριβής. Ως επί το πλείστον η εναρμόνιση και η συσχέτιση της μεθόδου με τα ερευνητικά ερωτήματα αλλά και την ανάλυση των αποτελεσμάτων όπως αυτά προκύπτουν από την κοινωνική εξήγηση που δίνει ο ερευνητής, θα διασφαλίζουν τελικά την εγκυρότητα των μεθόδων συλλογής των δεδομένων. Επιπροσθέτως η εγκυρότητα της ερμηνείας θα διασφαλιστεί τόσο με το γεγονός ότι ο ερευνητής θα πρέπει να αναδείξει τη διαδρομή του για την εξαγωγή των συμπερασμάτων όσο και με τη σύγκριση άλλων ερμηνειών που ίσως προέκυψαν και δεν θεώρησε τόσο πειστικές.

Στην συγκεκριμένη έρευνα τόσο η περιγραφική όσο και ερμηνευτική εγκυρότητα αλλά και η αξιοπιστία εξασφαλίστηκε από τις ημιδομημένες συνεντεύξεις, οι οποίες έγιναν μέσα σε ένα κλίμα εμπιστοσύνης και ελευθερίας αφού οι συμμετέχοντες δεν πιέστηκαν καθόλου για την συμμετοχή τους σε αυτές. Οι ερωτήσεις διατυπώθηκαν με τέτοιο τρόπο ώστε να μην εκμαιεύουν βολικές και εύκολες απαντήσεις.

5.7. Δείγμα –διεξαγωγή της έρευνας –Δειγματοληψία

Αναμφισβήτητα, ένα σπουδαίο κομμάτι για μια έρευνα αποτελεί το δείγμα που έχει χρησιμοποιηθεί για να πραγματοποιηθούν οι συνεντεύξεις. Το δείγμα το εκπροσώπησαν παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας, που εργάζονται σε δημόσιους Βρεφονηπιακούς και Παιδικούς Σταθμούς, και με τους οποίους λόγω προσωπικής γνωριμίας είχαμε και πιο στενή επαφή.

5.7.1 Οδηγός συνέντευξης

Στην έρευνα που διεξήχθη στο πλαίσιο της προκείμενης εργασίας, συμμετείχαν παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας. Ο αριθμός των συνεντεύξεων που πραγματοποιήθηκαν αντιστοιχούσε συνολικά σε 10, εκ των οποίων 2 παιδαγωγοί σε θέση προϊσταμένου, 6 παιδαγωγοί τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και 2 παιδαγωγοί δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (βοηθοί παιδαγωγοί). Αναμφισβήτητα ο αριθμός του δείγματος μας δεν είναι αρκετά μεγάλος, ωστόσο μας παρέχει μια πρώτη και σαφή εικόνα που αφορά το φαινόμενο της επικοινωνίας και συνεργασίας ανάμεσα στους παιδαγωγούς προσχολικής ηλικίας. Ο χρόνος διεξαγωγής της εκάστοτε συνέντευξης περιοριζόταν στα χρονικά πλαίσια των 30-60 λεπτών. Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες, και φυσικά μαγνητοφωνήθηκαν, για την καλύτερη δυνατή εξυπηρέτηση και των δυο εμπλεκομένων που συμμετείχαν στην έρευνα, ενώ εξασφαλίσαμε τόσο το προσωπικό απόρρητο όσο και την εχεμύθεια των λεγόμενων τους. Τέλος οι ερωτήσεις που απαρτίζουν τις συνεντεύξεις διαχωρίζονται ανάλογα με το περιεχόμενό τους σε κατηγορίες.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να ειπωθεί ότι όλοι οι συμμετέχοντες στην έρευνα ρωτήθηκαν αρχικά κάποιες προσωπικές ερωτήσεις οι οποίες μας εξασφαλίζουν μια σαφή εικόνα για το άτομο που μας παραχωρεί την συνέντευξη. Οι ερωτήσεις αφορούν

τα δημογραφικά στοιχεία : φύλλο, ηλικία, μόρφωση, χώρο εργασίας, οικογενειακή κατάσταση.

Η πρώτη κατηγορία ερωτήσεων αφορά το ποια εικόνα έχουν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας για την επικοινωνία και την συνεργασία. Μέσα από τις απαντήσεις τους διαφαίνεται αν την θεωρούν σημαντική, ποιόν θεωρούν ότι ωφελεί και αν θεωρούν ότι η στάση τους την επηρεάζει.

Η δεύτερη κατηγορία, εξετάζει τον τρόπο που επικοινωνούν οι παιδαγωγοί μεταξύ τους, αλλά και με τα ανώτερα κλιμάκια της διοικητικής ιεραρχίας, καθώς και αν υπάρχει συνεργασία. Μέσω των ερωτήσεων μας δίνεται η εικόνα κατά πόσο η διαπροσωπική επικοινωνία είναι εποικοδομητική και τι είδους σχέσεις αναπτύσσονται μεταξύ των ατόμων ή και ομάδων. Παράλληλα μας δίνεται η δυνατότητα διαμόρφωσης άποψης, αν υπάρχει συνεργασία και πως αυτή διαμορφώνει τις διαπροσωπικές του σχέσεις. Σαφέστατα η αιτιολογία των απαντήσεων των παιδαγωγών, καθορίζει αυτομάτως τυχόν σημεία συγκρούσεων ή συγκλίσεων.

Η τρίτη κατηγορία ερωτήσεων αφορά την ιδανική επικοινωνία μεταξύ των παιδαγωγών. Ομοίως μέσα από τις ερωτήσεις γίνεται φανερό κατά πόσο ο τρόπος επικοινωνίας επιδρά στη συνεργασία, ποια συνεργασία για τον καθένα κρίνεται ως ιδανική, σε ποιο βαθμό, μορφή αλλά και συχνότητα. Επιπροσθέτως μέσα από τις απαντήσεις των παιδαγωγών, αποσαφηνίζονται επιθυμητές συμπεριφορές και σημεία που καλό θα ήταν να βελτιωθούν.

Η τέταρτη κατηγορία ερωτήσεων αφορά τα πιθανά προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην επικοινωνία και σχετίζονται με δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, με ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου. Επίσης εξετάζεται αν υπάρχουν φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας, στην μεταξύ τους συνεργασία, ή ακόμη αν δημιουργούνται και κάποιες συγκρούσεις. Εν κατακλείδι σε κάθε απάντηση διακρίνεται κατά πόσο κατά τη διάρκεια της καθημερινότητας τους, έχουν έρθει σε ρήξη και αν αυτό επιδρά στην συνεργασία τους.

Η τελευταία κατηγορία, είναι αυτή που περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικά με την πρόθεση εξεύρεσης εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας.

5.7.2. Πρωτόκολλο συνέντευξης.

Εν συνεχεία θα περιγράψουμε τις δυσκολίες αλλά και τα εμπόδια που συναντήσαμε στην προσπάθειά μας να κλείσουμε τις συνεντεύξεις όπως επίσης και τον τρόπο που μας υποδέχτηκαν οι ομιλητές των συνεντεύξεων.

Στο σημείο αυτό να τονίσουμε ότι σε όλους τους ομιλητές μας εγγυηθήκαμε ανωνυμία και εχεμύθεια, εξηγώντας τους ταυτόχρονα τον σκοπό για τον οποίο διεξάγεται η συγκεκριμένη έρευνα. Αφού λοιπόν ενημερώσαμε όλους τους συνεντευξιζόμενους για την δειγματοληψία αλλά και το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματοποιείται η έρευνά μας προχωρήσαμε στις ερωτήσεις.

Στις συνεντεύξεις, δεν αντιμετωπίσαμε ουσιαστικές δυσκολίες, παρότι λόγω των ειδικών συνθηκών «καραντίνας», λόγω covid19, η δια ζώσης επικοινωνία ήταν πολύ δύσκολη. Η πλειοψηφία των συνεντεύξεων, διενεργήθηκε μέσω των προγραμμάτων λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom και webex. Σε δύο περιπτώσεις η συνέντευξη ήταν δια ζώσης και μία έγινε με χρήση κινητού τηλεφώνου, ώστε να υπάρχει η δυνατότητα ηχογράφησης. Παρ'όλες όμως τις δυσκολίες που απέρρεαν από τις ιδιαίτερες συνθήκες, οι συνεντεύξεις διεξήχθησαν ομαλά και σε πολύ καλό κλίμα. Αυτό κυρίως οφείλεται στο γεγονός της προσωπικής γνωριμίας με τους περισσότερους και στη σχέση εμπιστοσύνης που έχει αναπτυχθεί μεταξύ μας. Απάντησαν με ειλικρίνεια, σε όλες τις ερωτήσεις που είχαμε θέσει, ενώ ήταν πρόθυμες, επικοινωνιακά ανοιχτές και ευγενικές. Μίλησαν για τον τρόπο που επικοινωνούν, τι είδους παιδαγωγική σχέση δημιουργούν μεταξύ τους και πως αυτό επηρεάζει τις μεταξύ τους σχέσεις και τις σχέσεις τους με τα παιδιά. Δεν δίστασαν να αναφερθούν σε δυσάρεστες εμπειρίες, γεγονός που κατέδειξε την εμπιστοσύνη με την οποία μας περιέβαλαν. Επίσης είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι επιλέξαμε να χρησιμοποιήσουμε τα αρχικά των ονομάτων των ομιλητών, εφόσον είχαμε πρωτίστως εγγυηθεί την ανωνυμία τους. Επιπλέον θεωρήσαμε ότι με την χρήση των αρχικών ονομάτων των συνεντευξιζόμενων, θα αποφεύγαμε τη σύγχυση που θα μπορούσε να προκληθεί στους αναγνώστες από την χρήση τους.

Η πρώτη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **A.K.** (Σ1 #1) 36 ετών, έγγαμη, χωρίς παιδιά η οποία διαμένει και εργάζεται στον Κορυδαλλό. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Αθήνας, και εργάζεται 11 χρόνια με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom. Είχαμε πολύ καλή και ζωντανή συζήτηση, όπου όλες οι απαντήσεις δόθηκαν αβίαστα και χωρίς παύσεις. Επειδή ήταν η πρώτη συνέντευξη, χρησιμοποιήθηκε ως «πιλότος» για την διακρίβωση της ορθότητας των ερωτήσεων και της αντιληπτικότητας από πλευράς συνεντευξιζομένων. Η συνέντευξη διήρκησε 1 ώρα και 20 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 14/11/2020.

Η δεύτερη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **K.B.** (Σ2 #2), 42 ετών, έγγαμη με δύο παιδιά και διαμένει και εργάζεται στον Κορυδαλλό Έχει τελειώσει δημόσιο ΙΕΚ Προσχολικής Αγωγής, έχει λάβει πιστοποίηση από τον ΕΟΠΠΕΠ. Εργάζεται 20 χρόνια με σύμβαση αορίστου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας webex και παρότι αρχικά αντιμετώπισε κάποιες δυσκολίες σε σχέση με τη χρήση του προγράμματος, τελικά τα κατάφερε, γεγονός που τη χαροποίησε ιδιαίτερα. Είχαμε μια πολύ καλή επικοινωνία. Η συνέντευξη διήρκησε 35 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 16/11/2020.

Η τρίτη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **E.A.** (Σ3 #3), 39 ετών, έγγαμη με δύο παιδιά, διαμένει στη Νίκαια και εργάζεται στον Κορυδαλλό. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Αθήνας, και εργάζεται 13 χρόνια με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας webex. Είχαμε πολύ καλή επικοινωνία. Η συνέντευξη διήρκησε 40 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 18/11/2020.

Η τέταρτη συνέντευξη, ήταν από την παιδαγωγό **M. Δ.** (Σ4 # 4), 56 ετών, έγγαμη με ένα παιδί, η οποία διαμένει και εργάζεται στο Μοσχάτο. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας του ΤΕΙ Αθήνας, και εργάζεται 32 χρόνια ως μόνιμη υπάλληλος, σε θέση προϊσταμένης τμήματος. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού

τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom. Είχαμε μια εξαιρετικά εποικοδομητική συζήτηση, και λόγω της θέσης προϊσταμένης που κατέχει, αλλά και της πολυετούς εμπειρίας της, μας έδωσε ιδιαίτερα χρήσιμες, για την έρευνα μας, πληροφορίες. Η συνέντευξη διήρκησε 1 ώρα και 30 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 21/11/2020.

Η πέμπτη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **Κ.Γ.** (Σ5 #5), 43 ετών, άγαμη, χωρίς παιδιά η οποία διαμένει και εργάζεται στον Κορυδαλλό Έχει τελειώσει δημόσιο ΙΕΚ Προσχολικής Αγωγής και έχει λάβει πιστοποίηση από τον ΕΟΠΠΕΠ. Εργάζεται 20 χρόνια με σύμβαση αορίστου χρόνου. Η συνέντευξη, έγινε μέσω κινητού τηλεφώνου διότι δεν διέθετε σύνδεση στο internet και δεν ήταν εφικτή η δια ζώσης επικοινωνία. Ήταν πολύ πρόσχαρη, ομιλητική, σαφής και άκρως διαφωτιστική. Η συνέντευξη διήρκησε 25 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 22/11/2020.

Η έκτη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **Ε.Τ.** (Σ6 #6), 28 ετών, άγαμη, η οποία διαμένει Αθήνα και εργάζεται στον Δήμο Ζωγράφου. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Αθήνας, και εργάζεται 2 χρόνια με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε στην οικία της και ήταν πολύ εποικοδομητική. Διήρκησε 40 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 27/11/2020.

Η έβδομη συνέντευξη που πήραμε ήταν από την παιδαγωγό **Κ.Γκ.** (Σ7 #7), 33 ετών, άγαμη, η οποία διαμένει στον Χολαργό και εργάζεται στον Κορυδαλλό. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας του ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης και της ΑΣΠΑΙΤΕ. Εργάζεται περίπου 5 χρόνια με συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom, και οι απαντήσεις δόθηκαν με άνεση και σιγουριά. Διήρκησε 35 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 1/12/2020.

Η όγδοη συνέντευξη, ήταν από την παιδαγωγό **Ν.Μ.** (Σ8 # 8), 52 ετών, έγγαμη χωρίς παιδιά, η οποία διαμένει και εργάζεται στη Θεσσαλονίκη. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας του ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, και κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Εργάζεται 27 χρόνια ως μόνιμη υπάλληλος, σε θέση προϊσταμένης τμήματος. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom. Είχαμε άριστη επικοινωνία και λόγω της μακρόχρονης φιλίας μας αλλά και λόγω των

διευρυμένων γνώσεων που κατέχει. Η συνέντευξη διήρκησε 20 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 5/12/2020.

Η ένατη συνέντευξη, ήταν από την παιδαγωγό **Ε.Κ.** (Σ9 # 9), 39 ετών, άγαμη, η οποία διαμένει και εργάζεται στο Αιγάλεω. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας του ΤΕΙ Αθήνας, και του Τμήματος Νηπιαγωγών Αθήνας . Εργάζεται 18 χρόνια. Η συνέντευξη έγινε με το πρόγραμμα λογισμικού τηλεοπτικής τηλεφωνίας zoom. Είχαμε άριστη επικοινωνία και λόγω της μακρόχρονης φιλίας μας αλλά και λόγω των διευρυμένων γνώσεων που κατέχει. Η συνέντευξη διήρκησε 25 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 6/12/2020.

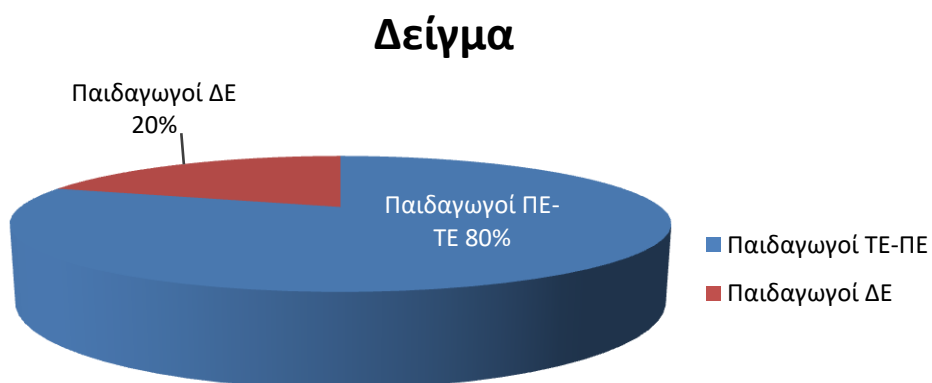
Η δέκατη συνέντευξη, ήταν από την παιδαγωγό **Σ.Χ.** (Σ10 # 10), 48 ετών, έγγαμη, με δύο παιδιά, η οποία διαμένει στον Πειραιά και εργάζεται στο Αιγάλεω. Είναι απόφοιτη του Τμήματος Βρεφονηπιοκομίας του ΤΕΙ Αθηνών, και κάτοχος Μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Εργάζεται 21 χρόνια με σύμβαση αορίστου χρόνου. Η συνέντευξη έγινε διαζώσης στην οικία της, σε ένα ιδιαίτερα χαλαρό και ευχάριστο κλίμα.. Είχαμε πολύ καλή επικοινωνία και λόγω της άριστης σχέσης μας, αλλά και λόγω της σαφήνειας με την οποία διατύπωνε τις απόψεις της. Η συνέντευξη διήρκησε 25 λεπτά και πραγματοποιήθηκε στις: 11/12/2020.

Κεφάλαιο 6 : Ευρήματα – Συζήτηση

6.1. Ανάλυση και Ερμηνεία αποτελεσμάτων.

6.1.1. Ανάλυση με βάση τα ατομικά στοιχεία των υποκειμένων της έρευνας.

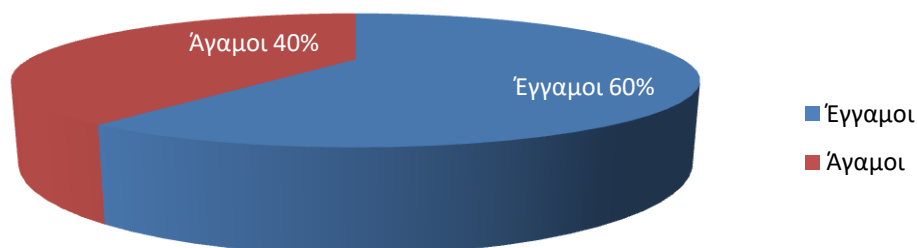
Όπως προκύπτει από τα δημογραφικά στοιχεία των ερωτώμενων όπως φαίνεται και στα γραφήματα που ακολουθούν το δείγμα της έρευνάς μας αποτέλεσαν δέκα (10) παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας. Οι οχτώ (8) κατέχουν πτυχίο τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, εκ των οποίων οι δύο (2) κατέχουν θέση προϊστάμενου και οι δύο (2) δευτεροβάθμιας. (βλ. Γράφημα 1)

Εικόνα 3 Γράφημα 1

Η οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων αποτυπώνεται ως εξής: έξι (6) συμμετέχοντες είναι έγγαμοι, δηλαδή σε ποσοστό 60% και τέσσερις (4) είναι άγαμοι σε ποσοστό 40%. Η οικογενειακή κατάσταση, δεν δηλώνει κάποια καθοριστική διαφορά στις απόψεις των παιδαγωγών. (βλ. Γράφημα 2)

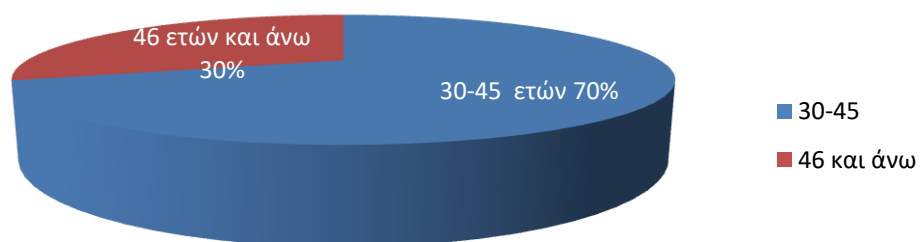
Οικογενειακή κατάσταση

Εικόνα 4 Γράφημα 2

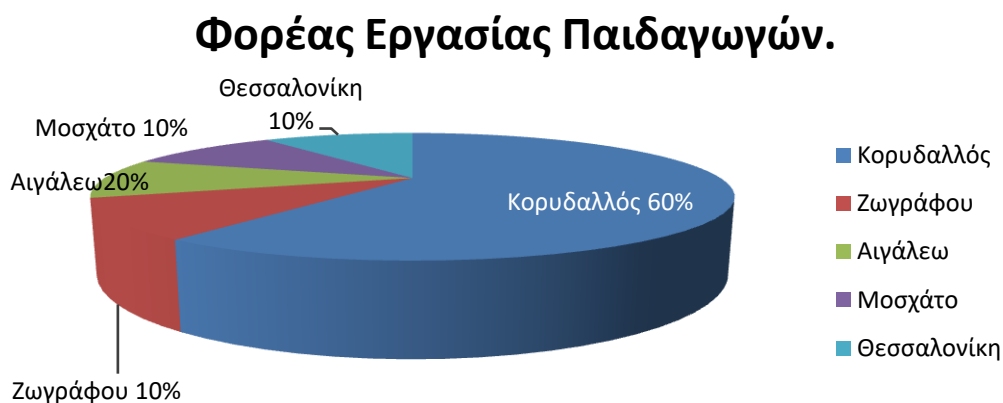
Διαχωρίζοντας τους παιδαγωγούς κατά ηλικίες, διαπιστώθηκε ότι οι περισσότερες, επτά (7) του δείγματος ανήκαν σε μικρότερες ηλικίες, από 25 έως 45 χρόνων και οι λιγότερες, τρεις (3) σε μεγαλύτερη ηλικία, 46 ετών και άνω. (βλ. Γράφημα 3) Τέσσερις (4) είναι άγαμες, πέντε (5) έγγαμες με παιδιά και μία (1) έγγαμη χωρίς παιδιά. Η ηλικία δεν δείχνει να επηρεάζει, στη διάθεση για επικοινωνία, αλλά δείχνει να έχει επίδραση στον τρόπο και στις μεθόδους. Βέβαια το δείγμα ήταν πολύ μικρό, και υπάρχει ο κίνδυνος της εξαγωγής λανθασμένων συμπερασμάτων. (βλ. Γράφημα 3)

Ηλικία

Εικόνα 5 Γράφημα 3

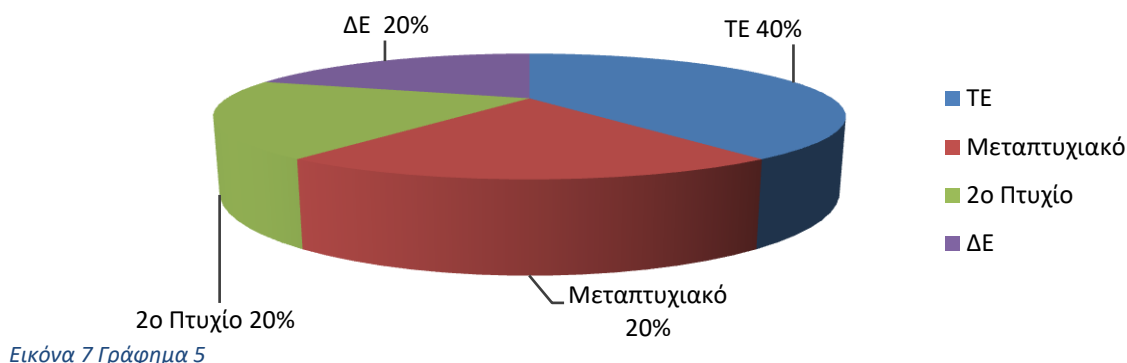
Όπως φαίνεται στο παρακάτω γράφημα, έξι (6) παιδαγωγοί εργάζονται στο Δήμο Κορυδαλλού, δηλαδή το 60%, ένας (1) παιδαγωγός στο Δήμο Ζωγράφου, δηλαδή το 10%, δύο (2) παιδαγωγοί στο Δήμο Αιγάλεω, δηλαδή το 20%, και ένας παιδαγωγός στο Δήμο Μοσχάτου, δηλαδή το 10%. (βλ. Γράφημα 4)

Εικόνα 6 Γράφημα 4

Σύμφωνα με το παρακάτω γράφημα, τέσσερις (4) παιδαγωγοί έχουν τελειώσει το ΑΤΕΙ Προσχολικής Αγωγής, σε ποσοστό 40%, δύο (2) είναι βοηθοί παιδαγωγοί, σε ποσοστό 20%, δύο (2) παιδαγωγοί κατέχουν δεύτερο τίτλο σπουδών, εκ των οποίων ο ένας (1) έχει τελειώσει το ΑΤΕΙ Προσχολικής Αγωγής και την ΑΣΠΑΙΤΕ, και ο άλλος ένας (1) το Τμήμα Νηπιαγωγών Πανεπιστημιακής Εκπαίδευσης και το ΑΤΕΙ Προσχολικής Αγωγής, και σε ποσοστό 20%, ενώ 2 παιδαγωγοί οι οποίοι έχουν τελειώσει το ΑΤΕΙ Προσχολικής Αγωγής, έχουν ολοκληρώσει ένα Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, επεκτείνοντας το επίπεδο εκπαίδευσης και την κατάρτισή τους σε ποσοστό 20%. (βλ. γράφημα 5)

Μορφωτικό επίπεδο Παιδαγωγών.

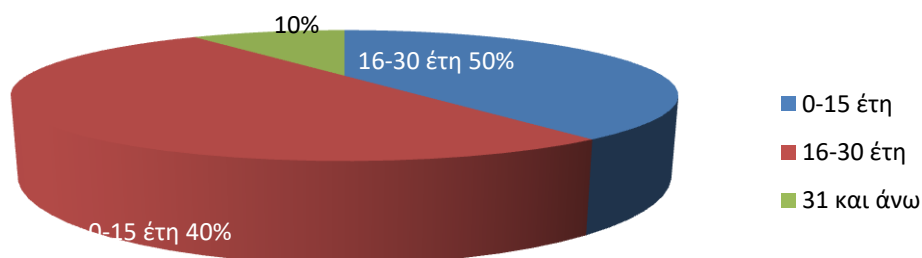

Εικόνα 7 Γράφημα 5

Στο σημείο αυτό ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι με βάση το επίπεδο εκπαίδευσής τους, δε σημειώνονται ιδιαίτερες διαφορές στις απόψεις τους. Εύλογο είναι το γεγονός ότι όλοι οι παιδαγωγοί θεωρούν αναγκαία την συνεργασία καθώς και ότι υπάρχουν τεράστια οφέλη από αυτήν.

Καταγράφοντας τα χρόνια υπηρεσίας στα προσχολικά κέντρα, οι παιδαγωγοί επιλέχθηκε να χωριστούν σε τρεις ομάδες, μια από 0 – 15 χρόνια υπηρεσίας μία από 16 – 30 χρόνια υπηρεσίας και μία ομάδα από 30 χρόνια και άνω. Στην πρώτη ομάδα, ανήκαν τέσσερις (4) παιδαγωγοί, στη δεύτερη πέντε (5) και στην Τρίτη 1 παιδαγωγός. (βλ. γράφημα 6)

Χρόνια υπηρεσίας

Τα χρόνια υπηρεσίας δείχνουν να μην είναι παράγοντας ο οποίος επηρεάζει τη διάθεση των παιδαγωγών να συνεργάζονται.

6.1.2. Ανάλυση και ερμηνεία αποτελεσμάτων

Στο κεφάλαιο αυτό επιχειρείται η ανάλυση και η ερμηνεία των αποτελεσμάτων της έρευνας. Όσον αφορά στις ερωτήσεις που έγιναν στη συνέντευξη, οι απαντήσεις κατηγοριοποιήθηκαν για πιο εύκολη αποκωδικοποίηση των δεδομένων και παρουσιάστηκαν στους πίνακες που εντάσσονται στο Παράρτημα Β (βλ. σ. 8).

Αφού απομαγνητοφωνήθηκαν οι 10 συνεντεύξεις, έγινε προσπάθεια να αναλυθούν ως προς τις θεματικές ενότητες που προσδιόριζε το κάθε ερευνητικό ερώτημα-στόχος. Ανάλογα προσδιορίστηκαν και οι κατηγορίες που καθορίστηκαν από τα ερευνητικά ερωτήματα.

Στην πρώτη κατηγορία ερωτήσεων εξετάζεται το ποια εικόνα έχουν οι παιδαγωγοί προσχολικής ηλικίας για την επικοινωνία και την συνεργασία. Μέσα από τις απαντήσεις τους διαφαίνεται αν την θεωρούν σημαντική, ποιόν θεωρούν ότι ωφελεί και αν θεωρούν ότι η στάση τους την επηρεάζει.

Από την παρουσίαση των δεδομένων της πρώτης κατηγορίας **«Αντιλήψεις και στάσεις περί συνεργασίας»** βλέπουμε ότι οι όλοι οι παιδαγωγοί θεωρούν την μεταξύ τους συνεργασία αναγκαία και πολύ ωφέλιμη, τόσο για τους ίδιους όσο και για το ίδιο το παιδί. Επίσης θεωρούν ότι ο τρόπος επικοινωνίας, πολλές φορές καθορίζει και το αποτέλεσμα της συνεργασίας. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η **Α.Κ (συνέντευξη #1)**, *«Η καλή συνεργασία είναι αυτονόητη για να μπορέσεις να δουλέψεις. Θεωρώ ότι όλοι μας έχουμε ζήσει μια κακή συνεργασία και καταλαβαίνουμε τις δυσκολίες. Η συνεργασία μεταξύ ενηλίκων είναι πολύ βασικό μέρος της δουλειάς μας, γιατί έχει αντίκτυπο στα παιδιά.»*. Η **Κ.Γ. (συνέντευξη #5)**, επίσης αναφέρει *«Για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα εκπαίδευσης αναγκαία προϋπόθεση είναι η καλή συνεργασία μεταξύ των παιδαγωγών. Μόνο έτσι επικρατεί στον εκπαιδευτικό χώρο ένα ήρεμο κλίμα ιδανικό για την ψυχική ηρεμία και ασφάλεια των παιδιών»*.

Αναγνωρίζουν, ότι το επάγγελμα του παιδαγωγού είναι συλλογικό και η αρμονική συνύπαρξη μεταξύ τους, διαδραματίζει πολύ σημαντικό ρόλο στην καθημερινότητά τους αλλά και στην απόδοσή τους. Η **Μ.Δ (συνέντευξη #4)**, αναφέρει χαρακτηριστικά: *«Το να υπάρχει καλή επικοινωνία ανάμεσα στους παιδαγωγούς, που αποτελούν μια ομάδα εργασίας σε έναν παιδικό σταθμό, ή τις δύο παιδαγωγούς που δουλεύουν σε μια τάξη*

παιδιών, είναι πάρα πολύ σημαντική για να διατηρείται αρμονία και ισορροπία μέσα στην ομάδα, για να το εισπράττουν τα ίδια τα παιδιά, διότι εάν δεν υπάρχει συνεργασία και καλή επικοινωνία ανάμεσα στους συναδέλφους αυτό βγαίνει πάρα πολύ έντονα στα παιδιά, τα οποία παίρνουν διαφορετικά ερεθίσματα, το οποίο αντίστοιχα μπορεί να συμβεί και μέσα στην οικογένεια, μπερδεύονται και τελικά μέσα σε αυτή την σύγχυση, δεν μπορούν να επιτευχθούν και οι παιδαγωγικοί στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος».

Οι παιδαγωγοί, στην πλειοψηφία τους, θεωρούν τον διάλογο ως το σημαντικότερο εργαλείο επικοινωνίας. Η ανταλλαγή απόψεων μέσω της συζήτησης διευκολύνει τη συνεργασία και οδηγεί στην επίλυση των διαφορών.

Κάτι που αξίζει να σημειωθεί είναι ότι οι περισσότεροι παιδαγωγοί, αισθάνονται ότι συνήθως έχουν καλή επικοινωνία μεταξύ τους.

Σε τρεις όμως από τις δέκα περιπτώσεις, δήλωσαν ότι δεν αισθάνονται ότι έχουν καλή επικοινωνία, κάτι που διαχώρισαν από τις καλές σχέσεις. Η **Ε.Κ (συνέντευξη #9)**, αναφέρει χαρακτηριστικά: «συνήθως έχω καλές κοινωνικές σχέσεις με τις συναδέλφους, αλλά δεν έχω πάντα καλή επικοινωνία σε ότι αφορά τους παιδαγωγικούς στόχους και την παιδαγωγική πράξη». Επίσης ενδιαφέρον παρουσιάζει η άποψη της **Ε.Τ (συνέντευξη #6)**, η οποία μας απάντησε ότι : «Όχι δε θεωρώ ότι έχω καλή επικοινωνία. Επιφανειακά φαίνεται ότι έχω, γιατί μιλάμε για άσχετα πράγματα και υπάρχει φιλική διάθεση, αλλά στην ουσία όχι. Στο θέμα της επαφής με τα παιδιά δεν έχουμε επικοινωνία. Απλά υπάρχει μία ανοχή νομίζω και από τις δύο μεριές».

Όσον αφορά τα συναισθήματα, που δημιουργούνται ως απόρροια της καλής επικοινωνίας και της καλής συνεργασίας, όταν αυτή επιτυγχάνεται, είναι ιδιαίτερα θετικά. Λειτουργεί ως ανατροφοδότηση και ωθεί σε αναζήτηση νέων πρακτικών. Συνοψίζονται σε «χαρά, ηρεμία, ανακούφιση, ελευθερία, κέφι, ικανοποίηση».

Αντίθετα η έλλειψη δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα, όπως ματαίωση, στεναχώρια, άγχος, κακή επίδοση στην εργασία, απογοήτευση, θυμό ακόμα και δυσφορία. Χαρακτηριστικά η **Ε.Α (συνέντευξη #3)**, αναφέρει: « Η καλή συνεργασία μου παρέχει ασφάλεια και νιώθω ότι αποδίδω καλύτερα. Στην κακή συνεργασία αισθάνομαι να πνίγομαι και δεν μπορώ να αποδώσω»

Τα οφέλη από μια καλή συνεργασία, έτσι όπως καταγράφονται από τις απόψεις των παιδαγωγών είναι πολλά, και αφορούν όλους τους εμπλεκόμενους, παιδιά, παιδαγωγούς, γονείς. Η **Ε.Κ (συνέντευξη #9)**, αναφέρει: «Οι επιτυχημένες συνεργασίες δημιουργούν ευχαριστημένους εργαζόμενους. Οι ευχαριστημένοι εργαζόμενοι έχουν κίνητρα αποδοτικότητας γιατί αντλούν μεγαλύτερη ικανοποίηση από την εργασία τους και εγκαταλείπουν την θέση της μεμψιμοιρίας που συχνά τους εγκλωβίζει» (...) Επίσης αναφέρει « ένα συνεργατικό υγιές πλαίσιο, μπορεί να προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για την ανάπτυξη του παιδιού».

Προχωρώντας στην επόμενη κατηγορία, «**Επίτευξη επικοινωνίας-συνεργασίας**», η οποία εξετάζει τον τρόπο που οι παιδαγωγοί επικοινωνούν μεταξύ τους, αλλά και με τα ανώτερα κλιμάκια της διοικητικής ιεραρχίας, καθώς και αν υπάρχει συνεργασία. Ερωτήθηκαν σχετικά με το αν ακολουθούν κάποιο συγκεκριμένο πλάνο επικοινωνίας, και εξετάστηκε η σχέση της επικοινωνίας και των διαπροσωπικών σχέσεων σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Παράλληλα μας δίνεται η δυνατότητα διαμόρφωσης άποψης, αν υπάρχει συνεργασία και πως αυτή διαμορφώνει τις διαπροσωπικές τους σχέσεις. Σαφέστατα η αιτιολογία των απαντήσεων των παιδαγωγών, καθορίζει αυτομάτως τυχόν σημεία συγκρούσεων ή συγκλίσεων.

Στην πλειοψηφία τους, οι παιδαγωγοί απάντησαν ότι δεν ακολουθούν συγκεκριμένο πλάνο επικοινωνίας και συνήθως επικοινωνούν μεταξύ τους ή κατά την διάρκεια της ημέρας είτε κατά την προσέλευση ή αποχώρηση των παιδιών που υπάρχει «χαλαρότητα». Στην πλειοψηφία τους δήλωσαν ότι η έλλειψη χρόνου και χώρου είναι ανασταλτικός παράγοντας και το γεγονός ότι δεν υπάρχει θεσμοθετημένη πρόβλεψη στο ωράριο των παιδαγωγών που να επιτρέπει την επικοινωνία των παιδαγωγών εκτός ροής προγράμματος, δυσχεραίνει την επικοινωνία και δημιουργεί παρερμηνείες και ασάφειες. Η **Μ.Δ (συνέντευξη #4)** αναφέρει: «Λόγω ότι στους παιδικούς σταθμούς το ωράριο είναι εκτεταμένο, συνήθως η επικοινωνία γίνεται όχι κάτω από τις συνθήκες που θα έπρεπε να γίνεται. Δηλαδή, κανένας συνάδελφος δεν θα κάτσει πλέον του ωραρίου του. Για μια ώρα για παράδειγμα, για να συζητηθεί το πώς θα εργαστούν την άλλη μέρα, να μπουν κάποια project, ή κάποια πλάνα. Πάντα οι συνεργασίες και αυτή είναι η παρένθεση μου γίνονται υπό την πίεση της ροής του προγράμματος που είναι σε

εξέλιξη» (...) και συνεχίζει «Όταν λοιπόν έχουν δημιουργεί μικρό συγκρούσεις, λάθη στον προγραμματισμό και αυτά πρέπει να τα επικοινωνήσεις μέσα σε όλο αυτό το περιβάλλον, που ήδη έχω περιγράψει, εκεί τα πράγματα είναι τραγικά. Γιατί εκεί που δημιουργείτε μια ένταση ή ξεκινά μια καινούργια παρανόηση, θα γίνει κάποιο συμβάν με τα παιδιά και θα κοπεί η επικοινωνία και εκεί θα τελειώσουν όλα γιατί θα μείνει ο άλλος με την κακή εντύπωση».

Μόνο σε μια περίπτωση υπήρχε συγκεκριμένο πλάνο επικοινωνίας, το οποίο ορίζεται σε μία φορά το μήνα. «Γίνονται συσκέψεις μια φορά το μήνα. Αλλά και όποτε χρειάζεται» **(N.M. συνέντευξη #8)**.

Τα θέματα που συζητούν αφορούν τις διδακτικές πρακτικές που ακολουθούν, θέματα διαχείρισης συμπεριφοράς παιδιών καθώς και προβληματικές καταστάσεις, που κατά κύριο λόγο αφορούν διοικητικές παρεμβάσεις. Όσον αφορά τους παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ τους, διαπιστώσαμε μεγάλη ποικιλία απαντήσεων όπως, «οι διαφορετικές απόψεις, οι «κλίκες», ο χαρακτήρας του άλλου και η ιδιοσυγκρασία του, αλλά και τα προσωπικά προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίζει κάποιος». Επίσης μια παιδαγωγός μας ανέφερε ότι η διαφορετική σχέση εργασίας και τα χρόνια υπηρεσίας, πολλές φορές, δύνανται να δημιουργήσουν εμπόδια στην επικοινωνία και στην συνεργασία **(E.A. συνέντευξη #3)**.

Αντίθετα στους παράγοντες που ευνοούν την επικοινωνία η πλειοψηφία των ερωτηθέντων, ανέφερε τον σεβασμό, την αποδοχή, την ειλικρίνεια και την εμπιστοσύνη. Μια τεχνική που καταγράφηκε ως ιδιαίτερη δημοφιλής μεταξύ των παιδαγωγών και οδηγεί σε άμεση επικοινωνία, είναι το χιούμορ. Επίσης μας ανέφεραν ότι σημαντικό ρόλο στην επικοινωνία κατέχει η ευρύτητα της σκέψης (ανοιχτό μυαλό) και αποδοχή της γνώμης του άλλου.

Στην 3^η Κατηγορία, «**Επιθυμητή συνεργασία**», ερευνάται η άποψη των παιδαγωγών για την ιδανική επικοινωνία μεταξύ τους. Μέσα από τις ερωτήσεις γίνεται φανερό κατά πόσο ο τρόπος επικοινωνίας επιδρά στη συνεργασία, ποια συνεργασία για τον καθένα κρίνεται ως ιδανική, σε ποιο βαθμό, μορφή αλλά και συχνότητα.

Επιπροσθέτως μέσα από τις απαντήσεις των παιδαγωγών, αποσαφηνίζονται επιθυμητές συμπεριφορές και σημεία που καλό θα ήταν να βελτιωθούν.

Στην ερώτηση «Πώς θα χαρακτηρίζατε εσείς ένα συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό», οι απόψεις τους συγκλίνουν και τον χαρακτηρίζουν ως «ανοιχτόμυαλο», συνεργατικό, ισορροπημένο, ευχάριστο, ειλικρινή και με γνώσεις. Ορίζουν δε την καλή συνεργασία ως αποτέλεσμα κοινής στοχοθεσίας και αγάπης για το επάγγελμα. Η **Μ.Δ (συνέντευξη #4)** αναφέρει: « Αυτό που ήθελα να πω (αναφερόμενη στην ιδανική συνεργασία), είναι ότι δεν μπορώ να βρω πολλά επίθετα διαδοχικά, αλλά νομίζω ότι η λέξη αγάπη τα λέει όλα. Δηλαδή για μένα η αγάπη για το αντικείμενο που υπηρετούμε μου φτάνει. Θεωρώ όταν κάποιος παιδαγωγός αγαπάει αυτή τη δουλειά, δεν χρειάζεται να ταυτίζεται με τον προϊστάμενό του ή τον συνάδελφό του από τη στιγμή που οι στόχοι είναι κοινοί, οι δρόμοι βρίσκονται, οπότε δεν χρειάζεται κάτι άλλο».

Στην **4^η κατηγορία** ερωτήσεων «**Προβληματικές καταστάσεις**», εξετάσαμε τα πιθανά προβλήματα που αντιμετωπίζουν στην επικοινωνία και σχετίζονται με δυσάρεστες εμπειρίες όπως ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου. Επίσης εξετάζεται αν υπάρχουν φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας, στην μεταξύ τους συνεργασία, ή ακόμη αν υπάρχουν διαφωνίες που οδηγούν σε συγκρούσεις.

Στην πλειοψηφία τους οι παιδαγωγοί απάντησαν ότι έχουν αντιμετωπίσει δυσάρεστες εμπειρίες που είχαν ως αποτέλεσμα διαφωνίες αλλά και συγκρούσεις. Έθεσαν ζητήματα ανταγωνισμού, χάσματος, αγένειας, επίδειξης εξουσίας και όσον αφορά τους λόγους διαφωνίας ανέφεραν «τον τρόπο διαχείρισης» των παιδιών, τις διδακτικές πρακτικές, την διαφορετική αντίληψη της παιδαγωγικής διαδικασίας (παιδοκεντρική ή δασκαλοκεντρική αντίληψη), το διαφορετικό ακαδημαϊκό πεδίο σπουδών, αλλά και τα ιδιοσυγκρασιακά στοιχεία των εμπλεκόμενων μελών μιας παιδαγωγικής ομάδας.

Επίσης κάτι που χρήζει ιδιαίτερης μνείας είναι ο ρόλος του προϊστάμενου ενός Παιδικού Σταθμού, ο οποίος από την πλειονότητα των παιδαγωγών θεωρείται ότι κατέχει σημαντικό ρόλο στη διαχείριση των συγκρούσεων, αφού μπορεί με την στάση

του να επηρεάσει το είδος των σχέσεων μιας ομάδας. Η **Ε.Α (συνέντευξη #3)** αναφέρει: «Πριν ενάμιση χρόνο είχα μία δυσάρεστη τέτοια εμπειρία. Δεν είναι κάτι που συμβαίνει συχνά αλλά συμβαίνει. Η προϊσταμένη μου ήταν πολύ αυταρχική και ο τρόπος που έδινε εντολές, οδηγίες ή μετέφερε κάποια εντολή που προερχόταν από την διευθύντρια ήταν απότομος με αποτέλεσμα να μην ζητάω διευκρινήσεις ή να μην λέω την γνώμη μου από φόβο». Και παρακάτω στην ερώτηση αν έχει βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας συνεχίζει: «Όπως είπα και πριν έχω βιώσει τέτοια φαινόμενα, εξ' αιτίας της προϊσταμένης, η οποία λόγω χαρακτήρα ενέπλεκε πρόσωπα και καταστάσεις, δημιουργώντας αρνητικό κλίμα».

Στην ίδια ερώτηση η **Κ.Γ (συνέντευξη #5)**, αναφέρει: «Φυσικά και έχω βιώσει τέτοια φαινόμενα αρκετές φορές. Το λυπηρό είναι, ότι κάποιες φορές, τα προκαλούσαν πρόσωπα με θέση ευθύνης. Μετέφεραν ψευδείς πληροφορίες από την μία παιδαγωγό στην άλλη, προσπαθώντας να προκαλέσουν ρήξη μεταξύ τους, ενώ προσπαθούσαν εκείνες να έχουν καλές σχέσεις με όλες. Ευτυχώς, σε όλες τις περιπτώσεις οι ενδιαφερόμενες παιδαγωγοί συζητήσαμε μεταξύ μας και το πρόβλημα λύθηκε στο ξεκίνημά του».

Η **Κ.Β (συνέντευξη #2)**, αναφέρει σχετικά με μια δυσάρεστη εμπειρία της: «Προσπαθούσα να βρω το δίκιο μου, προσπαθούσα να βρω ανθρώπους που να είναι αντικειμενικοί. Όταν υπάρχουν τέτοιου είδους καταστάσεις πρέπει να βρίσκεις άτομα με την ίδια οπτική, ώστε να καταλάβουν εάν αυτά σε αυτά που περιγράφεις έχεις δίκιο ή άδικο. Σε ένα πρόσφατο περιστατικό, ήμουν πολύ τυχερή καθώς με βοήθησε μια συνάδελφος να ανταπεξέλθω. Ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος για εμένα, και λόγο του περιστατικού που συνέβη προς το πρόσωπο μου, και των συναισθημάτων που ακολούθησαν, αμφισβητούσα τον εαυτό μου».

Η **Μ.Δ (συνέντευξη #2)**, η οποία κατέχει θέση προϊσταμένης, μας δίνει την οπτική της αλλοίωσης της πληροφορίας, όχι από θέση παιδαγωγού αλλά από θέση «εξουσίας». Αναφέρει χαρακτηριστικά στην ίδια ερώτηση: « Το έχω βιώσει, περισσότερο στην θέση της προϊστάμενης πάρα της απλής παιδαγωγού. Εκεί έχει και ένα άλλο χρώμα, π.χ. να προσεγγίσω εγώ τον προϊστάμενο και να βάλω στην άκρη κάποιους άλλους. Είναι όλες αυτές οι μικρές ίντριγκες που υπάρχουν μέσα σε μια ομάδα και έχουν να κάνουν πάρα

πολύ και με τα ιδιοσυγκρασιακά στοιχεία του κάθε υπαλλήλου. Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι, που με έχει παιδέψει αρκετά. Για να καταφέρεις να το διαχειριστείς πρέπει να είσαι πολύ ψύχραιμος και χρειάζεται εμπειρία. Όταν κάποιοι παιδαγωγοί παραπληροφορούν την προϊσταμένη για διάφορους λόγους, και για δικό τους όφελος, σε σχέση με άλλους συναδέλφους, είναι πάρα πολύ επικίνδυνο. Αυτό γιατί όταν θέλεις να ξέρεις ότι μέσα στην μεγάλη ομάδα όλα ρέουν καλώς, ότι υπάρχει μια ροή ομαλή, αλλά σου δίνουν πληροφορίες που δεν είναι αληθείς. Ότι υπάρχουν προβλήματα, και προσπαθώντας εσύ να επιλύσεις αυτά τα προβλήματα συγκρούεσαι με κάποιους ανθρώπους μερικές φορές, όχι γιατί υπάρχει μία βάση αλήθειας, αλλά γιατί έχεις λάθος πληροφορία. Αυτά λοιπόν θεωρώ ότι συμβαίνουν σε όλες τις ομάδες και έχουν να κάνουν με διάφορες παραμέτρους και είναι το πιο δύσκολο κομμάτι. Νομίζω οι περισσότεροι πέφτουν σε παγίδα, ειδικά όταν δεν γνωρίζουν την ομάδα και αυτό συνδέεται και με αυτό που λέγαμε, την συνεργασία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Εκεί έχουν λυθεί αυτά τα θέματα, γιατί γνωρίζεις σιγά-σιγά πως λειτουργεί η κάθε μονάδα μέσα στην ομάδα. Μέχρι να το μάθεις αυτό όμως, είναι πάρα πολύ εύκολο, είτε είσαι στην θέση του προϊστάμενου είτε στην θέση ισόβαθμου συναδέλφου παιδαγωγού, να ακολουθήσεις λάθος διαδρομές, να γίνουν παρεξηγήσεις και συγκρούσεις, που σύμφωνα με αυτό που είπαμε παραπάνω, δεν έχεις τον χρόνο να τα λύσεις με ηρεμία γιατί πάντα υπάρχει ένταση στον χώρο. Οπότε μπορεί μια καλή συνεργασία να τιναχθεί στον αέρα μέσα από τέτοιες καταστάσεις».

Στην 5^η Κατηγορία ερωτήσεων, **«Προτάσεις για εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας»**, εξετάσαμε τις απόψεις των παιδαγωγών για την χρήση της τεχνολογίας, κατά πόσο αυτή διευκολύνει την μεταξύ τους επικοινωνία και περιλαμβάνει ερωτήσεις σχετικά με την πρόθεση εξεύρεσης εναλλακτικών μορφών επικοινωνίας.

Οι παιδαγωγοί που συμμετείχαν στο δείγμα, στην πλειοψηφία τους χρησιμοποιούν τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ως εργαλεία επικοινωνίας και μεταβίβασης πληροφοριών, αλλά όχι οργανωμένα. Υπάρχει μεγάλο ενδιαφέρον από την πλευρά τους, να χρησιμοποιήσουν την τεχνολογία ως εργαλείο ανάπτυξης, αλλά εκφράζουν αδυναμία είτε λόγω έλλειψης χρόνου, είτε λόγω περιορισμένων γνώσεων. Η ειδική αναφορά που έγινε στη μέθοδο “world café”, έγινε στοχευμένα, ως ένα εργαλείο που προάγει και

αναδεικνύει τη συλλογική γνώση, μέσα από διαδικασίες ενεργητικής ακρόασης και ουσιαστικού διαλόγου. Εξετάστηκε αν οι συμμετέχοντες παιδαγωγοί είχαν εμπειρία της συγκεκριμένης μεθόδου, και στην περίπτωση που αποκρίθηκαν θετικά ερωτήθηκαν την άποψή τους.

Από το δείγμα μας 6 άτομα είχαν ακούσει για τη μέθοδο και 4 δεν την γνώριζαν καθόλου. Το αποτέλεσμα όμως αυτό δεν είναι αντιπροσωπευτικό, αφού η πλειονότητα του δείγματος εργάζεται στον Δ. Κορυδαλλού, όπου η μέθοδος “world café”, έχει διεξαχθεί 2 φορές ως βιωματικό εργαστήριο, και θα είχε συνέχεια αν οι συνθήκες το επέτρεπαν. (Αναστολή λειτουργίας λόγω covid 19). Αξίζει όμως να σημειωθεί ότι όσοι γνώριζαν ή συμμετείχαν στη διαδικασία, εκφράστηκαν με ενθουσιασμό για τη μέθοδο και θεωρούν ότι είναι ένα εργαλείο που μπορεί να συντελέσει εποικοδομητικά στην μεταξύ τους συνεργασία και επικοινωνία.

Όσον αφορά τα δίκτυα επιμόρφωσης αλλά και τα δίκτυα επικοινωνίας μεταξύ των παιδαγωγών, διαπιστώθηκε ότι στην πλειοψηφία τους, δεν συμμετέχουν, ενώ εξέφρασαν επιθυμία και καταγράφηκε η ανάγκη τους για ενδοϋπηρεσιακή επιμόρφωση.

1^η Κατηγορία : « Αντιλήψεις και στάσεις περί επικοινωνίας-συνεργασίας»

- Σημαντικότητα - αναγκαιότητα της επικοινωνίας- συνεργασίας.
- Ωφελιμότητα της επικοινωνίας-συνεργασίας.
- Θετικά και αρνητικά συναισθήματα των υποκειμένων σχετικά με την επίτευξη ή μη μιας επικείμενης συνεργασίας.

2^η Κατηγορία: « Επίτευξη επικοινωνίας-συνεργασίας».

- Είδος των συναντήσεων και η συχνότητά τους.
- Χώρος υλοποίησης των συναντήσεων.
- Θέματα συζήτησης.
- Παράγοντες που δυσχεραίνουν την επικοινωνία και συνεργασία.
- Παράγοντες που ευνοούν την επικοινωνία και συνεργασία.

3^η Κατηγορία: « Επιθυμητή συνεργασία».

- Ιδανική συνεργασία- επικοινωνία.
- Ιδανική μορφή συνεργασίας.

4^η Κατηγορία: « Προβληματικές καταστάσεις».

- Ύπαρξη αρνητικών εμπειριών μεταξύ των παιδαγωγών και η επιρροή αυτών στην μετέπειτα μεταξύ τους σχέση.
- Έκφραση δυσαρέσκειας σε μια μη επιθυμητή κατάσταση.
- Δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με κακή επικοινωνία, φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας.

5^η Κατηγορία: « Προτάσεις για εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας».

- Χρήση ΤΠΕ
- Μέθοδος «world café»
- Δίκτυο παιδαγωγών

6.2. Συμπεράσματα

Στο πλαίσιο της παρούσας εργασίας, ένα από τα σημαντικότερα συμπεράσματα στο οποίο καταλήξαμε, έγκειται στο ότι η επικοινωνία είναι μία έννοια η οποία εμπεριέχει ιδιαίτερη πολυπλοκότητα και ταυτόχρονα είναι τόσο πολύπλευρη. Έχει απασχολήσει διαχρονικά τους ειδικούς, οι οποίοι οδηγήθηκαν στην ανάπτυξη πολλών θεωριών με στόχο να περιγράψουν όσο το δυνατόν με περισσότερη επάρκεια και σαφήνεια την έννοια της επικοινωνίας. Η ικανότητα των μελών, μέσα σε μία οποιαδήποτε ομάδα ή κοινότητα, να επικοινωνούν με αποτελεσματικό τρόπο, αποτελεί μία απαραίτητη συνθήκη αλλά και βασική προϋπόθεση για την ομαλή αλλά και εύρυθμη λειτουργία της. Η επικοινωνία, έχει αποδειχτεί ως θεμελιώδης προϋπόθεση για να καταστεί δυνατή η κοινωνική συμβίωση, καθώς και η ανάπτυξη του ανθρώπου και της κοινωνίας σε όλους τους τομείς, και σε κάθε επίπεδο, κοινωνικό, πολιτισμικό αλλά και τεχνολογικό. Έτσι μέσα σε έναν οργανισμό, όπως, στην προκειμένη περίπτωση ο

Παιδικός Σταθμός, η ορθή και αποτελεσματική επικοινωνία ανάμεσα στα μέλη της, είναι καθοριστική. Όταν η επικοινωνία και η μεταξύ τους αλληλεπίδραση αντιμετωπίζει διαφόρων ειδών εμπόδια, τότε δημιουργούνται προστριβές, διαφωνίες αλλά και συγκρούσεις, που τελικό αποδέκτη έχουν πάντα το παιδί.

Μέσα από την βιβλιογραφική ανασκόπηση που παρουσιάστηκε στην παρούσα εργασία, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η έλλειψη επικοινωνίας οδηγεί αναπόφευκτα σε συγκρούσεις, οι οποίες αποτελούν ένα πολυσύνθετο φαινόμενο, του οποίου τα χαρακτηριστικά ποικίλουν ανάλογα με την εκάστοτε περίπτωση και εξαρτώνται από μία πληθώρα παραγόντων. Κρίνεται λοιπόν αναγκαίο, να αναπτυχθούν οι κατάλληλες τεχνικές διαχείρισης των ενδεχόμενων συγκρούσεων, μέσα από καινοτόμες εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας, οι οποίες θα οδηγήσουν στα βέλτιστα δυνατά αποτελέσματα τόσο για τους ίδιους τους παιδαγωγούς, όσο και για τα παιδιά, αλλά και για τον οργανισμό γενικά.

Ειδικά μέσα στην «μικροκοινωνία» του Παιδικού Σταθμού, για να διασφαλισθεί η εύρυθμη και απρόσκοπτη λειτουργία του, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να έχει επικρατήσει ο σεβασμός, η αμοιβαία αναγνώριση ανάμεσα στα μέλη του, αναφορικά με τις αρμοδιότητες, αλλά και την ιεραρχική θέση του καθενός από αυτούς. Ιδιαίτερη σημασία κατέχει ο ρόλος του προϊστάμενου της, αφού εκείνος επωμίζεται το δύσκολο καθήκον να εξασφαλίσει την εύρυθμη λειτουργία αλλά και την ομαλή αλληλεπίδραση όλων των μελών του, τόσο των παιδαγωγών όσο και των παιδιών αλλά και των γονιών τους. Σε αυτό το δύσκολο έργο, είναι καθοριστικό ο προϊστάμενος, να κατέχει αφενός τα χαρακτηριστικά εκείνα που θα του επιτρέψουν να εφαρμόσει στην πράξη σωστές πρακτικές, προκειμένου να διαχειριστεί τις όποιες συγκρούσεις προκύψουν κατά καιρούς, αλλά και αφετέρου να έχει τη δυνατότητα να επιτελέσει το ρόλο του «μέντορα» και καθοδηγητή, απαλλαγμένος από αισθήματα ανταγωνισμού και κατάχρησης εξουσίας. Φυσικά είναι αναγκαίο να του παρέχεται η κατάλληλη στήριξη από την πολιτεία και τους αρμόδιους φορείς.

Προκειμένου να καταστεί δυνατό να υπερκεραστούν τα διάφορα προβλήματα διενέξεων, αντιπαραθέσεων και συγκρούσεων, σε ένα εκπαιδευτικό περιβάλλον, οποιασδήποτε βαθμίδας, από το πρωταρχικό περιβάλλον που είναι ο Παιδικός σταθμός μέχρι και τα Πανεπιστήμια, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να διαμορφωθούν ορισμένοι παράγοντες, αλλά και να πληρούνται συγκεκριμένες συνθήκες, όπως είναι, για

παράδειγμα, η οργάνωση όλων των δραστηριοτήτων και η λήψη αποφάσεων, με γνώμονα τη δημοκρατία, τη δικαιοσύνη και την ελευθερία των απόψεων, ανάμεσα στα μέλη του. Μόνο κατ' αυτό τον τρόπο μπορεί να επιτευχθεί καλή συνεργασία και επικοινωνία, όπου όλα τα μέλη της κοινότητας θα εμπλέκονται ενεργά και θα σχεδιάζουν από κοινού κατάλληλες παρεμβάσεις, με σκοπό την άμεση αντιμετώπιση και διαχείριση των ενδεχόμενων συγκρούσεων, προς όφελος πάντα της εκπαιδευτικής διαδικασίας και με επίκεντρο πάντα το παιδί.

Επιπροσθέτως, κρίνεται αναγκαία η παρακολούθηση εκ μέρους των παιδαγωγών, κατάλληλων επιμορφωτικών προγραμμάτων, αναφορικά με τους τρόπους που υπάρχουν και διευκολύνουν την επικοινωνία. Δεν μπορεί να αμφισβητήσει κανείς ότι η πολιτεία οφείλει να ενθαρρύνει την υιοθέτηση, εκ μέρους των εκπαιδευτικών μονάδων, κατάλληλων δράσεων, οι οποίες όχι μόνο θα αμβλύνουν το φαινόμενο των συγκρούσεων, αλλά ταυτοχρόνως θα προάγουν την ποιότητα της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Οι τεχνικές διαχείρισης συγκρούσεων και η διαμεσολάβηση αποτελούν μεθόδους που πρέπει να υιοθετηθούν στα προγράμματα σπουδών των εκπαιδευτικών όλων των βαθμίδων.

Ένα άλλο σημείο που χρήζει ιδιαίτερης αναφοράς, είναι η ανάγκη που προκύπτει από το σύνολο των Παιδαγωγών για υποστήριξη του παιδαγωγικού τους έργου, με δράσεις που θα ξεφεύγουν από τις παραδοσιακές και ξεπερασμένες τεχνικές και μεθόδους. Ειδική μνεία θα κάνουμε στη μέθοδο «world café», για την οποία το δείγμα της έρευνας, σε μεγάλη πλειοψηφία είτε είχε ακούσει από συναδέλφους του χώρου, είτε συμμετείχε, έστω και μια φορά,, είτε είχε παρακολουθήσει ως εισήγηση σε επιμορφωτικό συνέδριο. Η εμπειρία τους ήταν ιδιαίτερα θετική και όλοι εξέφρασαν την επιθυμία η δράση αυτή να αποκτήσει ένα σταθερό και μόνιμο χαρακτήρα. Επίσης ένα ζήτημα που ανάγεται σε πρόβλημα είναι οι ελλειπείς γνώσεις στον τομέα της πληροφορικής, ιδιαίτερα στις μεγαλύτερες ηλικίες αλλά σε μικρότερο βαθμό και στις μικρότερες .

Εστιάζοντας στο σήμερα με αισιοδοξία, θεωρώ ότι έχουν συντελεστεί σημαντικές αλλαγές, σε σχέση με τους όρους εργασίας, την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών και τον προσανατολισμό του επαγγέλματος των παιδαγωγών. Η δημιουργία όμως ενός θεσμικού πλαισίου υποστήριξης του επαγγέλματος του παιδαγωγού, καθίσταται αναγκαία, αφού θα συνεισφέρει στην ποιοτική αναβάθμιση, εν γένει του χώρου των

Παιδικών Σταθμών, θα ενισχύσει τις ατομικές δυνατότητες που κατέχει ο καθένας, και θα βελτιώσει το εργασιακό κλίμα. Τον ρόλο του «μέντορα» στο πλαίσιο λειτουργίας των Παιδικών Σταθμών, δύναται να τον κατέχει ο προϊστάμενος, ο οποίος όμως θα πρέπει μέσω της υπηρεσίας να ωθείται σε διαρκή επιμόρφωση ώστε να καθίσταται ικανός να «οδηγήσει» την παιδαγωγική ομάδα σε επαγγελματική ανάπτυξη, η οποία είναι κατά βάση μια συνεχής διαδικασία μάθησης, μέσω της οποίας οι παιδαγωγοί αποκτούν τις επαγγελματικές γνώσεις και δεξιότητες, αλλά και τις προσωπικές εκείνες ιδιότητες και πεποιθήσεις, οι οποίες τους καθιστούν ικανούς να εκπληρώσουν τον επαγγελματικό τους ρόλο. Η διαδικασία αυτή μέσω της οποίας «γίνεται κανείς παιδαγωγός» απλώνεται στον χώρο και στον χρόνο, πράγμα που σημαίνει ότι δεν ακολουθεί αυτοματοποιημένη πορεία, ούτε είναι κοινή για όλους, αλλά έχει χαρακτήρα προσωπικό, καθώς μέσω αυτής διαμορφώνει κανείς την επαγγελματική του ταυτότητα. Όψεις της επαγγελματικής ταυτότητας των εκπαιδευτικών είναι η αυτοεικόνα τους, τα κίνητρα τους για το επάγγελμα, καθώς και το πώς αντιλαμβάνονται τον ρόλο τους άμεσα αλλά και μακροπρόθεσμα.

Συμπερασματικά, αυτό που φαίνεται να ισχύει σαν χρυσός κανόνας, είναι πως αν υπάρχει καλή επικοινωνία υπάρχει και καλή σχέση, γεγονός που ισχύει γενικότερα, σε κάθε είδους σχέση, διαπροσωπική, κοινωνική ή επαγγελματική.

Εν κατακλείδι, είναι γεγονός ότι τον τελευταίο καιρό, συντελούνται ραγδαίες επιστημονικές και τεχνολογικές εξελίξεις, όχι μόνο στην Ελλάδα, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο, που μας βάζουν μπροστά σε προκλήσεις, που ειδικά ως παιδαγωγοί αλλά και ως ενεργοί πολίτες, θα πρέπει να αντιμετωπίσουμε με κριτική σκέψη και να ενσωματώσουμε στην καθημερινότητά μας, επιλέγοντας τις διεθνείς καλές πρακτικές. Η χρήση της τεχνολογίας και των εναλλακτικών τρόπων επικοινωνίας, μας δίνει νέες δυνατότητες και ευκαιρίες τις οποίες πρέπει να αξιοποιήσουμε. Φυσικά, πάντα στο προσκήνιο θα είναι ο άνθρωπος και σε καμία περίπτωση δεν μπορεί να αντικατασταθεί η φυσική του παρουσία. Όμως από τη στιγμή που η τεχνολογία έχει μπει για τα καλά στη ζωή μας, το ερώτημα που αυτομάτως γεννιέται είναι πώς όλο αυτό το “θαύμα” θα μας αφήσει ανεπηρέαστους, είτε εμάς ως παιδαγωγούς είτε τα παιδιά.

6.3. Περιορισμοί της έρευνας

Τα συμπεράσματα που αναφέρθηκαν νωρίτερα καταδεικνύουν τις αντιλήψεις των παιδαγωγών για τη στάση τους απέναντι στο ζήτημα της μεταξύ τους επικοινωνίας και συνεργασίας. Οι στόχοι οι οποίοι τέθηκαν στην αρχή της παρούσας έρευνας θεωρείται ότι εκπληρώθηκαν σε ικανοποιητικό βαθμό. Ωστόσο, διαπιστώθηκαν κάποιοι περιορισμοί που χρειάζεται να αναφερθούν προκειμένου οι ίδιοι να ληφθούν υπόψη σε μελλοντικές έρευνες.

Ένας μεθοδολογικός περιορισμός αφορά στην επιλογή των συμμετεχόντων. Ειδικότερα, ο μικρός αριθμός των συμμετεχόντων δεν μπορεί να δώσει ασφαλή και αντιπροσωπευτικά συμπεράσματα. Η παρούσα έρευνα εστιάστηκε στη διερεύνηση των απόψεων 10 παιδαγωγών προσχολικής εκπαίδευσης, οι οποίοι υπηρετούν σε Δημόσιους Παιδικούς Σταθμούς. Δεδομένου, λοιπόν, ότι τα αποτελέσματα της έρευνας αυτής προέρχονται από ένα μικρό δείγμα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, χρήζει προσεκτικής ερμηνείας. Μέσω της ποιοτικής μεθοδολογίας και της μελέτης ενός περιορισμένου αριθμού ατόμων σε βάθος, επιχειρείται η αναγνώριση κάποιων σημαντικών παραμέτρων ενός ζητήματος. Ο μικρός αριθμός συμμετεχόντων, στην παρούσα μελέτη λειτουργεί περιοριστικά, αναφορικά με τη δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων στο σύνολο του πληθυσμού των παιδαγωγών προσχολικής αγωγής.

Έναν ακόμη περιορισμό στην παρούσα έρευνα αποτελεί το γεγονός ότι οι παιδαγωγοί που συμμετείχαν, το έπραξαν εθελοντικά και παρακινούμενοι από το ενδιαφέρον τους για το αντικείμενο αλλά και τη διάθεσή τους να συμβάλλουν στην έρευνα. Συνεπώς οι συγκεκριμένες παιδαγωγοί αντιμετώπιζαν ήδη θετικά την επικοινωνία και τη συνεργασία, αφού δέχθηκαν να μιλήσουν για το συγκεκριμένο θέμα της έρευνας. Η ποικιλία των αποτελεσμάτων είναι περιορισμένη και αυτό αναμφισβήτητα θα πρέπει να λαμβάνεται υπόψη όταν γίνεται προσπάθεια να ερμηνευθούν τα αποτελέσματα της έρευνας.

6.4. Προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Με γνώμονα λοιπόν τους παραπάνω περιορισμούς, αλλά και τα συμπεράσματα της παρούσας έρευνας, προτείνεται σε μελλοντικές έρευνες να ασχοληθούν πιο διεξοδικά με εναλλακτικές μορφές επικοινωνίας που θα βρουν πρόσφορο έδαφος στο χώρο των παιδικών σταθμών και θα ενισχύσουν την συνεργασία στη «μικροκοινωνία» τους, όσο και στην ευρύτερη κοινωνία. Είναι αναγκαίο να διερευνηθούν οι παράγοντες που επιδρούν στην διάθεση για επικοινωνία και σχετίζονται με τις ακαδημαϊκές σπουδές, την γνώση και χρήση της τεχνολογίας αλλά και των πρακτικών που κάθε οργανισμός ακολουθεί για την ενίσχυση και προαγωγή της επικοινωνίας. Ήδη από την παρούσα έρευνα καταγράφηκε η ανάγκη των παιδαγωγών προσχολικής ηλικίας, να εντρυφήσουν σε εναλλακτικές μεθόδους, που θα χρησιμοποιήσουν ως εργαλεία ανάπτυξης και ανατροφοδότησης, και θα συμβάλλουν στη δημιουργία ενός υποστηρικτικού περιβάλλοντος εργασίας που θα παρέχει κίνητρα και σωστή κατάρτιση στους εργαζόμενους προκειμένου να αποδώσουν το μέγιστο των δυνατοτήτων και ικανοτήτων τους.

Βιβλιογραφία

- Αθανασούλα – Ρέππα, Α. (1999). Ο εκπαιδευτικός Οργανισμός και το ευρύτερο κοινωνικό του περιβάλλον, & Ο εκπαιδευτικός Οργανισμός στο διεθνές και Ευρωπαϊκό Περιβάλλον: στο συλλογικό των: Αν. Αθανασούλα – Ρέππα, Μ. Κουτούζη, Ι. Χατζηευστρατίου. Διοίκηση Εκπαιδευτικών Μονάδων (τόμος Γ): Κοινωνική και Ευρωπαϊκή Διάσταση της Εκπαιδευτικής Διοίκησης . ΕΑΠ, Πάτρα.
- Αθανασούλα- Ρέππα, Α. (2012). Συγκρούσεις – Ηγεσία και Αποτελεσματικότητα στα σχολεία. Στο Π. Παπαδιαμαντάκη & Δ. Καρακατσάνη (Επιμ.), Σύγχρονα Ζητήματα Εκπαιδευτικής Πολιτικής: Αναζητώντας το «Νέο Σχολείο» (σσ. 183-200). Αθήνα: Επίκεντρο.
- Αναγνωστοπούλου, Μ. (2005). Οι διαπροσωπικές σχέσεις εκπαιδευτικών και μαθητών στη σχολική τάξη. Αθήνα: Κυριακίδη.
- Βάμβουκας, Μ. (1998). Εισαγωγή στην ψυχοπαιδαγωγική έρευνα και μεθοδολογία (γ' έκδ). Αθήνα: Γρηγόρης.
- Βασιλείου, Ν. (2004). Μη λεκτική επικοινωνία. Η σημασία της στη διδακτική και μαθησιακή διαδικασία. (Διδακτορική διατριβή). Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.
- Βρεττός, Ι. Ε. (1994). Μη λεκτική συμπεριφορά και επικοινωνία στη σχολική τάξη. Θεσ/νίκη: Art of text.
- Βρεττός, Ι.Ε. (2003). Μη λεκτική συμπεριφορά εκπαιδευτικού-μαθητή. Άσκηση με μικροδιδασκαλία. Αθήνα: Ατραπός.
- Γιωτσίδη, Β. (2019). Παιδαγωγική της Επικοινωνίας- Πρακτικές και τεχνικές της επικοινωνίας. Εισήγηση στο μάθημα Επαγγελματική Ανάπτυξη των παιδαγωγών – Δημιουργία Δικτύου. ΔΠΜΣ Διδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών & Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών & Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικίας & Ανωτάτη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης , Παιδαγωγικό Τμήμα.
- Cohen, L., & Manion, L. (1994). Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). Μεθοδολογία της εκπαιδευτικής έρευνας. Αθήνα: Εκδόσεις Μεταίχμιο

- Ευαγγελόπουλος, Σ. (1998). Θέματα Παιδαγωγικής Ψυχολογίας: Η Λεκτική Επικοινωνία στη Σχολική Τάξη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα. Everard, K. & Morris, G. (1999). Αποτελεσματική εκπαιδευτική διοίκηση. (Δ. Κικίζας, μεταφρ). Πάτρα: Εκδόσεις ΕΑΠ .
- Ζαβλανός, Μ. (1998). Μάνατζμεντ. Αθήνα: Έλλην.
- Goleman, D. (2000). Η συναισθηματική νοημοσύνη στο χώρο της εργασίας. (Φ. Μεγαλούδη, μεταφρ.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ιωαννίδου Μ. (2019), Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Δυνατότητες και περιορισμοί στην συνεργασία παιδαγωγών Προσχολικής Ηλικίας και γονέων - παιδιών με Ειδικές Εκπαιδευτικές Ανάγκες (ΔΑΦ).Εμπειρική Μελέτη ΔΠΜΣ Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών και Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων, Σχολή Επιστημών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών, Σχολή Διοικητικών, Οικονομικών και Κοινωνικών Επιστημών, Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία
- Καζάζη, (1995). Ανθρώπινες Σχέσεις και Επικοινωνία. Αθήνα: Ελλην.
- Kandel, R., Schwartz, H. & Jesse, M. (1999). Νευροεπιστήμη και συμπεριφορά. (Χ. Καζάρης, μετάφρ.) Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης.
- Καραγεώργος, Δ. (2002). Μεθοδολογία έρευνας στις επιστήμες της αγωγής. Αθήνα: Σαββάλας.
- Κιρκιγιάννη, Φ. (2012). Επικοινωνία σχολείου και οικογένειας. Τα εκπαιδευτικά, 103-104, 95-120.
- Κοντάκος, Α., & Πολεμικός, Ν. (2000). Η μη λεκτική επικοινωνία στο Νηπιαγωγείο. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κοντάκος, Α., & Σταμάτης, Π.Ι. (2002). Η απτική μη λεκτική επικοινωνία μεταξύ των νηπίων: μελέτη περίπτωσης. Πρακτικά του 3ου Πανελληνίου Συνεδρίου της Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδος με θέμα "Ελληνική Παιδαγωγική και Εκπαιδευτική Έρευνα". Αθήνα: Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή & Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, 7-9 Νοεμβρίου 2002.
- Κοσμόπουλος, Α. (2006). Ψυχολογία και Οδηγητική της παιδικής και της νεανικής ηλικίας. Μ. Γρηγόρης
- Κοσμόπουλος, Α.(1990). Σχεσιοδυναμική. Αθήνα: Γρηγόρη.

- Κοσμόπουλος, Α.(1990). Το σχολείο πέθανε, ζήτω το σχολείο του προσώπου. Αθήνα: Γρηγόρη.
- Κοσσυβάκη, Φ. (2003). Εναλλακτική διδακτική. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοσσυβάκη, Φ. (1998). Κριτική επικοινωνιακή διδασκαλία. Αθήνα: Gutenberg.
- Κούρτη, Ε. (2003). Η μη λεκτική επικοινωνία. Στο Χ. Δαφέρμου, Π. Κουλούρη και Ε. Μπασαγιάννη (2008), Οδηγός Νηπιαγωγού, Εκπαιδευτικοί σχεδιασμοί, Δημιουργικά περιβάλλοντα μάθησης. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κούρτη, Ε. (2007). Κλειδιά και αντικλειδιά: Η μη λεκτική επικοινωνία στο σχολείο (Β΄ Έκδοση). Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Κουτούζης, Μ. (1999). Η εκπαιδευτική μονάδα ως οργανισμός. Στο Α. Κόκκος, (επιμ.), Διοίκηση εκπαιδευτικών μονάδων και πολιτική (Τόμος Α). Πάτρα: Ελληνικό ανοιχτό Πανεπιστήμιο.
- Κυριαζή, Ν. (2000). Η Κοινωνιολογική έρευνα. Κριτική επισκόπηση μεθόδων και των τεχνικών. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Κωνσταντινίδη, Θ. (1997). Κοινωνιολογία του σχολείου και της σχολικής τάξης. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη.
- Μάντζος, Λ. (2001). Διπλωματική εργασία. Ο ρόλος της επικοινωνίας στη σχέση εκπαιδευτικών- διευθυντών στις σχολικές μονάδες. ΕΑΠ Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών, Πρόγραμμα σπουδών Σπουδές στην εκπαίδευση. Πάτρα.
- Manson, J. (2003). Η διεξαγωγή της ποιοτικής έρευνας (Επιμ. Κυριαζή, Ν., μτφ Δημητριάδου, Ε.). Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μαρμαρά, Χ. (2016). Ηγεσία και αλλαγή στη σύγχρονη εκπαίδευση: ο ρόλος και η σημασία της δράσης του Διευθυντή. Στο Π. Αγγελίδης & Α. Πέτρου (Επιμ.), Εκπαίδευση Διοίκηση και Ηγεσία: Επιστημολογική Βάση, Ερευνητικές προσεγγίσεις και πρακτικές. Αθήνα: Διάδραση.
- Ματσαγγούρας, Η. (2008). «Σχέσεις σχολείου και οικογένειας: Εναλλακτικές θεωρήσεις του περιεχομένου και του πλαισίου των σχέσεων». Στο: Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρίας Βορείου Ελλάδος, 6, 36-67, Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ματσαγγούρας, Η. (1999). Η σχολική τάξη. Χώρος, ομάδα, πειθαρχία, μέθοδος, Θεωρία και πράξη της διδασκαλίας. Αθήνα: Γρηγόρης.

- Μαυραντζά, Ε. (2011). Διαχείριση συγκρούσεων, η περίπτωση των σχολικών μονάδων. (Μεταπτυχιακή εργασία). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη.
- Μουσένα, Ε., (2010). Εκπαιδευτική Πολιτική και επαγγελματική βελτίωση των εκπαιδευτικών. στο περιοδικό Τα Εκπαιδευτικά, τ. 93-94, σελ. 73-79
- Μουσένα, Ε., (2011). Πλαίσιο επικοινωνίας και συνεργασίας μεταξύ εκπαιδευτικών και γονέων στην προσχολική αγωγή, στο: Γούπος, Θ., (επιμ.) Προσεγγίσεις και πρακτικές για τη σχολική τάξη και το εκπαιδευτικό έργο. Εκδόσεις Σύγχρονοι Ορίζοντες. Αθήνα.
- Μπουραντάς, Δ. (1992). Μάνατζμεντ: Οργανωτική θεωρία και συμπεριφορά: η επιστημονική βάση του μάνατζμεντ. Αθήνα: Team.
- Μπουραντάς, Δ. (2001). Μάνατζμεντ. Θεωρητικό υπόβαθρο. Σύγχρονες πρακτικές. Αθήνα: Μπένου.
- Μπούτσκου Λ. (2020) Διδακτορική Διατριβή Αναγνώριση προηγούμενης γνώσης ενηλίκων στο πλαίσιο παρεχομένων υπηρεσιών εκπαίδευσης ενηλίκων: Έρευνα πεδίου στους υπάρχοντες φορείς πιστοποίησης, παρόχους υπηρεσιών εκπαίδευσης ενηλίκων και προτάσεις για περαιτέρω ολοκλήρωση της διαδικασίας αναγνώρισης κατά τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Σχολή Οικονομικών και Κοινωνικών Σπουδών, Τμήμα Εκπαιδευτικής και Κοινωνικής Πολιτικής. Θεσσαλονίκη.
- Παρασκευόπουλος, Ι, (1993). Μεθοδολογία Επιστημονικής Έρευνας. (τόμος β): Αθήνα. Αυτοέκδοση.
- Πασιαρδή, Γ. (2001). Το σχολικό κλίμα. Θεωρητική Ανάλυση και Εμπειρική Διερεύνηση των Βασικών Παραμέτρων του. Αθήνα: Τυπωθήτω- Δαρδανός.
- Πασιαρδής, Π., & Σαββίδης, Γ. (2011α). Εισαγωγή στην Αξιολόγηση του Έργου των Εκπαιδευτικών. Στο: Π. Πασιαρδής (Επιμ.), Αξιολόγηση Εκπαιδευτικού Έργου και Εκπαιδευτικών (Τόμος ΙΙ). Λευκωσία: Ανοικτό Πανεπιστήμιο Κύπρου. (σσ. 1- 22).
- Παυλάκης, Μ. (2007-2013). Επικοινωνία και δυναμική της ομάδας. Εκπαιδευτικό υλικό για τα κέντρα δια βίου μάθησης. Υ.Π.Ε.Θ. Διαθέσιμο στον ιστότοπο: <http://kdvm.gr/Media/Default/Pdf%20enotites/5.6.pdf>
- Πολεμικός, Ν. & Κοντάκος, Α. (2002). Μη Λεκτική Επικοινωνία. Σύγχρονες θεωρητικές και ερευνητικές προσεγγίσεις στην Ελλάδα. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

- Ράπτης, Α. (2004). Μάθηση και διδασκαλία στην εποχή της πληροφορίας τόμος Α-Β Αθήνα: Αυτοέκδοση
- Ραυτοπούλου Μ. (2018) Επικοινωνία και αλληλεπίδραση στη σχολική μονάδα: Ο ρόλος του εκπαιδευτικού στη διαμόρφωση διαπροσωπικών σχέσεων με τους μαθητές και η επίδρασή τους στα μαθησιακά αποτελέσματα. Διπλωματική Μεταπτυχιακή εργασία, Ρόδος, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Σχολή Ανθρωπιστικών Επιστημών, Τμήμα Επιστημών της Προσχολικής Αγωγής και του Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού.
- Ρόκκος, Ε. (2008). Ο επικοινωνιακός ρόλος του διευθυντή και η διαχείριση συγκρούσεων στο σχολείο. Εισήγηση στο Σεμινάριο διευθυντών δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, 4- 5 Σεπτεμβρίου 2008, Μυτιλήνη. Σαΐτης, Χ. (1994). Βασικά θέματα σχολικής διοίκησης. Αθήνα: χ.ε. Σαΐτης, Χ. (2002). Ο Διευθυντής στο σύγχρονο σχολείο. Αθήνα: αυτοέκδοση
- Σακαλλάκη, Μ. (1994). Ψυχολογία της επικοινωνίας: Θεωρητικά ρεύματα & προοπτικές της έρευνας. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σιδηροπούλου, Μ. (2019). Επαγγελματική Ανάπτυξη των Παιδαγωγών. Εισήγηση στο μάθημα Επαγγελματική Ανάπτυξη των παιδαγωγών – Δημιουργία Δικτύου. ΔΠΜΣ Διαδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών & Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών & Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία & Ανωτάτη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Παιδαγωγικό Τμήμα.
- Σιδηροπούλου Τ. & Τσαούλα Κ. (2008). Παιδικός Σταθμός και Έρευνα. Αθήνα: Ύψιλον
- Σιδηροπούλου Τρυφαίνη (2019). Εισήγηση στο μάθημα Εκπαιδευτική Ψυχολογία. ΔΠΜΣ Διαδρυματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών Παιδαγωγική μέσω Καινοτόμων Τεχνολογιών & Βιοϊατρικών Προσεγγίσεων. Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής Τμήμα Βιοϊατρικών Επιστημών & Τμήμα Αγωγής και Φροντίδας στην Πρώιμη Παιδική Ηλικία & Ανωτάτη Σχολή Παιδαγωγικής και Τεχνολογικής Εκπαίδευσης, Παιδαγωγικό Τμήμα.
- Σταμάτης Π.Ι. (2015). Προσχολική και πρωτοσχολική παιδαγωγική. Επικοινωνιακές διαστάσεις της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Αθήνα: Διάδραση.

- Σταμάτης, Ι. (2005). Παιδαγωγική μη λεκτική επικοινωνία: Ο Ρόλος της Απτικής Συμπεριφοράς στην Προσχολική και Πρωτοσχολική Εκπαίδευση. Αθήνα: Ατραπός.
- Σταμάτης, Π. (2005). Ολιστική προσέγγιση της επικοινωνίας. Σύγχρονοι Προσανατολισμοί στην Εκπαίδευση, τ.1, σσ.7-10. Σταμάτης, Π. (2005). Παιδαγωγική Μη λεκτική επικοινωνία. Αθήνα: Ατραπός.
- Σταμάτης, Π.Ι. (2011). Εισαγωγή: έννοια και μορφές επικοινωνίας. Στο Α. Κοντάκος και Φ. Καλαβάσης (επιμ.), Θέματα Εκπαιδευτικού Σχεδιασμού 4, Αθήνα: Ατραπός.
- Τριανταφύλλου, Ευπραξία. (2016) Νέο Σχολείο: η νέα διάσταση της καινοτομίας και της δημιουργικότητας στην «υπηρεσία» της εκπαίδευσης και η καθιέρωση της αξιολόγησης της σχολικής μονάδας, ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ, Βόλος: ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ
- Φασουλής, Κ. (2006). Η δημιουργική διαλεκτική ως μέσο αντιμετώπισης και διευθέτησης του συγκρουσιακού φαινομένου στο σχολικό περιβάλλον. Στα Πρακτικά του Ελληνικού Ινστιτούτου Εφαρμοσμένης Παιδαγωγικής και Εκπαίδευσης (ΕΛΛ. Ι.Ε. Π. ΕΚ.), 3 ο Πανελλήνιο Συνέδριο με θέμα: «Κριτική, Δημιουργική, Διαλεκτική Σκέψη στην Εκπαίδευση: Θεωρία και Πράξη», 13-14 Μαΐου 2006 (σσ. 520-525), Αθήνα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Α΄

- Έντυπο συγκατάθεσης

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

- Ερωτήσεις συνεντεύξεων
- Πίνακες

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

- Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

ΠΑΡΑΤΗΜΑ Α΄

ΕΝΤΥΠΟ ΣΥΓΚΑΤΑΘΕΣΗΣ ΕΘΕΛΟΝΤΗ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΕ ΕΡΕΥΝΑ

Συντονιστικός Φορέας: Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής, Διατμηματικό Μεταπτυχιακό Πρόγραμμα Σπουδών, Παιδαγωγικά μέσω Καινοτόμων Προσεγγίσεων, Τεχνολογίες και Εκπαίδευση

Τίτλος Ερευνητικής Μελέτης: " Εναλλακτικές μέθοδοι επικοινωνίας σε πλαίσιο παιδαγωγικού προγράμματος"

Σκοπός της Μελέτης: Η παρούσα έρευνα έχει ως κύριο στόχο την διερεύνηση των μεθόδων και τρόπων επικοινωνίας, που θα μας προσφέρουν την δυνατότητα να κάνουμε μια σημαντική αλλαγή στη ζωή και στην εργασία μας. Ο πυρήνας της παρούσας προσέγγισης βρίσκεται στην κατανόηση ότι η επικοινωνία που βασίζεται στον ορθολογικό διάλογο συμβάλλει καθοριστικά στην μετασχηματίζουσα μάθηση, και αποτελεί ένα βασικό εργαλείο εξέλιξης και προσωπικής ανάπτυξης των παιδαγωγών.

Ονοματεπώνυμο κύριου ερευνητή: Προβατά Βασιλική

Στοιχεία επικοινωνίας: 6946220070, mscedt17004@uniwa.gr, provasw9295@gmail.com

Συγκατάθεση:

- Ο/Η έχω δώσει την συγκατάθεσή μου σχετικά με τη συμμετοχή μου στην παρούσα ερευνητική διαδικασία.
- Καταλαβαίνω ότι τα αποτελέσματα της έρευνας μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο μέλλον σε ανακοινώσεις συνεδρίων, ή και σε ανακοινώσεις και δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά. Τα δεδομένα της έρευνας δεν θα κοινοποιηθούν σε κανέναν άλλον εκτός του ερευνητή.
- Όλα τα δεδομένα της έρευνας τα οποία θα χρησιμοποιηθούν σε ανακοινώσεις συνεδρίων ή και δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά, θα παραμείνουν ανώνυμα και δεν θα κοινοποιηθούν τα προσωπικά μου στοιχεία.
- Καταλαβαίνω ότι η συμμετοχή μου είναι εθελοντική και δεν απαιτείται να απαντήσω σε όλες τις ερωτήσεις. Επίσης είμαι ελεύθερος/η να αποχωρήσω οποιαδήποτε στιγμή, ακόμα και μετά την υπογραφή της παρούσας δήλωσης, χωρίς να δώσω εξηγήσεις ή χωρίς να χρειάζεται να δηλώσω το λόγο της απόσυρσης μου, χωρίς να επηρεαστεί η συνεργασία ή η υπαλληλική μου ιδιότητα, με τον φορέα εργασίας μου, και με την υποχρέωση να καταστραφούν όλα τα καταγεγραμμένα δεδομένα, ηχητικά και έντυπα.
- Ο ερευνητής θα διατηρήσει τα δεδομένα της έρευνας μέχρι την ολοκλήρωση και δημοσιοποίηση της, και έχει εξολοκλήρου την υποχρέωση καταστροφής τους.

- Ο ερευνητής θα διατηρήσει τα δεδομένα της έρευνας το ανώτερο για μία χρονική περίοδο (10) δέκα ετών και στη συνέχεια θα καταστραφούν. Τα δεδομένα θα καταστραφούν σύμφωνα με τους κανονισμούς της Αρχής Προστασίας Προσωπικών Δεδομένων.
- Επιβεβαιώνω ότι διάβασα και κατάλαβα το Έντυπο Ενημέρωσης Εθελοντή σήμερα /...../2020 και μου δόθηκε η δυνατότητα να υποβάλλω διευκρινιστικές ερωτήσεις.
- Η διαδικασία καθώς και τα προοριζόμενα αποτελέσματα της έρευνας έχουν εξηγηθεί σε εμένα από την Προβατά Βασιλική με την ιδιότητα του συνεντευξιαστή, στο πλαίσιο εκπόνησης της Μεταπτυχιακής της Διπλωματικής Εργασίας.
- Αντιλαμβάνομαι ότι κάθε μου πληροφορία που θα χρησιμοποιηθεί στην παρούσα έρευνα και μόνο θα είναι ανώνυμη και εγώ δεν θα είμαι αναγνωρίσιμος/η.

Έχω διαβάσει και κατανοήσει τις ανωτέρω αναφερόμενες πληροφορίες και συμφωνώ να συμμετέχω στην έρευνα. Εκτιμώ ότι θα λάβω αντίγραφο της φόρμας συγκατάθεσης όταν αυτή έχει υπογραφεί.

Ο/Η..... Συμφωνώ να λάβω μέρος στην παρούσα ερευνητική μελέτη.

Υπογραφή Συμμετέχοντος

Ημερομηνία

.....

.....

Υπογραφή Ερευνητή

Ημερομηνία

.....

.....

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Β΄

Ερωτηματολόγιο Συνέντευξης

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός και σε ποιο Δήμο;**
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**
- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**
- **Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;**
- **Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;**

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;
- Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;
- Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;
- Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;
- Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;
- Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;
- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

Κατηγορία 4η

- Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.
- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;
- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;
- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας; Αιτιολογείστε.
- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;
- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

ΠΙΝΑΚΕΣ

Πίνακας Α΄: Δημογραφικά στοιχεία «Παιδαγωγών Προσχολικής Ηλικίας»

Δημογραφικά Στοιχεία	Σ1 ΑΚ	Σ2 2 ΚΒ	Σ3 ΕΑ	Σ4 ΜΔ	Σ5 ΚΓ	Σ6 ΕΤ	Σ7 ΚΓκ	Σ8 ΝΜ	Σ9 ΕΚ	Σ10 ΣΦ
Φύλλο	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.	Γυν.
Ηλικία	36	42	39	56	43	28	33	52	39	48
Οικ. Κατάσταση	Έγγ.	Έγγ.	Έγγ.	Έγγ.	Άγ.	Άγ.	Άγ.	Έγγ.	Αγ.	Έγγ.
Παιδιά	-	2	2	1	-	-	-	-	-	2
Σπουδές	ΤΕ ΠΡ.ΑΓ	ΔΕ Β.ΠΑΙΔ	ΤΕ ΠΡ.ΑΓ	ΤΕ ΒΡΕΦ.	ΔΕ Β.ΠΑΙΔ	ΤΕ ΠΡ.ΑΓ	ΤΕ ΠΡ.ΑΓ	ΤΕ ΒΡΕΦ.	ΠΕ ΝΗΠ.	ΤΕ ΒΡΕΦ.
ΜΤΠ/2^ο Πτυχίο	-	-	-	-	-	-	ΑΣΠΑΙΤΕ	ΜΤΠ	2 ^ο Π ΒΡΕΦ.	ΜΤΠ
Έτη υπηρεσίας	11	20	13	32	20	2	5	27	18	21
Θέση	Παιδ.	Β.Παιδ.	Παιδ.	Προϊσ.	Β.Παιδ.	Παιδ.	Παιδ.	Προϊσ.	Παιδ.	Παιδ.

Πίνακες Β΄: Απαντήσεις ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗΣ ΗΛΙΚΙΑΣ ανά κατηγορία ερωτήσεων

B1. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 1^η κατηγορία.

Σημ.: Όπου #1, #2 κοκ αντιστοιχεί σε νούμερο συνέντευξης για πιο εύκολη αντιστοίχιση των δεδομένων των συνεντεύξεων στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία τους.

1^η Κατηγορία	Σ1 #1	Σ2 #2	Σ3 #3	Σ4 #4	Σ5 #5	Σ6 #6	Σ7 #7	Σ8 #8	Σ9 #9	Σ10 #10
Τι σημαίνει για το επάγγελμα το παιδαγωγικό	Ευλογία	Λειτουργία	Αγάπη για το παιδί	Τρόπος ζωής	Λειτουργία	Οδηγός	Σπουδαίο Ανθρώπινο Επάγγελμα	Λειτουργία	Πηγή ζωής	Αγάπη, Αφοσίωση Επιμόρφωση
Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;	Διάλογος	Διάλογος/κοινοί στόχοι	Διάλογος	Διάλογος	Διάλογος	Διάλογος	Διάλογος	Συσκέψεις/Διαπρωπικά	Με κάθε τρόπο	Συναντήσεις

Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;	Ναι	Συνήθως ναι	Συνήθως ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Ναι	Ναι	Όχι πάντα	Ναι
	Ναι	Ναι	Ναι		Ναι		Ναι	Ναι		Ναι
Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε) ;	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;	Πλήρης	Χαρά/ Ασφάλεια	Ασφάλεια	Χαρά	Ελευθερία, κέφι	Ανακούφιση	Χαρά	Ικανοποίηση	Ευχαρίστητα	Ευχαρίστηση
	Στενάχωρα	Άγχος	Αδυναμία	Δυσκολία	Έχω Κακή επίδοση	Απογοήτευση	Θυμό	Ματαιώση	Δυσάρεστα	Δυσφορία
Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;	Ήρεμο περιβάλλον	Ήρεμο περιβάλλον	Ήρεμία	Ασφάλεια/χαρά	Ηρεμία-Αγάπη - γνώσεις	Ποιοτικό Παιδαγωγικό πρόγραμμα	Ηρεμία καλή/ διάθεση	Ηρεμία	Ομαλή μετάβαση	Χαρά Ηρεμία

B2. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 2^η κατηγορία.

Σημ.: Όπου #1, #2 κοκ αντιστοιχεί σε νούμερο συνέντευξης για πιο εύκολη αντιστοίχιση των δεδομένων των συνεντεύξεων στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία τους.

2^η Κατηγορία	Σ1 #1	Σ2 #2	Σ3 #3	Σ4 #4	Σ5 #5	Σ6 #6	Σ7 #7	Σ8 #8	Σ9 #9	Σ10 #10
<i>Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;</i>	Όχι	Τέλος ωραρίου	Τέλος ωραρίου	Όχι	Ώρες Προσέλευσης/ Αποχώρησης	Όχι	Ναι	Ναι/ 1 ανά μήνα	Όχι	Όχι
<i>Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε;</i>	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Επιφανειακά	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι

Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι
Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;	Κλίκες/ Διαφορετικές απόψεις/Χαρακτήρας	Κακές σχέσεις	Αυθεντία/υποτίμηση	Έλλειψη χρόνου	Γονείς / Διοίκηση	Διαφορετική κουλτούρα	Προκαταλήψεις	Ίσως προσωπικά Προβλήματα	Φόβος ανταγωνισμού	Ναι
Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;	Ευλικρίνεια/ευθύτητα	Ευθύτητα	Εμπιστοσύνη	Ίδιο συγγρασία/συνοχή	Καλή Διάθεση/χιούμορ	Ανοιχτό μυαλό	Καλή διάθεση	Ευθύτητα	Σεβασμός	Εμπιστοσύνη/κατανόηση
Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση	Σεβασμός / Ευλικρίνεια	Ευλικρίνεια	Χιούμορ	Ανοιχτό μυαλό	Χιούμορ/Ανοιχτό μυαλό	Χιούμορ	Ενεργητική ή ακρόαση	Εμπιστοσύνη	Χιούμορ	Αποδοχή της γνώμης του άλλου

επικοινωνία μαζί σας;										
Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Μερικ ές φο ρές	Ναι	Ναι	Ναι

B3. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 3^η κατηγορία.

Σημ.: Όπου #1, #2 κοκ αντιστοιχεί σε νούμερο συνέντευξης για πιο εύκολη αντιστοίχιση των δεδομένων των συνεντεύξεων στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία τους.

3^η Κατηγορία	Σ1 #1	Σ2 #2	Σ3 #3	Σ4 #4	Σ5 #5	Σ6 #6	Σ7 #7	Σ8 #8	Σ9 #9	Σ10 #10
Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργασιμότητα συνάδελφο-παιδαγωγό»;	Καλοπροαίρετο/καινοτόμο	Άμεσο / ειλικρινή	Ειλικρινή δίκαιο	Ειλικρινή	Ανοιχτό Μιαλό/Συνεργατικό	Συνεργατικό	Συνεργατικό	Καλή διάθεση	Ισορροπημένο/ με γνώσεις	Ευχάριστο
Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;	Να είμαι ο εαυτός μου	Κατανόηση/ καλές σχέσεις	Αρμονία	Κοινός στόχος	Κοινές Επιδιώξεις/ Ηρεμία	Κοινοί στόχοι	Αλληλεπίδραση/ ενσυναίσθηση	Χωρίς εντάσεις	Ξεκάθαρο	Αλληλοκατανόηση

ασία;							ση			
-------	--	--	--	--	--	--	----	--	--	--

B₄. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 4^η κατηγορία.

Σημ.: Όπου #1, #2 κοκ αντιστοιχεί σε νούμερο συνέντευξης για πιο εύκολη αντιστοίχιση των δεδομένων των συνεντεύξεων στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία τους.

	Σ1	Σ2	Σ3	Σ4	Σ5	Σ6	Σ7	Σ8	Σ9	Σ10
4^η Κατηγορ	#1	#2	#3	#4	#5	#6	#7	#8	#9	#10
Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου,	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι, ως προς το περιεχόμενο	Μερικές φορές	Όχι

τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.										
Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί;	Ναι	Ναι	Ναι		Ναι		Ναι	Όχι		Μερικές φορές
		Συγκρούσεις εξουσίας	Στόχοι		Ατομισμός/ Ανταγωνισμός	Κλίμα	Χάσμα / Αγένεια	Χάσμα	Παρανοήσεις	
Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Ναι	Όχι	Ναι από Προϊστάμενο	Ναι	Όχι	Όχι

B5. Πίνακας απαντήσεων ΠΑΙΔΑΓΩΓΩΝ σε ερωτήσεις που αντιστοιχούν στην 5^η κατηγορία.

Σημ.: Όπου #1, #2 κοκ αντιστοιχεί σε νούμερο συνέντευξης για πιο εύκολη αντιστοίχιση των δεδομένων των συνεντεύξεων στην αποκωδικοποίηση και ερμηνεία τους.

5^η Κατηγορία	Σ1 #1	Σ2 #2	Σ3 #3	Σ4 #4	Σ5 #5	Σ6 #6	Σ7 #7	Σ8 #8	Σ9 #9	Σ10 #10
	Έχω ακούσει	Ναι	Όχι	Ναι	Ναι	Όχι	Ναι	Όχι	Έχω ακούσει	Ναι
Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;		Ευχάριστη εμπειρία		Θετική	Θετική		Θετική			Θετική
Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον	Όχι	Όχι	Ναι	Όχι	Όχι	Ναι	Ναι	Ναι	Όχι	Ναι

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Γ΄

Απομαγνητοφωνήσεις συνεντεύξεων

Συνέντευξη Α.Κ. Σ1 #1

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός.**

- Έχω τελειώσει το Τμήμα Προσχολικής Αγωγής στο ΑΤΕΙ Αθήνας και εργάζομαι από το 2009, με συμβάσεις ορισμένου χρόνου, σε διάφορους Δήμους, με κάποιες μικρές διακοπές. Τώρα εργάζομαι στον Δήμο Κορυδαλλού.
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**
- Είμαι 36 ετών, παντρεμένη χωρίς παιδιά.

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**
- Προσωπικά, και το λέω σε όλους, αισθάνομαι ευλογημένη που ασχολούμαι με αυτό που αγαπάω και κυρίως με τα παιδιά. Δίνεις πολλά πράγματα και παίρνεις τα διπλάσια. Για εμένα είναι πολύ σημαντική αυτή η αλληλεπίδραση που υπάρχει με τα παιδιά, ανεξάρτητα των ηλικιών. Θεωρώ πραγματικά τον εαυτό μου πολύ τυχερό που ασχολούμαι με αυτό το επάγγελμα και δεν το κάνω μόνο από επάγγελμα ή για βιοποριστικούς λόγους. Τα παιδιά για μένα είναι καταπληκτική ασχολία. Δεν μπορώ να το πω επάγγελμα.
- **Άρα αντλείτε μεγάλη χαρά μέσα από την ενασχόληση αυτή;**
- Ναι. Υπάρχουν βέβαια δυσκολίες αλλά για εμένα το μαγικό είναι ότι από τα παιδιά παίρνεις πράγματα. Ακόμα και από τα παιδιά 2 ετών. Δεν είναι μόνο ότι εμείς δίνουμε στα παιδιά μας μαθαίνουν και αυτά πάρα πολλά πράγματα. Αυτό δεν το γνωρίζεις από την αρχή. Το μαθαίνεις στην πορεία. Θεωρώ ότι με τα παιδιά εξελίσσεσαι παράλληλα. Σε μαθαίνουν να εξελίσσεσαι.
- **Αναφέρατε κάποιες δυσκολίες. Που εστιάζετε περισσότερο; Είναι ακαδημαϊκού περιεχομένου οι δυσκολίες; Ή είναι λόγω της φύσεως του επαγγέλματος και των συνθηκών εργασίας;**
- Περισσότερο λόγω της φύσεως του επαγγέλματος. Έχεις να αντιμετωπίσεις εκτός των παιδιών και άλλες δυσκολίες, στην καθημερινότητα, που μπορεί να αντιμετωπίζουμε λόγω έλλειψης χώρων, υλικών και καλούμαστε να βρούμε εμείς λύσεις για να δώσουμε στα παιδιά αυτό που πρέπει και εννοείται ότι έχεις να κάνεις και με γονείς που είναι πολύ σημαντικός παράγοντας και φυσικά και με τους συναδέλφους που είναι η καθημερινότητά σου. Περνάς έξι ώρες με ανθρώπους που δεν τους ξέρεις, δεν είναι στον

οικογενειακό και φιλικό σου κύκλο. Τις ακαδημαϊκές σου γνώσεις τις εξελίσσεις και μόνος σου.

- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**

- Φυσικά. Σε αυτό οφείλεται το μισό και παραπάνω από το μισό της δουλειάς μας. Η καλή συνεργασία είναι αυτονόητη για να μπορέσεις να δουλέψεις. Θεωρώ ότι όλοι μας έχουμε ζήσει μια κακή συνεργασία και καταλαβαίνουμε τις δυσκολίες. Η συνεργασία μεταξύ ενηλίκων είναι πολύ βασικό μέρος της δουλειάς μας, γιατί έχει αντίκτυπο στα παιδιά.

- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**

-

- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**

- Σε ένα ικανοποιητικό βαθμό είναι καλή. Σίγουρα υπάρχουν προβλήματα αλλά προσπαθούμε να τα ξεπερνάμε και να τα επιλύουμε.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**

- Ανεξάρτητα από το παιδαγωγικό κομμάτι, γνωρίζεις ανθρώπους, διευρύνεις τις γνώσεις σου, εξελίσσεσαι και εσύ σαν άνθρωπος γνωρίζοντας τα θετικά και τα αρνητικά τους, μαθαίνεις και εσύ τον εαυτό σου και τα όριά σου.

- **Να εστιάσουμε στο παιδαγωγικό κομμάτι;**

- Ναι φυσικά. Μια καλή συνεργασία είτε με ένα είτε με δύο άτομα, που είναι πιο δύσκολο, έχει ως αποτέλεσμα ένα καλό κλίμα που επηρεάζει και τα παιδιά. Η καλή ψυχολογία των ενηλίκων δημιουργεί καλή ψυχολογία και στα παιδιά. Το αντίθετο δημιουργεί προβλήματα. Όταν υπάρχουν διαφορετικές απόψεις και ειδικά πάνω σε παιδαγωγικά θέματα υπάρχουν πολλές δυσκολίες γιατί η κάθε μία κάνει τα δικά της και τα παιδιά είναι έρμια αυτής της αντιπαράθεσης. Είναι μια προβληματική κατάσταση που τα παιδιά επηρεάζονται και πρακτικά και ψυχολογικά.

- **Με ποιο τρόπο μπορεί να επιλυθεί αυτή η προβληματική κατάσταση. Αναφέρατε τον διάλογο. Είναι αρκετός κατά την άποψή σας;**

- Κατά βάση με τον διάλογο. Τώρα αν θες να πείσεις κάποιον για την άποψή σου, όχι να την επιβάλλεις, μπορείς να προσκομίσεις βιβλιογραφία ώστε να τον πείσεις ότι η

σύγχρονη παιδαγωγική ορίζει αυτό. Στα χρόνια που εργάζομαι και έχω συνεργαστεί με αρκετούς ανθρώπους, αισθάνομαι ότι στο κομμάτι της επικοινωνίας και συνεργασίας δεν έχω υποστηριχτεί όπως θα ήθελα. Προσπαθώ σε ένα μεγάλο ποσοστό να βρω τη λύση μόνη μου. Είχα και δύσκολες συνεργασίες που τώρα ομολογώ ότι με έχουν βοηθήσει αλλά καταλαβαίνω ότι δεν υπάρχει υποστήριξη και καθοδήγηση σε θέματα συνεργασίας και επικοινωνίας. Θεωρώ ότι οι διαπροσωπικές σχέσεις είναι πολύ σημαντικές στη δουλειά μας και στη ζωή μας γενικότερα.

- Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;

- Θα ξεκινήσω από την καλή συνεργασία που είναι και το πιο εύκολο. Όταν έχεις μια καλή συνεργασία και βλέπεις τα θετικά αποτελέσματα στα παιδιά και αυτό που έχεις πετύχει, όταν λαμβάνεις αγάπη από τα παιδιά, 'όταν ακούς από τα παιδιά και από τους γονείς τους που βλέπουν κάτι θετικό ότι έχει γίνει, ξέρεις ότι είναι σε μεγάλο μέρος αποτέλεσμα της καλής επικοινωνίας και καλής συνεργασίας που είχες και τότε νιώθεις πολύ όμορφα. Νιώθεις πλήρης. Από την κακή συνεργασία προσπαθείς να πετάξεις ότι σε στεναχώρησε, με την ελπίδα την επόμενη χρονιά να μην ξανασυνεργαστείς με το ίδιο άτομο- αν και μου έχει τύχει και αυτό- και προσπαθείς αυτή η δύσκολη συνθήκη που έζησες σου άφησε κάποιες γνώσεις, συνειδητοποιείς ότι έχεις δοκιμάσει τα όριά σου που είναι πολύ σημαντικό στο επάγγελμα μας. Αυτό που δοκιμάζεται περισσότερο είναι η υπομονή σου, την οποία χρειάζεσαι και με τα παιδιά. Πάντως εγώ την κακή συνεργασία προσπαθώ να την ξεχάσω. Κρατάω μόνο το ένα ή δύο θετικά που μπορεί να μου έχει αφήσει και πάω παρακάτω. Πάντως πάντα έχεις το άγχος με ποιον θα είμαι την επόμενη χρονιά και αν θα είμαι καλά μαζί του. Πάντως προσπαθώ να το έχω όσο μπορώ ελεγχόμενο.

- Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;

- Τα οφέλη για τα παιδιά είναι πολλαπλά. Κατ' αρχήν τα παιδιά «αντιγράφουν» εμάς. Αν εμείς συνεργαζόμαστε, τα μαθαίνουμε την συνεργασία. Ένα περιβάλλον χωρίς εντάσεις είναι ένα ήρεμο περιβάλλον, που κυριαρχεί ο σεβασμός. Και όλοι ξέρουμε ότι ο σεβασμός δεν επιβάλλεται αλλά κερδίζεται.

Κατηγορία 2η

- **Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;**
- Όχι, δεν έχουμε συγκεκριμένο πλάνο. Προσπαθούμε στην αρχή της χρονιάς να συζητήσουμε για τους παιδαγωγικούς στόχους, λαμβάνοντας υπόψη μας και την ηλικία των παιδιών που έχουμε, και μετά προσπαθούμε να βρίσκουμε ενδιάμεσα χρόνο, ώστε να συζητάμε.
- **Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;**
- Συζητάμε πάντα. Εγώ από την αρχή θέτω την άποψή μου παιδαγωγικά. Επειδή λειτουργώ παιδοκεντρικά κάτι που είναι λογικό για το 2020-21, αν υπάρχει κάποια άλλη άποψη θα την ακούσω, αλλά θέλω να είναι τεκμηριωμένη. Δεν είμαι αρνητική, θα δώσω χώρο στον άλλο, αλλά μέχρι εκεί που δεν θίγεται το παιδί.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;**
- Είχα μια εμπειρία με μια συνάδελφο στον δήμο Αθηναίων που δούλευα, η οποία είχε δημιουργήσει κλίκα με άλλες δύο και αυτό δυσκόλευε πάρα πολύ την συνεργασία μας. Εκ των υστέρων κατάλαβα ότι ήταν σαν άνθρωπος διπρόσωπος. Είχαμε τελείως διαφορετικές παιδαγωγικές απόψεις και κατάλαβα ότι το κίνητρό της ήταν οι γονείς και όχι τα παιδιά. Κάτι που εμένα με ενοχλούσε. Κατάλαβα ότι μιλούσε στους γονείς για εμένα αρνητικά, μου το είχαν μεταφέρει και το είχα καταλάβει και εγώ. Προσπαθούσε να δώσει μια παιδοκεντρική προσέγγιση, αλλά το έκανε επειδή ήμουν εγώ μπροστά. Πχ όταν έπαιρνε παρουσίες στα παιδιά τα υποχρέωνε να κάθονται σε κύκλο και όταν άκουγαν το όνομά τους να έλεγαν παρόν. Είχαμε μεγάλες αποκλίσεις στον τρόπο σκέψης. Κατάλαβα ότι τα παιδιά ήταν έρμαιο συγκρουσιακών καταστάσεων. Επειδή δεν ήθελα όμως συγκρούσεις προσπαθούσα να προσαρμοστώ στις δικές της πρακτικές για να μην μπερδεύω τα παιδιά. Εγώ δεν μπορούσα να υιοθετήσω την συμπεριφορά της και πιεζόμουν πάρα πολύ γιατί ποτέ δεν βρήκαμε ένα τρόπο επικοινωνίας και συνεργασίας.
- **Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**

- Νομίζω το ποιο σημαντικό από όλα είναι ο ένας να μπορεί να ακούει τον άλλο. Να τον αποδέχεται και να μην είναι σε συνεχή αρνητική διάθεση. Δυστυχώς πολλές φορές ο ένας θέλει να επιβληθεί στον άλλο. Χρειάζεται ειλικρίνεια, ευθύτητα και σεβασμός.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς για πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;**
- Τον διάλογο, τον οποίο δεν θεωρώ ιδιαίτερη τεχνική. Αν πεις κάτι στον άλλο με ωραίο τρόπο και με σεβασμό, όπως απαιτείς και από τον άλλο να σε σέβεται, είναι θεμιτό. Το να πεις κάποια πράγματα με ειλικρίνεια που αφορούν την καθημερινότητα είναι αναγκαίο. Με τον διάλογο θα αναφερθώ και στα θετικά και στα αρνητικά. Έτσι λειτουργώ.
- **Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;**
- Δυστυχώς υπάρχουν, αλλά τώρα έχω μάθει να μην δίνω σημασία. Βέβαια δεν ξέρω τι θα έκανα αν κατείχα θέση προϊσταμένης.

Κατηγορία 3η

- **Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;**
- Ειλικρινή, δεκτικό, καλοπροαίρετο, καινοτόμο, που να σε κάνει να βγάζεις τον καλύτερο εαυτό σου. Θέλω στη συνεργασία μου να μοιράζομαι την «ίδια τρέλα», να αλληλοσυμπληρωνόμαστε, και να έχουμε κοινούς παιδαγωγικούς στόχους.
- **Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;**
- Ιδανική θα είναι για μένα η συνεργασία εκείνη που θα μπορώ να εφαρμόσω τις γνώσεις μου, να αισθάνομαι ασφαλής και να μπορώ να είμαι ο εαυτός μου.

Κατηγορία 4η

- **Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.**
- Ναι, και πραγματικά δεν μπορώ να πω αν ήταν κακό ή καλό αυτό για εμένα. Συνήθως αυτό οφειλόταν σε παράλογες απαιτήσεις της προϊσταμένης, που δεν είχαν ως στόχο το καλό των παιδιών, αλλά την προσωπική της προβολή. Αυτό εκ των υστέρων κατάλαβα

ότι ήταν εμπειρία για εμένα, γιατί κατάλαβα ότι αν δεν μπορώ να συμβαδίσω με κάποιον παιδαγωγικά, θα πρέπει να το υποστηρίξω και να επιχειρηματολογήσω ώστε να μεταπείσω τον άλλο.

- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;

- Έχω αντιμετωπίσει όπως ξαναείπα συγκρούσεις. Προσπαθούσα όσο μπορούσα να αποφεύγω αυτό να μεταφέρεται στα παιδιά. Όμως κατάλαβα εκ των υστέρων ότι με επηρέαζε πάρα πολύ με αποτέλεσμα να μην αποδίδω όσο θα ήθελα στην τάξη.

- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

- Βέβαια, οι κλίκες που σας ανέφερα πιο πριν πολλές φορές αλλοίωναν πληροφορίες με στόχο να με εμπλέξουν. Ευτυχώς αυτά ανήκουν στο παρελθόν και τώρα έχω μια πολύ καλή συνεργασία.

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;

- Δυστυχώς όχι, αλλά από συναδέλφους έχω ακούσει τα καλύτερα. Όσοι συμμετείχαν ήταν ενθουσιασμένοι. Θα ήθελα πάρα πολύ να συμμετέχω όταν θα έχω την ευκαιρία.

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Δυστυχώς όχι. Πιστεύω ότι υπάρχει θεσμικό κενό, δεν ξέρω βέβαια τι γίνεται τώρα .

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Όχι ιδιαίτερα στο κομμάτι που αφορά την δουλειά μου.

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

- Όχι αλλά θα με ενδιέφερε πάρα πολύ. Βέβαια ως χαρακτήρας είμαι πολύ επιφυλακτική και θέλω να είμαι προσεχτική. Έχω τους φόβους μου.

- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

- Δυστυχώς όχι, αλλά είναι στα σχέδιά μου.

Σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη Κ.Β Σ2 #2

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός και σε ποιο Δήμο;

- Είμαι βοηθός βρεφονηπιοκόμου, από Δημόσιο ΙΕΚ. Έχω λάβει και την πιστοποίηση, δηλαδή έχω την πλήρη κατάρτιση σαν βοηθός. Δουλεύω 20 χρόνια, στο Δήμο Κορυδαλλού.

- Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;

- Είμαι 41 ετών, παντρεμένη και μητέρα δύο παιδιών.

Κατηγορία 1^η

- Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;

- - Θα πω κάτι κοινότυπο, ότι είναι λειτούργημα αλλά για εμένα είναι κάτι που αγαπάω πάρα πολύ, είναι κάτι που κάνω με χαρά, είναι κάτι που θεωρώ ευλογία. Ξυπνάω το πρωί και χαίρομαι που θα πάω στην δουλειά μου, που έρχομαι σε επαφή με παιδιά, που τους δίνω την αγάπη μου και την φροντίδα μου. Εάν θέλετε, από τα χρόνια της πείρας μου. Πολύ σημαντικό είναι η όρεξη που έχω για τα παιδιά, μου δίνει χαρά το επάγγελμα που κάνω. Έρχομαι στην δουλειά με χαρά.

- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
 - Το επάγγελμα που κάνουμε δεν είναι ατομικό, δεν είσαι μόνος μέσα στην τάξη, συνευρίσκεσαι και με άλλους συναδέλφους και ο κάθε ένας έχει την ειδικότητά του. Ο ένας είναι παιδαγωγός ο άλλος είναι βρεφονηπιοκόμος, το θέμα είναι ότι κάνουμε όλοι το ίδιο επάγγελμα. Θα πρέπει όλοι μαζί να συνυπάρχουμε, καθώς προσφέρουμε την ίδια αγάπη και την ίδια φροντίδα. Θεωρώ πως είναι το άλφα και το ωμέγα να μπορείς να δουλέψεις με αρμονικό τρόπο, σε μία τάξη με παιδιά.
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**
 - Εννοείτε την πρώτη φορά που ερχόμαστε σε επαφή, η με αυτούς που γνωριζόμαστε χρόνια;
- **Γενικότερα, ποιος είναι ο τρόπος που εσείς έχετε επιλέξει να επικοινωνείτε.**
 - Θεωρώ πως πολύ σημαντικό είναι να βλέπεις τα πράγματα από την ίδια οπτική. Δηλαδή με τους συνάδελφους να μπορείς να προσεγγίζεις με το ίδιο τρόπο τα παιδιά. Να μιλήσεις με τον συνάδελφο σου, να πεις αυτό που σκέφτεσαι. Γιατί πέρα από την επαγγελματική ιδιότητα που έχει ο καθένας, βοηθός, παιδαγωγός, όλα αυτά που έχουμε μέσα, υπάρχει και το προσωπικό στοιχείο. Θεωρώ πολύ σημαντικό να μπορείς να κάνεις μια συζήτηση με τον συνάδελφο σου για το πώς βλέπεις τα πράγματα, πως θα δράσεις ποιος είναι ο στόχος σου. Για όλα αυτά θεωρώ ότι το κλειδί είναι η συζήτηση.
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**
 - Με τους περισσότερους ναι. Δεν θα πω ψέματα ότι δεν υπάρχουν και διαπληκτισμοί μεταξύ μας, αλλά με το μεγαλύτερο ποσοστό των συναδέλφων υπάρχει επικοινωνία. Ξέρετε πέρα από αυτό που λέει ο κανόνας και τα βιβλία, θα πρέπει να γίνει αυτό για τα παιδιά. Πιστεύω ότι το βρίσκουμε.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογήστε);**
 - Ναι υπάρχουν πολλά. Όταν είμαστε ήρεμοι, χαρούμενοι, μπορούμε να κάνουμε πράγματα με τα παιδιά. Όταν δεν έχουμε προστριβές, ξεσπάσματα και έχουμε ένα ήρεμο περιβάλλον, τα παιδιά λαμβάνουν πολλά από εμάς.
- **Είναι μέρος της ρουτίνας σας επομένως θα μπορούσαμε να πούμε.**

- Πολύ σωστά το θέσατε, είναι μέρος της ρουτίνας μας.
- ***Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;***
- ***Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;***

Υπάρχουν πολλά οφέλη. Όταν είμαστε ήρεμοι, χαρούμενοι, μπορούμε να κάνουμε πράγματα με τα παιδιά. Όταν δεν έχουμε προστριβές, ξεσπάσματα και έχουμε ένα ήρεμο περιβάλλον, τα παιδιά λαμβάνουν πολλά από εμάς.

Κατηγορία 2η

- ***Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;***
- Στον συγκεκριμένο χώρο που εργάζομαι τώρα, υπάρχει στο τέλος της ημέρας και στο τέλος του ωραρίου μας, χρόνος για να συζητήσουμε κάποια πράγματα. Χωρίς να το έχουμε προγραμματίσει, σχεδόν πάντα στο τέλος της ημέρας συναντιόμαστε να συζητήσουμε πράγματα. Αυτό μας βοηθάει.
- ***Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;***
- Πάντα και προσπαθούμε να αφουγκραστούμε τα θέλω των παιδιών, έχουμε μικρές ηλικίες παιδιών, και όταν κάτι δεν ταιριάζει με τα παιδιά προσπαθούμε να το αλλάξουμε. Φέτος έτυχε να έχουμε πολύ καλή συνεργασία με τα κορίτσια.
- ***Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;***
- Ναι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία και μπορεί να είναι η κακή επιλογή χρόνου ή τόπου, οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις. Έχω αντιμετωπίσει προβλήματα επικοινωνίας αρκετές φορές στα χρόνια που εργάζομαι είτε γιατί βλέπαμε τα πράγματα από άλλη πλευρά είτε γιατί η συνάδελφος δεν έπαιρνε σαφή θέση. Βέβαια πολύ σημαντικό ρόλο παίζει η προϊσταμένη που έχεις, κατά πόσο εκείνη επιτρέπει να υπάρχουν αρνητικές συμπεριφορές που να έχουν αντίκτυπο στα παιδιά.
- ***Ο ρόλος του προϊστάμενου θεωρείτε ότι είναι καθοριστικός;***

- Βέβαια, στην σχέση που έχουμε, πόσο παρεμβατικός είναι, και πόσο λειτουργεί ως εμψυχωτής ή ακόμα και ειρηνοποιός.
- **Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**
- Θεωρώ ότι η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων επηρεάζει και το αποτέλεσμα της επικοινωνίας. Είναι πολύ σημαντική επίσης η ευθύτητα του χαρακτήρα αλλά και το χιούμορ.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;**
- Θα μιλήσω για εμένα. Βέβαια, θεωρώ ότι η αμεσότητα και η ευθύτητα που χρησιμοποιώ, ωφελεί ώστε να έχω καλή συνεργασία με τον συνάδελφο μου και πριν φτάσω σε κάποιον διαπληκτισμό, δηλαδή στο κομμάτι να πούμε αυτό δεν γίνεται έτσι, έχουμε προσπαθήσει να τα βρούμε, να μιλήσουμε. Αυτό δεν είναι πάντα εφικτό. Εάν βέβαια οι απόψεις μας συγκλίνουν στα δύο άκρα, είναι μεγάλο θέμα. Εάν όμως το δικό σου με το δικό μου μπορούμε να το «παντρέψουμε» και να βγάλουμε κάτι πολύ καλύτερο είναι ιδανικό. Εάν όμως οι απόψεις μας είναι τελείως διαφορετικές, είναι πάρα πολύ δύσκολο. Εγώ θεωρώ πολύ σημαντικό κομμάτι την ευθύτητα και την ειλικρίνεια που μπορούμε να έχουμε, εκεί τα βρίσκουμε όλα, δεν έχουμε να χωρίσουμε κάτι. Είναι συλλογική δουλειά.

Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊστάμενους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

- Θα μιλήσω για προηγούμενα χρόνια. Υπήρχαν πολλές παρεμβάσεις από πολιτικά πρόσωπα, από ανθρώπους που είχαν διοικητικές θέσεις, οι οποίες πράγματι ήταν ενοχλητικές. Βλέπετε όταν σε φώναζε ο προϊστάμενος σου ή ο εκάστοτε πρόεδρος, να σου πει, σε αυτόν θα φέρεις διαφορετικά, θα του μιλάς με αυτόν τον τρόπο, και εσύ πρέπει να το κάνεις, εννοείτε 'ότι αυτό δημιουργούσε πολλά προβλήματα και εμπόδιζε την επικοινωνία και τη συνεργασία μας.

Κατηγορία 3η

- ***Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;***
- Ένας συνεργάσιμος συνάδελφος είναι άμεσος και ειλικρινής.
- ***Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;***

Στην ιδανική συνεργασία καταλαβαίνεις ακόμα και την κούραση του συναδέλφου, δεν επηρεάζεσαι από τον τρόπο που θα σου μιλήσει και λαμβάνεις υπόψη σου την κατάσταση του άλλου. Μπορεί να είναι κουρασμένος ή να μην είναι σε καλή διάθεση. Δεν δίνεις σημασία και το ξεπερνάς ότι κι αν συμβεί, γιατί έχεις καλή επικοινωνία και τον καταλαβαίνεις. Η ποιότητα των διαπροσωπικών σχέσεων, επηρεάζει και το αποτέλεσμα την επικοινωνίας και της συνεργασίας.

Κατηγορία 4η

- ***Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.***
- Πιο παλιά ναι.
- ***Πως αντιδράσατε;***
- Προσπαθούσα να βρω το δίκιο μου, προσπαθούσα να βρω ανθρώπους που να είναι αντικειμενικοί. Όταν υπάρχουν τέτοιου είδους καταστάσεις πρέπει να βρίσκεις άτομα με την ίδια οπτική, ώστε να καταλάβουν εάν αυτά σε αυτά που περιγράφεις έχεις δίκιο ή άδικο. Σε ένα πρόσφατο περιστατικό, ήμουν πολύ τυχερή καθώς με βοήθησε μια συνάδελφος να ανταπεξέλθω. Ήταν μια πολύ δύσκολη περίοδος για εμένα, και λόγω του περιστατικού που συνέβη προς το πρόσωπο μου, και των συναισθημάτων που ακολούθησαν, αμφισβητούσα τον εαυτό μου.
- ***Για ποια θέματα πιστεύετε ότι υπάρχουν οι περισσότερες διαφωνίες ή ακόμη και συγκρούσεις, σύμφωνα με την εμπειρία σας.***
- Θέματα εξουσίας κυρίως. Ποιος έχει το πάνω χέρι, που είναι τα όρια μας, τα όρια των γονέων, των παιδιών, των εργαζομένων.
- ***Αυτές οι συγκρούσεις έχουν επιπτώσεις στα παιδιά;***
- Δυστυχώς και το λέω με μεγάλο πόνο. Κάποιες φορές αυτό συμβαίνει άθελα σου, και εκεί μπαίνει το κομμάτι του ανθρώπινου παράγοντα και όχι του επαγγελματισμού. Αυτό συμβαίνει κυρίως λόγω κακής συνεργασίας.

Κατηγορία 5η

- ***Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;***

Ναι, έχω συμμετάσχει. Επειδή με τους συναδέλφους μου που το παρακολουθήσαμε, έχουμε μια καλή συνεργασία, ήταν μια ευχάριστη εμπειρία. Τώρα εάν επιλύθηκαν τα θέματα, δεν το γνωρίζω. Το μόνο σίγουρο είναι ότι βγήκαν στην επιφάνεια διαφωνίες και κόντρες μεταξύ συναδέλφων. Αλλά δεν νομίζω ότι επιλύθηκαν τα προβλήματα.

-Θεωρείτε ότι εάν αυτό το εργαλείο, θεσμοθετηθεί, θα είναι χρήσιμο για εσάς;

- Ναι θα είναι χρήσιμο. Ακόμη και για τους συναδέλφους που δεν υπάρχει επικοινωνία, θεωρώ ότι θα λειτουργήσει θετικά. Και εάν υπάρχει ο κατάλληλος άνθρωπος να το διαχειριστεί θα λειτουργήσει πολύ καλά. Είναι πολύ σημαντικό ο διαχειριστής να είναι αντικειμενικός, και να έχει γνώσεις.

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Όχι ποτέ.

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Προσπαθώ.

- Αυτό έχει να κάνει με ελλιπής γνώσεις, στην τεχνολογία ή με έλλειψη χρόνου.

- Οφείλετε στον συνδυασμό και των δύο.

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

- Δυστυχώς όχι, αν και θα το ήθελα πολύ, πιστεύω ότι θα με βοηθήσει πολύ.

- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

- Δυστυχώς όχι. Η έλλειψη χρόνου είναι ο κύριος παράγοντας, που γνωρίζω ότι ακούγεται σαν δικαιολογία. Θεωρώ όμως, ότι μπορώ να διαχειριστώ σωστά τον χρόνο μου και να αρχίσω να συμμετέχω, γιατί χρειάζεται να θυμηθώ κάποια πράγματα.

- Θεωρείτε πως αν υπήρχε μια πλατφόρμα, στην οποία θα γίνονταν διαδικτυακά επιμορφωτικά σεμινάρια, θα μπορούσατε πιο εύκολα να συμμετάσχετε, σε σύγκριση με το δια ζώσης.

- Νομίζω πως ναι.

- Το θεωρείτε πιο χρήσιμο συγκριτικά με το δια ζώσης. Που βρίσκετε διαφορές.

- Το πιο σημαντικό είναι να υπάρχει επαφή με αλλά άτομα. Λόγο όμως της κατάστασης είναι αρκετά δύσκολο. Ταυτόχρονα η τεχνολογία έχει εξελιχθεί, επομένως μπορεί να γίνει και διαδικτυακά. Επομένως δεν μπορούμε να αρνηθούμε ότι η τεχνολογία είναι κλειδί, και δίνει αρκετές δυνατότητες, παρόλο που χρειάζεται η επαφή, μπορεί να χρησιμοποιηθεί σαν εργαλείο ώστε να γίνει καλύτερος.

Σας ευχαριστώ.

Και εγώ σας ευχαριστώ πολύ.

Συνέντευξη Ε.Α Σ3 #3

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας.**
- Έχω τελειώσει το τμήμα Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Αθηνών
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**
- Είμαι 39 ετών, παντρεμένη και έχω δύο παιδάκια.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε και σε ποιο Δήμο;**
- Εργάζομαι 13 χρόνια, και από το 2016 είμαι στο Δήμο Κορυδαλλού.

Κατηγορία 1^η

- Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;

- Παιδαγωγός για μένα, είναι η δεύτερη μαμά του παιδιού, και ο Παιδικός Σταθμός είναι το δεύτερο σπίτι του, όπου η παιδαγωγός θα του δώσει όλη την αγάπη της, και θα κάνει το παιδί να ανοιχτεί, να την εμπιστευτεί και να την αγαπήσει. Έχω και εγώ δικά μου παιδιά και καταλαβαίνω τους φόβους και την ανασφάλεια των γονιών όταν πρέπει να αφήσουν το παιδί τους στους παιδαγωγούς. Αν και δεν ήταν η πρώτη μου επιλογή η σχολή, τώρα νοιώθω τυχερή που ακολούθησα αυτό το επάγγελμα γιατί είναι δημιουργικό και ευχάριστο

- Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;

- Έχω συνεργαστεί με πολλούς παιδαγωγούς και δεν ήταν όλες οι συνεργασίες εύκολες. Σίγουρα, πρέπει τα όποια προβλήματα προκύπτουν να μπαίνουν στην άκρη γιατί ο στόχος είναι κοινός. Αυτό που μας ενδιαφέρει είναι τα παιδιά να είναι ασφαλή και να περνάνε όμορφα.

- Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;

- Συζητώντας μαζί τους, με ειλικρίνεια και εμπιστοσύνη. Και τα προσωπικά μας και τα επαγγελματικά μας. Δεν είναι πάντα εφικτό, δεν είχα με όλους τους παιδαγωγούς που έχω συνεργαστεί τις καλύτερες σχέσεις, αλλά αν είσαι ανοιχτός και δείχνεις εμπιστοσύνη στους άλλους, κερδίζεις και την εμπιστοσύνη την δική τους. Και φυσικά τα παιδιά νοιώθουν καλά και ασφαλή όταν βλέπουν τους παιδαγωγούς τους να είναι καλά μεταξύ τους και το αντίθετο όταν βλέπουν ένταση και διαφωνίες.

- Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;

- Νομίζω πως ναι, όχι πάντα αλλά τις περισσότερες φορές. Μία καλή σχέση μεταξύ παιδαγωγών είναι ότι καλύτερο για τα παιδιά.

- Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογήστε);

- Πάντα υπάρχουν οφέλη. Υπάρχει ηρεμία και αυτό βοηθάει και εμάς και τα παιδιά.

- Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;

- Η καλή συνεργασία μου παρέχει ασφάλεια και νιώθω ότι αποδίδω καλύτερα. Στην κακή συνεργασία αισθάνομαι να πνίγομαι και δεν μπορώ να αποδώσω.
- ***Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;***
- Όπως είπα και πριν τα παιδιά εισπράττουν το καλό κλίμα και καταλαβαίνεις ότι είναι πιο ήρεμα και πιο συνεργάσιμα.

Κατηγορία 2η

- ***Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;***
- Συζητάμε μεταξύ μας τις ώρες της ημέρας που δεν υπάρχει πίεση χρόνου, κυρίως τις μεσημεριανές ώρες που κάποια παιδιά έχουν αποχωρήσει και άλλα έχουν πέσει για ύπνο, για τα προβλήματα που πρέπει να λύσουμε καθώς και με τι θα ασχοληθούμε.
- ***Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;***
- Συζητάμε τις διδακτικές πρακτικές βεβαίως, κάποιοι επιμένουν στην άποψή τους, αλλά αναζητώντας μία μέση λύση συνήθως οι διαφωνίες ξεπερνιούνται, γενικώς πάντα συζητάμε αναζητώντας τον καλύτερο τρόπο που πρέπει να γίνονται τα πράγματα.
- ***Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;***
- Κάποιοι συνάδελφοι που έχουν πολλά χρόνια στη δουλειά, χωρίς να έχουν πραγματικά κάποιες επιπλέον γνώσεις, μερικές φορές, θεωρούν ότι κάποια πράγματα τα γνωρίζουν καλύτερα, ενώ οι νεώτεροι που αποφοίτησαν αρκετά χρόνια αργότερα, θεωρούν ότι κάποια πράγματα έχουν αλλάξει πια. Φυσικά, η εμπειρία ετών έχει αξία αλλά όλοι μπορεί να κάνουν λάθος. Η υποτίμηση των άλλων συναδέλφων φέρνει πάντα προβλήματα και ένταση, κάτι που επηρεάζει και την συμπεριφορά των παιδαγωγών απέναντι στα παιδιά. Επίσης, οι διαφορετικές συμβάσεις εργασίες μεταξύ παλαιότερων και νεώτερων.
- ***Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;***

- Η εμπιστοσύνη, η αποδοχή και η ειλικρίνεια. Μόνο με αυτό τον τρόπο μπορεί να υπάρχει καλή επικοινωνία.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;**
- Το χιούμορ και την καλή μου διάθεση
- **Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;**
- Ναι δυστυχώς υπάρχουν. Η έλλειψη εμπιστοσύνης από προϊστάμενο, διευθύντρια κλπ προς τους παιδαγωγούς, δημιουργεί κακή ψυχολογία σ' αυτούς και αυτό δεν είναι το καλύτερο για τους παιδαγωγούς, και φυσικά αυτό έχει αντίκτυπο στα παιδιά.

Κατηγορία 3η

- **Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;**
- Ειλικρινής, δίκαιος, να σε σέβεται έτσι ώστε να υπάρχει σχέση εμπιστοσύνης και βέβαια συμφωνία για τον τρόπο αντιμετώπισης των διάφορων θεμάτων, προβλημάτων μέσα στην τάξη. Η εμπιστοσύνη και ο σεβασμός βοηθούν στη διαχείριση όποιων προβλημάτων προκύπτουν.
- **Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;**
- Αρμονική, ισορροπημένη, χωρίς εντάσεις. Οι διαφωνίες είναι θεμιτές αλλά όταν υπάρχει διάθεση να ακούει ο ένας τον άλλο τότε, ναι υπάρχει καλή συνεργασία.

Κατηγορία 4η

- **Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.**
- Πριν ενάμιση χρόνο είχα μία δυσάρεστη τέτοια εμπειρία. Δεν είναι κάτι που συμβαίνει συχνά αλλά συμβαίνει. Η προϊσταμένη μου ήταν πολύ αυταρχική και ο τρόπος που έδινε εντολές, οδηγίες ή μετέφερε κάποια εντολή που προερχόταν από την διευθύντρια ήταν απότομος με αποτέλεσμα να μην ζητάω διευκρινήσεις ή να μην λέω την γνώμη μου από φόβο.

- **Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;**

Διαφωνίες μεταξύ συναδέλφων υπάρχουν πάντα γιατί όλοι είμαστε διαφορετικοί αλλά με καλές εξηγήσεις τα προβλήματα λύνονται. Τα θέματα διαφωνίας ως επί το πλείστον είναι στον τρόπο διαχείρισης κάποιου παιδιού, και ειδικά στα παιδικά τμήματα όπου τα μεγαλύτερα παιδιά εκδηλώνονται περισσότερο και ίσως χρειάζεται να συζητηθεί ή όχι με τους γονείς. Επίσης θέματα διαφωνίας υπάρχουν και στον τρόπο διδασκαλίας. Όμως, δίνεις περιθώριο και χώρο στον συνάδελφο να εφαρμόσει κάτι και θα δούμε αν θα λειτουργήσει καλά ή όχι.

- **Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;**

- Όπως είπα και πριν έχω βιώσει τέτοια φαινόμενα, εξ' αιτίας της προϊσταμένης, η οποία λόγω χαρακτήρα ενέπλεκε πρόσωπα και καταστάσεις, δημιουργώντας αρνητικό κλίμα.

Κατηγορία 5η

- **Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;**

- Δεν έχω μπορέσει αν και ήθελα να συμμετάσχω. Έχω ακούσει πάντως από συναδέλφους που συμμετείχαν και μου μετέφεραν τις καλύτερες εντυπώσεις. Η αλήθεια είναι πως όσες δεν καταφέραμε να συμμετέχουμε νιώσαμε «ζήλεια».

- **Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;**

- Είχαμε εποπτεία στη σχολή και ήταν απαραίτητη γιατί στην πράξη τα πράγματα είναι διαφορετικά από την θεωρία.

- **Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;**

- Ναι, τα χρησιμοποιώ για να επικοινωνώ και με τους συναδέλφους και με προϊσταμένους και με άτομα που μένουν σε μεγάλη απόσταση, ακόμα και μέσα στην ίδια πόλη, και θεωρώ ότι βοηθούν πολύ στην επικοινωνία.

- **Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;**

- Δεν συμμετέχω πραγματικά ενεργά σε κάποιο. Θα ήθελα αλλά όχι άμεσα.

- **Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;**
- Δυστυχώς όχι, αν και θα το ήθελα πολύ.
- **Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.**

Συνέντευξη Μ.Δ Σ4 #4

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

- Ναι έχετε την συγκατάθεση μου. Είμαστε σύμφωνοι, σας εμπιστεύομαι και μπορούμε να ξεκινήσουμε.

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής.**
- Έχω τελειώσει την σχολή Βρεφρονηπιολογίας του ΤΕΙ Αθήνας.
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**
- Είμαι έγγαμη και έχω μια κόρη 13 ετών.
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε και σε ποιο Δήμο;**
- Εργάζομαι 32 χρόνια, στο Δήμο Μοσχάτου- Ταύρου.

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**

Δύσκολό να σας το περιγράψω με πολύ λίγα λόγια. Το επάγγελμα του παιδαγωγού για εμένα είναι έρωτας καταρχήν. Θα σας πω το εξής, σήμερα επειδή έκανα τακτοποίηση

του αρχείου μου, το οποίο δεν έχω αγγίξει μέσα σε αυτά τα 32 χρόνια, αισθάνθηκα πάρα πολύ μεγάλη δυσκολία ψυχολογική, βλέπονταςόλο αυτό το υλικό, την προσπάθεια που έχει γίνει όλα αυτά τα χρόνια, και προσπαθώντας να με πείσω να τακτοποιήσω πετώντας και κάποια πράγματα. Ήταν πάρα πολύ δύσκολο, βέβαια παρόλο που τα τελευταία χρόνια εργάζομαι και ως προϊστάμενη, ήταν ένα κομμάτι καλά φυλαγμένο, πάντα στην άκρη του μυαλού μου αισθάνομαι ότι είμαι δασκάλα μικρών παιδιών και δεν είχα αποχωριστεί τίποτα από αυτά που είχα συγκεντρώσει μέχρι σήμερα. Δεν μπορώ να το περιγράψω με λίγα λόγια, νομίζω το να είσαι παιδαγωγός είναι ένας τρόπος ζωής. Ήταν η πρώτη μου επιλογή, και ήταν η πρώτη μου επιλογή η προσχολική αγωγή στους παιδικούς σταθμούς. Το ζητούμενο όταν είχα ξεκινήσει, ήταν η ελευθερία του να μπορώ να χτίζω το πρόγραμμα καθημερινών δραστηριοτήτων με βάση την δική μου κρίση και να υπάρχει μια αρκετά εκτεταμένη ελευθερία σε αυτό. Βέβαια αυτό στο πέρασμα των χρόνων το ανασκεύασα, για διάφορους λόγους που είχε να κάνει με το περιβάλλον και τις συνεργασίες, όπως αντιλαμβάνεστε.

- Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;

- Φυσικά και είναι αναγκαία η συνεργασία με τους συναδέλφους, είναι εξίσου σημαντική με την συνεργασία που πρέπει να έχουν οι γονείς όταν μεγαλώνουν ένα παιδί ή περισσότερα μέσα σε μια οικογένεια. Το να υπάρχει καλή επικοινωνία ανάμεσα στους παιδαγωγούς, που αποτελούν μια ομάδα εργασίας σε έναν παιδικό σταθμό, ή τις δύο παιδαγωγούς που δουλεύουν σε μια τάξη παιδιών, είναι πάρα πολύ σημαντική για να διατηρείται αρμονία και ισορροπία μέσα στην ομάδα, για να το εισπράττουν τα ίδια τα παιδιά, διότι εάν δεν υπάρχει συνεργασία και καλή επικοινωνία ανάμεσα στους συναδέλφους αυτό βγαίνει πάρα πολύ έντονα στα παιδιά, τα οποία παίρνουν διαφορετικά ερεθίσματα, το οποίο αντίστοιχά μπορεί να συμβεί και μέσα στην οικογένεια, μπερδεύονται και τελικά μέσα σε αυτή την σύγχυση, δεν μπορούν να επιτευχθούν και οι παιδαγωγικοί στόχοι του εκπαιδευτικού προγράμματος.

- Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;

- Δεν υπάρχει κάποιο πλαίσιο, συνήθως αυτοσχεδιάζω, ανάλογα με το όποιο έχω απέναντι μου. Όταν οι συνάδελφοι είναι δεκτικοί και έχουμε κοινή παιδαγωγική άποψη και στάση τα πράγματα είναι εύκολα, μπορώ να είμαι πάρα πολύ διαλλακτική μαζί τους

και ανοιχτή. Επειδή δεν υπάρχει ούτως η άλλως ένα αυτονόητο πλαίσιο και συχνά μπορεί να συνεργαστείς με συνάδελφους που έχουν μια τελείως διαφορετική παιδαγωγική άποψη σχετικά με την καθημερινότητα, με το καθημερινό παιδαγωγικό πρόγραμμα, εκεί τα πράγματα περιπλέκονται. Δηλαδή δεν είναι εύκολο να προσπαθήσεις να πείσεις και νομίζω μερικές φορές δεν έχει νόημα οπότε μπαίνεις σε άλλες διαδικασίες συγκρούσεων και το πράγμα αρχίζει και γίνεται νοσηρό.

- Σε όλα αυτά τα χρόνια που είναι πάρα πολλά, σε αυτό το εργασιακό περιβάλλον, τι πιστεύεται ότι κυριάρχησε, η καλή επικοινωνία ή η δύσκολη επικοινωνία. Πιο ήταν το κυρίαρχο αν κάνετε μια αναδρομή.

- Θα πω ότι περισσότερο υπήρξε η δύσκολη επικοινωνία, επειδή συνήθως είχα μια παιδοκεντρική αντίληψη, για τον τρόπο με τον οποίο δούλευα με τα παιδιά, αλλά αυτό δυστυχώς δεν είναι αρκετά εκτεταμένο σαν αντίληψη, τουλάχιστον στη χώρα μας. Συνάντησα ελάχιστες συνάδελφους που μπορούσαμε να μοιραστούμε αυτή την αντίληψη, που κυριαρχεί στην επιλογή δραστηριοτήτων. Τα πράγματα δεν ήταν εύκολα γιατί κυρίως πήγαινε στο συγκρουσιακό πάρα στο συνεργατικό.

- Οπότε δηλαδή, οι συγκρούσεις είχαν να κάνουν όχι μόνο με προσωπικά ζητήματα αλλά και με παιδαγωγικού χαρακτήρα.

- Αυτός ήταν ο κύριος παράγοντας σύγκρουσης από εκεί ξεκινούσε νομίζω το μεγαλύτερο πρόβλημα.

- Διαφορετικές προσεγγίσεις λοιπόν σε σχέση με τις παιδαγωγικές επιδιώξεις.

- Αυτό ήταν το ένα κομμάτι. Το άλλο κομμάτι είναι λίγο πιο δύσκολο να το περιγράψω γιατί θίγει κάποια λεπτά θέματα στον κλάδο. Είναι ότι οι παιδαγωγοί που δουλεύουν μέσα σε μια τάξη παιδιών προέρχονται από διαφορετικό ακαδημαϊκό πεδίο σπουδών που αυτό δεν έχει να κάνει πάντα με το γνωστικό τους πεδίο απλά υπάρχει μια κατηγορία συνάδελφων που όταν αισθάνονται ότι δεν υπάρχει επάρκεια προς το αντικείμενο νιώθουν μειονεξία και αυτό το βγάζουν με διάφορους τρόπους, και στην επικοινωνία σε προσωπικό επίπεδο, δηλαδή προκύπτουν θέματα σε προσωπικό επίπεδο και προσπαθούν επίσης με λάθος τρόπο να πάρουν ένα κομμάτι από την καθημερινή δράση. Διεκδικούν δηλαδή με λάθος τρόπους. Εννοείται δεν κρίνω ποτέ μια συνάδελφο από το ακαδημαϊκό της επίπεδο, φτάνει να μπορεί να μου αποδείξει, ότι γνωρίζει καλά το αντικείμενο της, είναι σωστά ενημερωμένη και μπορούμε να συμπλεύσουμε

παιδαγωγικά, αυτό είναι το ζητούμενο. Δυστυχώς όμως μπαίνουμε σε άλλες ατραπούς όταν υπάρχει αυτή η διαφοροποίηση.

- **Κατάλαβα τι εννοείτε. Λοιπόν μου απαντήσατε ήδη στις επόμενες δυο ερωτήσεις, στο πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και ήταν όλα πολύ όμορφα. Θα ήθελα λίγο πάραπάνω, να εστιάσετε στο ποιο είναι το όφελος στο ίδιο το παιδί, όταν υπάρχει καλή επικοινωνία μέσα στην τάξη και μεταξύ των ιδίων των παιδαγωγών, η οποία όπως μου είπατε πριν έχει αντίκτυπο και στα ίδια τα παιδιά. Ποια είναι τα οφέλη μιας καλής συνεργασίας κατά την άποψή σας.**
- Καταρχήν τα παιδιά αισθάνονται ασφάλεια, αισθάνονται χαρά γιατί δεν υπάρχει στο περιβάλλον ένταση, υπάρχει μια ομαλή ροή της ρουτίνας τους, η ρουτίνα συνεχίζεται απρόσκοπτα και σίγουρα το εκπαιδευτικό έργο προχωράει πιο γρήγορα. Δηλαδή όταν δεν υπάρχουν μικρό-ανταγωνισμοί και διαφωνίες μπαίνουν κάποιοι στόχοι (αυτή την ημέρα αυτά τα θέματα, αυτή την εβδομάδα αυτά) και όλα αυτό κυλάει.

Κατηγορία 2η

- **Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;**
- Δυστυχώς όχι, αλλά θα έπρεπε. Βέβαια η φετινή χρόνια λόγω καραντίνας μας έχει δώσει άπλετο χρόνο, αλλά δεν τον έχουμε εκμεταλλευτεί προς όφελος της εκπαιδευτικής διαδικασίας.
- **Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;**
- Ναι αυτό υπάρχει πάντα. Υπάρχει και γίνεται σε αρκετά εκτεταμένο βαθμό, ανεξάρτητα εάν υπάρχει η καλή ή η κακή επικοινωνία. Αυτό υπάρχει πάντα.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;**
- Λόγω ότι στους παιδικούς σταθμούς το ωράριο είναι εκτεταμένο, συνήθως η επικοινωνία γίνεται όχι κάτω από τις συνθήκες που θα έπρεπε να γίνεται. Δηλαδή, κανένας συνάδελφος δεν θα κάτσει πλέον του ωραρίου του. Για μια ώρα για

παράδειγμα, για να συζητηθεί το πώς θα εργαστούν την άλλη μέρα, να μπουν κάποια project, ή κάποια πλάνο. Πάντα οι συνεργασίες και αυτή είναι η παρένθεση μου γίνονται υπό την πίεση της ροής του προγράμματος που είναι σε εξέλιξη. Την ώρα που τα παιδιά είναι στην τραπεζαρία και τα εποπτεύεις, και τα βοηθάς, παράλληλα συζητάς για το τι θα κάνεις την άλλη μέρα ή τι πήγε λάθος στο πρόγραμμα που ήδη υλοποιήθηκε. Ένας χώρος συνάντησης που μπορεί να συναντιούνται στην τραπεζαρία και δυο τμήματα και να ανταλλάσσονται και κάποιες εμπειρίες, μέσα σε όλη αυτή λοιπόν την ένταση που υπάρχει, και λέω ένταση όχι με τον αρνητικό τρόπο απλά υπάρχει οχλαγωγία, το ένα μάτι κοιτάει την συνάδελφο και το άλλο το παιδί να μην πνιγεί ή θέλει βοήθεια ή αν υπάρχουν διάφορα περιστατικά. Διαφορετικά γίνεται την ώρα του ελεύθερου παιχνιδιού που πάλι είναι πάρα πολύ σημαντικό να υπάρχει εποπτεία και εμπλοκή των παιδαγωγών, αλλά ταυτόχρονα προσπαθείς να επικοινωνήσεις και να λύσεις διάφορα θέματα που μπορούν να έχουν θετικό πρόσημο στην καλή συνεργασία που λέγαμε ή να έχουν αρνητικό πρόσημο, να γίνονται ξεκαθαρίσματα όπως γιατί δεν το έκανες έτσι, είχαμε πει να το κάνεις αλλιώς και τα λοιπά. Αρά λοιπόν το πλαίσιο που γίνεται όλο αυτό δεν είναι το αναμενόμενο. Δεν υπάρχει πρόβλεψη στο ωράριο των παιδαγωγών. Θα υπάρξει έστω και μισή ώρα καθαρή, που είναι εκτός της ροής του προγράμματος, και το αντικείμενο να είναι ο προγραμματισμός η αξιολόγηση του παιδαγωγικού προγράμματος και τα λοιπά. Αυτό λοιπόν καθιστά από μόνο του πάρα πολύ δύσκολη την επικοινωνία, γιατί όταν υπάρχει το καλό σενάριο, όπου δυο παιδαγωγοί συνεργάζονται πολύ καλά, ή όλη η παιδαγωγική ομάδα που συνεργάζεται πολύ καλά και ο ένας λέει, ο άλλος συμπληρώνει και η συζήτηση και η επικοινωνία ρέει, εκεί είναι καλά τα πράγματα. Όταν λοιπόν έχουν δημιουργεί μικρό συγκρούσεις, λάθη στον προγραμματισμό και αυτά πρέπει να τα επικοινωνήσεις μέσα σε όλο αυτό το περιβάλλον, που ήδη έχω περιγράψει, εκεί τα πράγματα είναι τραγικά. Γιατί εκεί που δημιουργείτε μια ένταση ή ξεκινά μια καινούργια παρανόηση, θα γίνει κάποιο συμβάν με τα παιδιά και θα κοπεί η επικοινωνία και εκεί θα τελειώσουν όλα γιατί θα μείνει ο άλλος με την κακή εντύπωση.

- Άρα λοιπόν μλήσαμε και για τους παράγοντες που επηρεάζουν την επικοινωνία μεταξύ σας. Θεωρείτε υπάρχει κάποιος άλλος παράγοντας που επιδρά σε μια κακή επικοινωνία, πέρα από αυτούς που μου περιγράψατε;

- Δεν το έχουμε πει αυτό αλλά εννοείται ισχύει σε όλες τις ομάδες και είναι τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά κάθε μέλους μιας ομάδας, και αυτό υπάρχει σε όλες

τις ομάδες. Δηλαδή μπορεί να υπάρχει μία ομάδα που να έχει μια σχετικά ομαλή συνεργασία και ροή, αλλά να υπάρχει μόνο ένα άτομο το οποίο έχει ιδιαίτερα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά, να βομβαρδίζει ανά πάσα στιγμή και να λειτουργεί διαλυτικά σε αυτό που υπάρχει γύρω του και το βλέπει ότι εξελίσσετε θετικά, όμως υπερισχύει ή δική του ανάγκη, του συγκεκριμένου ατόμου, να θέλει να λειτουργήσει διαλυτικά και να αποδιοργανώσει όλη την ομάδα. Και αυτό είναι συχνό φαινόμενο. Επίσης θα πω και το άλλο, δεν ξέρω εάν είναι κάποια επόμενη ερώτηση, ένας άλλος παράγοντας πολύ σημαντικός για την επικοινωνία, είναι ο χρόνος που τα μέλη της ομάδας βρίσκονται στο ίδιο περιβάλλον και συνεργάζονται. Ενωώ τον χρόνο συνολικά.

- **Ναι, η επόμενη ερώτηση είναι ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**

Τα μέλη μιας ομάδας τα οποία συνεργάζονται για κάποια χρόνια, που μπορεί να είναι και τρία – τέσσερα, να μην είναι μια δεκαετία, γίνονται ομάδα. Αυτά τα χρόνια, είναι μια καλή περίοδος, για να γνωριστούν τα μέλη της ομάδας και να εξοικειωθούν με τα ιδιοσυγκρασιακά χαρακτηριστικά του κάθε μέλους, αλλά επίσης να γνωρίσει ο ένας τον άλλο παιδαγωγικά. Δηλαδή ποιες είναι οι απόψεις, ποιες είναι οι αντιλήψεις, το προφίλ της κάθε παιδαγωγού μέσα στην ομάδα, οι αντοχές κτλ. Όλο αυτό όταν έχει χρονική διάρκεια, σίγουρα έχει πολύ θετικά αποτελέσματα στην επικοινωνία. Όταν στην ομάδα μπαίνουν καινούργια στοιχεία, δηλαδή νέα μέλη που έχουν το στοιχείο της παροδικότητας, όπως συμβαίνει με τους συμβασιούχους ορισμένου χρόνου που είναι περαστικοί από τις ομάδες, κάτι που έχουμε συνηθίσει να βιώνουμε την τελευταία δεκαετία και περισσότερο, όπου υπάρχουν συνάδελφοι που μπορεί να δουλέψουν μέσα στην ομάδα για πέντε ή οχτώ μήνες. Αυτό είναι τραγικό γιατί συχνά υπάρχει η απειρία του παιδαγωγού, να προσεγγίσει την ομάδα να νιώσει ασφαλής, να γίνει όλο αυτό που χρειάζεται και να υπάρξει μια ομαλή συνεργασία, δεν προλαβαίνει να συμβεί γιατί η σύμβαση του έχει λήξει. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό γιατί μια ομάδα που μπορεί να έχει και προβλήματα, αλλά να έχει βρει τρόπους να τα επιλύει μέσα από την επικοινωνία την καλή ή την δημιουργική, μπορεί να μην είναι πάντα καλή αλλά να είναι δημιουργική, ακόμη οι συγκρούσεις να είναι δημιουργικές, όταν μπαίνουν διάφορα καινούργια στοιχεία συχνά αποδιοργανώνουν την ομάδα. Θεωρώ, ότι για να είναι μια ομάδα

αποδοτική και να μπορεί να επικοινωνεί θα πρέπει να δώσουμε χρόνο στα μέλη της και σταθερότητα. Αυτά είναι δύο στοιχεία πάρα πολύ σημαντικά που διευκολύνουν την καλή επικοινωνία.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας; Επειδή μου αναφέρατε κιόλας ότι έχετε την θέση του προϊστάμενου. Ο προϊστάμενος κατά εσάς, μπορεί να λειτουργήσει σαν μέντορας μέσα σε μια παιδαγωγική ομάδα;

-Θεωρώ ότι μπορεί να γίνει αυτό, όταν ο προϊστάμενος είναι ανοιχτός στις νέες προτάσεις, προσπαθεί να προσεγγίσει τους συναδέλφους παιδαγωγούς με ενδιαφέρον και να τους ενθαρρύνει όταν κάνουν κάποιες προτάσεις. Όταν λοιπόν είναι ανοιχτός με αυτό τον τρόπο στην επικοινωνία μεταξύ τους, δείχνει ενδιαφέρον για τις προτάσεις που έχουν να κάνουν για τις μεθόδους, για την ροή του προγράμματος όπως την φαντάζονται, την οραματίζονται και θέλουν να τρέξει, όταν λοιπόν δίνει χώρο, πιστεύω αυτό βοηθά γιατί οι παιδαγωγοί ανοίγονται και δημιουργείται ένα θετικό κλίμα.

-Φαντάζομαι ότι αυτό, βάζει τις βάσεις για μια καλή επικοινωνία που θα έχει πάντα ως αποτέλεσμα την καλή συνεργασία προς όφελος των παιδιών.

- Όταν υπάρχει θετικό κλίμα και θεωρηθεί δεδομένη η εμπιστοσύνη ανάμεσα στα δύο μέρη, είναι εύκολο όταν υπάρχουν αστοχίες και κακές στιγμές, ο προϊστάμενος να γίνει παρεμβατικός, γιατί υπάρχει ένα θετικό κλίμα και εμπιστοσύνη.

- Εννοείτε ότι είναι θετικό το κλίμα, οπότε η παρέμβασή του δεν θα θεωρηθεί ως κατάχρηση εξουσίας;

- Εννοώ ότι όταν είναι από την αρχή κλειστός ο προϊστάμενος και έχει μια αυταρχική και συγκεντρωτική στάση, ευνοεί τις συγκρούσεις. Δεν υπάρχει εμπιστοσύνη και ακόμη και μία μικρή σύσταση μπορεί να πυροδοτήσει μια πολύ αρνητική συμπεριφορά στους παιδαγωγούς.

- Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

- Ναι, υπάρχουν τέτοιες παρεμβάσεις, όχι σε τραγικό βαθμό όμως. Συνήθως όταν έρχονται τέτοιου είδους εντολές, τις επικοινωνούμε μέσα στην ομάδα και γνωρίζουν οι συνάδελφοι ότι δεν κρύβεται κάτι πονηρό από πίσω.

-Έρχεται πάλι εδώ αυτό που μου λέγατε προηγουμένως ότι έχει καλλιεργηθεί το κλίμα εμπιστοσύνης. Σε περίπτωση λοιπόν, που σε μία ομάδα δεν έχει καλλιεργηθεί αυτό το

κλίμα εμπιστοσύνης, αυτές οι παρεμβάσεις οι άνωθεν παρεμβάσεις, θεωρείτε ότι θα έχουν αντίκτυπο στην παιδαγωγική ομάδα, θα δημιουργηθούν συγκρούσεις;

-Σίγουρα θα δημιουργηθούν συγκρούσεις, διότι όταν η εντολή είναι πάρα πολύ δυσάρεστη, έχει γίνει παρέμβαση στο πρόγραμμα ή στην λειτουργία της ομάδας, είναι τελείως δυσάρεστη και αλλάζει τελείως τα σχέδια της ομάδας, ένα δεν υπάρχει εμπιστοσύνη στον προϊστάμενο και υπάρχει καχυποψία, θεωρούμε πως κρύβεται πίσω από την διοικήσει για να περάσει δικές του επιλογές. Ένα μικρό συγκεκριμένο παράδειγμα πάνω σε αυτό. Στον Δήμο που εργάζομαι, στο τέλος της σχολικής χρονιάς, τον Ιούνιο ή αρχές Ιουλίου, γίνεται μια εκδήλωση για το κλείσιμο της χρονιάς που έχει συγκεκριμένη μορφή που είναι κάτι που τόσο εγώ όσο και η ομάδα δεν συμφωνούμε, δεν μας αρέσει, δεν είναι επιλογή μας και έρχεται από την διοίκηση και αφορά όλους τους παιδικούς σταθμούς, που συναντιούνται για να κάνουν μια έκθεση κατασκευών στο πολιτιστικό κέντρο του Δήμου. Εμείς αυτό που θα θέλαμε θα ήταν να χαιρετήσουμε τους γονείς και τα παιδιά μέσα στον χώρο μας, με τον τρόπο που θα επιλέξουμε την κάθε χρονιά, ανάλογα με τις συνθήκες και τις συγκυρίες και την διάθεση που υπάρχει. Γιατί μπορεί μια χρονιά να θες να κάνεις πάρα πολύ ωραία πράγματα μια άλλη να είσαι πιο πεσμένος. Αυτό λοιπόν δεν μας επιτρέπετε. Είναι κάτι που η ομάδα ζητά να ανακληθεί, και εγώ έχω προσπαθήσει να το ανατρέψω, αλλά δυστυχώς δεν τα έχω καταφέρει. Γνωρίζουν όμως ότι αυτό δεν έχει να κάνει με εμένα, οπότε αυτό δεν μας φέρνει σε σύγκρουση.

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;

- Ειλικρινή, (έχω σκεφτεί μάλιστα και ένα συγκεκριμένο πρόσωπο για να το χτίσω), με ευθύτητα, με ανοιχτό μυαλό, με διάθεση για μοίρασμα. Η ειλικρίνεια καταρχήν γιατί μπορεί μέσα στην ροή του προγράμματος να υπάρχουν διάφορα συμβάντα, που μπορεί να φέρνουν σε δύσκολη θέση όλη την ομάδα ή την προϊστάμενη μπροστά στους γονείς ή στα ίδια τα παιδιά. Όταν υπάρχει ειλικρίνεια, ανά πάσα στιγμή και για ότι συμβαίνει, όλα είναι πιο εύκολα.

- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

- Αυτό που ήθελα να πω είναι ότι δεν μπορώ να βρω πολλά επίθετα διαδοχικά αλλά νομίζω η λέξη αγάπη τα λέει όλα. Δηλαδή, για μένα η αγάπη για το αντικείμενο που υπηρετούμε μου φτάνει. Θεωρώ όταν κάποιος παιδαγωγός αγαπάει αυτή τη δουλειά, δεν χρειάζεται να ταυτίζεται με τον προϊστάμενο του ή τον συνάδελφο του από την στιγμή που οι στόχοι είναι κοινοί, οι δρόμοι βρίσκονται, οπότε δεν χρειάζεται κάτι άλλο.

Κατηγορία 4η

- ***Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.***
- Φυσικά, η κακή επιλογή του χρόνου, σε συνδυασμό με την κακή επιλογή του χώρου μπορεί να οδηγήσει σε ασάφεια των στόχων και σε λανθασμένες επιλογές. Αυτό το έχω βιώσει σαν εμπειρία, πολλές φορές, όταν να πρέπει να επιλυθεί ένα θέμα το οποίο μπορεί να είναι πάρα πολύ απλό, και λόγω της κακής επιλογής του χώρου και του χρόνου να οδηγήσει σε μια ασάφεια και στη μη επίλυση του προβλήματος.
- ***Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;***
- Το έχω βιώσει, περισσότερο στην θέση της προϊστάμενης παρά της απλής παιδαγωγού. Εκεί έχει και ένα άλλο χρώμα, π.χ. να προσεγγίσω εγώ τον προϊστάμενο και να βάλω στην άκρη κάποιους άλλους. Είναι όλες αυτές οι μικρές ίντριγκες που υπάρχουν μέσα σε μια ομάδα και έχουν να κάνουν πάρα πολύ και με τα ιδιοσυγκρασιακά στοιχεία του κάθε υπαλλήλου. Αυτό είναι ένα πολύ μεγάλο κομμάτι, που με έχει παιδέψει αρκετά. Για να καταφέρεις να το διαχειριστείς πρέπει να είσαι πολύ ψύχραιμος και χρειάζεται εμπειρία. Όταν κάποιοι παιδαγωγοί παραπληροφορούν την προϊσταμένη για διάφορους λόγους, και για δικό τους όφελος, σε σχέση με άλλους συναδέλφους, είναι πάρα πολύ επικίνδυνο. Αυτό γιατί όταν θέλεις να ξέρεις ότι μέσα στην μεγάλη ομάδα όλα ρέουν καλώς, ότι υπάρχει μια ροή ομαλή, αλλά σου δίνουν πληροφορίες που δεν είναι αληθείς. Ότι υπάρχουν προβλήματα, και προσπαθώντας εσύ να επιλύσεις αυτά τα προβλήματα συγκρούεσαι με κάποιους ανθρώπους μερικές φορές, όχι γιατί υπάρχει μία βάση αλήθειας, αλλά γιατί έχεις λάθος πληροφορία. Αυτά λοιπόν θεωρώ ότι συμβαίνουν σε όλες τις ομάδες και έχουν να κάνουν με διάφορες παραμέτρους και είναι το πιο δύσκολο

κομμάτι. Νομίζω οι περισσότεροι πέφτουν σε παγίδα, ειδικά όταν δεν γνωρίζουν την ομάδα και αυτό συνδέεται και με αυτό που λέγαμε, την συνεργασία για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Εκεί έχουν λυθεί αυτά τα θέματα, γιατί γνωρίζεις σιγά-σιγά πως λειτουργεί η κάθε μονάδα μέσα στην ομάδα. Μέχρι να το μάθεις αυτό όμως, είναι πάρα πολύ εύκολο, είτε είσαι στην θέση του προϊστάμενου είτε στην θέση ισόβαθμου συναδέλφου παιδαγωγού, να ακολουθήσεις λάθος διαδρομές, να γίνουν παρεξηγήσεις και συγκρούσεις, που σύμφωνα με αυτό που είπαμε παραπάνω, δεν έχεις τον χρόνο να τα λύσεις με ηρεμία γιατί πάντα υπάρχει ένταση στον χώρο. Οπότε μπορεί μια καλή συνεργασία να τριανταχθεί στον αέρα μέσα από τέτοιες καταστάσεις.

Κατηγορία 5η

- ***Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;***
- Ναι, το είχα παρακολουθήσει στο τελευταίο συνέδριο του Πανελληνίου Συνδέσμου Παιδαγωγών.
- ***Ποια είναι λοιπόν η άποψη σας γι' αυτό; Έχετε επιχειρήσει ποτέ να κάνετε ένα βιωματικό εργαστήριο, όπως το WordCafe στη ομάδα σας;***
- Επειδή το γνώρισα πολύ πρόσφατα, τα τελευταία δύο χρόνια, δεν το έχω κάνει, διότι η ομάδα με την οποία δουλεύω τον τελευταίο καιρό δεν έχει χρόνο. Δηλαδή, θα έπρεπε να τους καλέσω κάποιο απόγευμα.
- Η αλήθεια είναι ότι βρισκόμαστε σε μια πολύ δύσκολη χρονιά με την εξέλιξη της πανδημίας, οπότε πολλά πράγματα έχουν πάει πίσω και δεν υπήρχε ούτε ο ποιοτικός ούτε ο ποσοτικός χρόνος να ασχοληθούμε με αυτές τις δράσεις. Παρ' όλα αυτά όμως είναι στην διάθεση σας, και εάν θέλετε, ένα τέτοιο εργαλείο, να πάρετε και περισσότερες πληροφορίες εάν χρειαστεί, μέσω κάποιας ομάδας ή κάποιου δικτύου και να το προωθήσετε. Θεωρείτε είναι ένα εργαλείο, που θα σας βοηθήσει στην συνεργασία και στην επικοινωνία, από το λίγο που το ακούσατε;***
- Εμένα προσωπικά θα μου άρεσε πάρα πολύ. Είναι παιχνιδιάρικο εργαλείο και νομίζω θα μου άρεσε αρκετά. Δεν γνωρίζω βέβαια πως θα αισθάνονταν οι άλλοι, πέρα βέβαια από το ότι θα έπρεπε να τους πείσω να δώσουν λίγο χρόνο από την ζωή τους. Εμένα θα

μου άρεσε να το χρησιμοποιήσω, είναι ένα πολύ καλό εργαλείο τόσο για την ομάδα όσο και για τους γονείς.

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- - Νομίζω πως όχι.

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Αυτό το εργαλείο έχω αρχίσει να το χρησιμοποιώ περίπου ένα με ενάμιση χρόνο. Πραγματικά έχω δει τα οφέλη του, κυρίως με την ευρύτερη ομάδα, συνήθως για να γίνουν συνεννοήσεις και εργασίες μεταξύ προϊστάμενων, το οποίο έχει λύσει πάρα πολλά προβλήματα, δηλαδή προκύπτουν θέματα, τα οποία έχουν λυθεί μέσα σε ένα απόγευμα, επειδή έχουμε προχωρήσει σε κάποιες συνεννοήσεις και ανταλλαγή απόψεων. Διευκολύνει πάρα πολύ την επικοινωνία, μπορώ να πω ότι μια νέα ομάδα προϊσταμένων που βρίσκαμε τον βηματισμό μας τα τελευταία χρόνια, μέσα από αυτή την διαδικασία το απογειώσαμε. Η επικοινωνία προχώρησε πάρα πολύ γρήγορα, και προχώρησε διότι ακόμη και σε ώρες εκτός εργασίας, είχαμε την ηρεμία να εστιάσουμε στα θέματα που μας απασχολούσαν, να τα συζητήσουμε και να τα λύσουμε. Ενώ, μέσα στην ροή του ημερήσιου προγράμματος, εφόσον η προϊσταμένη εμπλέκεται στην εκπαιδευτική διαδικασία και παράλληλα έχει διάφορα διοικητικά και διαχειριστικά θέματα, ήταν εξαιρετικά δύσκολο να συνεργαστούμε. Έχουμε αρχίσει να λειτουργούμε έτσι και με τις παιδαγωγούς, δηλαδή την επιμέρους ομάδα, το οποίο σίγουρα έχει αρκετά οφέλη. Λύνει το κενό, του σωστού χρόνου, δεν το βρίσκεις με όλους τους συναδέλφους, αλλά με αυτούς που έχουν αγάπη για το αντικείμενο, μπορούμε να βρούμε μισή ώρα το απόγευμα, ώστε να ανταλλάξουμε πληροφορίες, εικόνες, να συζητήσουμε για κάποιο project, και να το πάει πιο πέρα γιατί όλη την μέρα δεν έχουμε βρει τον χρόνο να κάνουμε αυτή την συνεργασία, επομένως σίγουρα λοιπόν βοηθάει.

- Άρα λοιπόν είναι ένα εργαλείο που μπορεί να αντικαταστήσει, ακόμη και τις συγκεντρώσει προσωπικού;

- Φυσικά, ήδη το έχουμε κάνει πράξη.

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

Ναι, όπως είπα και παραπάνω. Μοιραζόμαστε απόψεις και βρίσκουμε κάποιες φρέσκες καινοτόμες ιδέες, που λαμβάνουν χώρα σε έναν άλλο δήμο, σε κάποιους άλλους παιδικούς σταθμούς, και μου δίνουν την δυνατότητα να παρακινήσω και την δική μου ομάδα να εξετάσουμε ένα project, που μας ταίριαζε και θα θέλαμε να το δοκιμάσουμε. Σίγουρα θα ήταν ένα κίνητρο, για να κάνουμε κάτι περισσότερο, γιατί οι ιδέες πάντα υπάρχουν, αλλά επειδή οι εργαζόμενοι στους παιδικούς σταθμούς είμαστε και λίγο καλλιτέχνες, ξέρετε ότι στην τέχνη υπάρχει πάρα πολύ λογοκλοπή, οπότε επειδή μπορεί να μην είναι μια καλή περίοδος για να βρούμε φρέσκιες και ενδιαφέρουσες ιδέες, να τις βρούμε έτοιμες σαν προτάσεις και εμείς να τις αντιγράψουμε και να τις αναπτύξουμε.

- ***Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;***
- Ναι έχω παρακολουθήσει και με έχουν βοηθήσει πάρα πολύ. Ποτέ όμως δεν αρκούν, πάντα χρειάζονται και για χρήση στον επαγγελματικό μας χώρο, αλλά και για την προσωπική μας ανάπτυξη.
- ***Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.***

Συνέντευξη Κ.Γ. Σ5 #5

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός.**
- Είμαι απόφοιτος ΙΕΚ και εργάζομαι 20 χρόνια στο Δήμο Κορυδαλλού, ως βοηθός παιδαγωγός.
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**
- Είμαι 43 ετών, άγαμη.

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**
- Για μένα, το να είναι κάποιος παιδαγωγός δεν είναι απλά ένα επάγγελμα, είναι λειτούργημα, μιας και το αντικείμενο του είναι οι αγνές παιδικές ψυχές, για τις οποίες αποτελεί πρότυπο και αναμφισβήτητα παίζει ρόλο στη διαμόρφωση του χαρακτήρα τους.
- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
- Για το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα εκπαίδευσης αναγκαία προϋπόθεση είναι η καλή συνεργασία μεταξύ των παιδαγωγών. Μόνο έτσι επικρατεί στον εκπαιδευτικό χώρο ένα ήρεμο κλίμα ιδανικό για την ψυχική ηρεμία και ασφάλεια των παιδιών.
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συναδέλφους παιδαγωγούς;**
- Ο καλύτερος τρόπος επικοινωνίας με τους συναδέλφους, είναι ο εποικοδομητικός διάλογος. Συζητώντας, ανταλλάσσουμε απόψεις και λύνουμε τις διαφορές μας, αν αυτές προκύψουν, αφού όλοι μας έχουμε κοινό στόχο, τα παιδιά.
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**
- Αισθάνομαι ότι έχω πολύ καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους μου. Αυτό δημιουργεί πολύ καλό εργασιακό κλίμα, με αποτέλεσμα να επιτυγχάνεται ο στόχος μας.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**
- Φυσικά από μια καλή συνεργασία υπάρχουν πολλά οφέλη, όπως το ήρεμο εργασιακό κλίμα, το οποίο απολαμβάνουν παιδιά και παιδαγωγοί, η καλή διάθεση των παιδαγωγών στον χώρο εργασίας τους, αύξηση της δημιουργικότητας των παιδαγωγών, ανταλλαγή απόψεων για την καλύτερη παιδαγωγική λύση κάθε ζητήματος που προκύπτει.

Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;

- Ιδανική συνθήκη εργασίας για μένα, είναι εκείνη στην οποία επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία. Μόνο έτσι λειτουργώ ελεύθερα μεν, ομαδικά δε, με κέφι, δίνοντας το 100% της δημιουργικότητάς μου και της αγάπης μου για το επάγγελμά μου.

Στην περίπτωση που δεν συνεργάζομαι καλά με τους συναδέλφους μου, η διάθεσή μου στον εργασιακό χώρο δεν είναι η ιδανική και οι επιδόσεις μου δεν είναι οι καλύτερες δυνατές μιάς και το κλίμα παύει να είναι ομαδικό.

- Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;

- Σε ένα ιδανικό εργασιακό κλίμα συνεργασίας των παιδαγωγών, ο καλύτερος αποδέκτης είναι το παιδί. Γιατί βρίσκεται σε ένα ήρεμο περιβάλλον και απολαμβάνει την αγάπη, την φροντίδα και την αγκαλιά των παιδαγωγών, οι οποίοι έχοντας καλή διάθεση, μεταλαμπαδεύουν τις γνώσεις τους σ' αυτά.

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;

- Το πλάνο που ακολουθούμε στο καθημερινό μας πρόγραμμα σχετίζεται με τις εποχές, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν αναπροσαρμόζεται ανάλογα με τις επιθυμίες και τις διαθέσεις των παιδιών, όπως δικά τους αγαπημέναβιβλία, ιδέες για παιχνίδια ψυχοκινητικά και μή, γεγονότα που επηρεάζουν τη ζωή τους κλπ. Συνήθως, οι συζητήσεις μεταξύ μας, σχετικά με το παιδαγωγικό πρόγραμμα είναι πριν την προσέλευση και μετά την αποχώρηση των παιδιών.

- Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;

- Φυσικά και συζητάμε για τις διδακτικές πρακτικές μας, όπως και για τους στόχους αυτών. Για τα καλύτερα αποτελέσματα, φροντίζουμε να υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ μας και η κάθε μία να αναλαμβάνει κάθε φορά διαφορετικό ρόλο.

-Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;

-Οι παράγοντες που κάποιες φορές δυσχεραίνουν την μεταξύ μας επικοινωνία είναι συνήθως εξωγενείς π.χ διοίκηση παιδικών σταθμών, γονείς παιδιών κλπ

-Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;

-Παράγοντες που ευνοούν την επικοινωνία μας, είναι η καλή μας διάθεση για συνεργασία, ανοχή και υπομονή όλων σε κάποιες δύσκολες στιγμές και το χιούμορ, που συχνά μας βγάζει από τη δύσκολη θέση και είναι ευχάριστο για όλους.

-Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;

-Αν θα μπορούσα να χρησιμοποιήσω τον όρο, «τεχνική» δική μου, για την καλύτερη επικοινωνία με τους συναδέλφους μου, θα αναφερόμουν στο χιούμορ, το οποίο χρησιμοποιώ, προκειμένου εκείνοι να νιώσουν πιο χαλαρά και οικεία μαζί μου. Επίσης, το γεγονός ότι είμαι «ανοιχτή» σε κάθε άποψη και ιδέα, αρκεί αυτή να τεκμηριώνεται και να έχει ευγενείς σκοπούς.

-Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

- Δυστυχώς, υπάρχουν πολύ συχνά παρεμβάσεις από διοικητικά και πολιτικά πρόσωπα, με αποτέλεσμα να μας αποπροσανατολίζουν και να χάνουμε τον στόχο μας, που είναι καθαρά παιδοκεντρικός. Έτσι, κάποιες φορές, αντί να ασχολούμαστε αποκλειστικά με την φροντίδα, τις ανάγκες και την χαρά του παιδιού, αναγκαζόμαστε να ικανοποιούμε πρωτίστως τις ανάγκες των γονιών, ώστε να είναι ικανοποιημένα τα πρόσωπα αυτά.

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;

- Συνεργάσιμο θα χαρακτήριζα έναν συνάδελφο με ανοιχτό μυαλό και με ωραίους τρόπους που δέχεται τις ιδέες και τις συμβουλές των συνεργατών του, αναγνωρίζει τα

καλά στοιχεία των άλλων και τα δικά του λάθη και δεν είναι ανταγωνιστικός. Σε στιγμές έντασης κρατάει τους τόνους χαμηλά και δεν μεταφέρει λόγια από πρόσωπο σε πρόσωπο προκαλώντας εντάσεις και ρήξεις ανάμεσά τους.

- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

- Ιδανική είναι μία συνεργασία στην οποία τα άτομα που την δημιουργούν, έχουν παρόμοια εργασιακή νοοτροπία και κυρίως κοινό στόχο. Επίσης, ανάμεσά τους επικρατεί ένα ήρεμο κλίμα, χωρίς εντάσεις και ανταγωνισμούς, μέσα στο οποίο κάθε άτομο είναι ελεύθερο να πει τη γνώμη του και τις ιδέες του και να γίνουν σεβαστές από τα υπόλοιπα πρόσωπα. Αν επιτευχθεί μία τέτοιου είδους συνεργασία, θα έχει το μέγιστο αποτέλεσμα απόδοσης και δημιουργικότητας των προσώπων που την απαρτίζουν.

Κατηγορία 4η

- Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.

- Σίγουρα στα τόσα χρόνια εργασίας μου στο χώρο των παιδικών σταθμών, έχω αρκετές δυσάρεστες εμπειρίες. Θα περιγράψω ένα περιστατικό που μου έρχεται έντονα στο μυαλό. Συνεργαζόμουν κάποια χρονιά με μία νηπιαγωγό. Είχαμε οι δύο μας παιδιά διάφορων ηλικιών. Από 2,5 έως 5 ετών. Είχα λοιπόν μαζέψει όλα τα παιδιά στον κύκλο και αφού είπαμε την καλημέρα μας και τραγουδήσαμε, είχαμε ξεκινήσει να συζητάμε κάτι πάνω σε κάποιο θέμα που άνοιξε ένα παιδί. Στην παρεούλα μας επικρατούσε απόλυτη ηρεμία. Τότε ήρθε η άλλη συνάδελφος και χωρίς να σεβαστεί την κατάσταση, είπε στα παιδιά να σηκωθούν γρήγορα, άρχισε να λερώνει τα πάντα με έναν αφρό ξυρίσματος και ζήτησε από τα παιδιά να τα καθαρίσουν με μωρομάντηλα κατά τη διάρκεια ενός τραγουδιού που έβαλε στο CD. Θεωρώ ότι αφ' ενός η χρονική στιγμή ήταν απολύτως λανθασμένη και αφ' ετέρου δεν βρήκα στο «παιχνίδι» αυτό κάποιο παιδαγωγικό στόχο ή κάποιο ενδιαφέρον ώστε να διακόψουμε τη συζήτησή μας, πόσο μάλλον αφού η συζήτηση είχε ξεκινήσει από τα ίδια τα παιδιά και προέκυπτε από τα ενδιαφέροντά τους. Ένωσα ιδιαίτερα άσχημα συναισθήματα και ποτέ δεν κατανόησα τους λόγους μιας τέτοιας συμπεριφοράς, η οποία βέβαια ήταν πολύ συχνή, με αποτέλεσμα να μην καταλαβαίνω ούτε τις προθέσεις της ούτε τις επιδιώξεις της.

- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;

- Διαφωνίες υπάρχουν ακόμη και στις καλύτερες συνεργασίες. Το ιδανικό είναι οι διαφωνίες αυτές να λύνονται και να μην γίνονται συγκρούσεις που χαλάνε το εργασιακό κλίμα. Όταν σε μια εργασιακή ομάδα κάποιο μέλος σκέφτεται ατομικά και όχι ομαδικά, είναι ανταγωνιστικό, θέλει να ξεχωρίζει αυτό σε διοίκηση και γονείς, δε σέβεται τις απόψεις των άλλων μελών και θέλει να υπερισχύουν οι δικές του, τότε σίγουρα θα έρθει σε σύγκρουση με την υπόλοιπη ομάδα. Επίσης, συχνά κάποια άτομα εργάζονται λιγότερο από τα υπόλοιπα με αποτέλεσμα να τα επιβαρύνουν, προκαλώντας τους συχνά εκνευρισμό. Όλα αυτά, δημιουργούν ένα αρνητικό κλίμα, συχνά με εντάσεις, γεγονός που έχει επιπτώσεις στα παιδιά, τα οποία αντιλαμβάνονται τα πάντα και συχνά αφομοιώνουν την αρνητικότητα και την ένταση των παιδαγωγών. Επιπλέον, είναι προφανές, ότι οι παιδαγωγοί που δεν συνεργάζονται καλά μεταξύ τους και έρχονται σε ρήξη, δεν μπορούν να αποδώσουν στο μέγιστο των δυνατοτήτων τους και μειώνεται η διάθεση και η δημιουργικότητά τους.

- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

- Φυσικά και έχω βιώσει τέτοια φαινόμενα αρκετές φορές. Το λυπηρό είναι, ότι κάποιες φορές, τα προκαλούσαν πρόσωπα με θέση ευθύνης. Μετέφεραν ψευδείς πληροφορίες από την μία παιδαγωγό στην άλλη, προσπαθώντας να προκαλέσουν ρήξη μεταξύ τους, ενώ προσπαθούσαν εκείνες να έχουν καλές σχέσεις με όλες. Ευτυχώς, σε όλες τις περιπτώσεις οι ενδιαφερόμενες παιδαγωγοί συζητήσαμε μεταξύ μας και το πρόβλημα λύθηκε στο ξεκίνημά του.

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;

- Συμμετείχα μία φορά σε «worldcafe», που διοργανώθηκε στους παιδικούς σταθμούς του Δήμου Κορυδαλλού. Ήταν μία πρωτόγνωρη και πολύ ενδιαφέρουσα εμπειρία. Θυμάμαι ότι αρχικά ήμασταν όλες διστακτικές και μας φαινόταν κατά κάποιο τρόπο αστείο να αλλάζουμε τραπέζια, να συζητάμε και να ζωγραφίζουμε. Στο τέλος όμως, θεωρώ ότι φύγαμε όλες ικανοποιημένες από τη νέα αυτή εμπειρία.

- Πιστεύεται ότι αυτή η διαδικασία θα ήταν χρήσιμη για εσάς; Θα θέλατε να έχει συνέχεια;
- Ναι φυσικά. Ήδη από την επόμενη ημέρα φάνηκαν τα αποτελέσματα, αφού όλες αισθανόμασταν πολύ πιο χαλαρές και με μια διάθεση προσέγγισης η μία προς την άλλη.
- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;
- Όχι, δεν έχω παρακολουθήσει.
- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;
- Ναι, χρησιμοποιώ μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τόσο στην προσωπική μου ζωή, όσο και στην εργασιακή. Χρησιμοποιώ το facebook, το Instagram και το viber. Έτσι μπορώ εύκολα να επικοινωνήσω με φιλικά πρόσωπα που ζουν μακριά ή στο εξωτερικό και να παρακολουθώ την εξέλιξη της ζωής τους, κάτι που δεν ήταν εφικτό παλαιότερα που δεν υπήρχαν αυτά τα μέσα. Στην εργασία μου λόγω των συνθηκών (COVID)επικοινωνώ με συναδέλφους και παιδιά μέσω του WEBEX, καθώς επίσης, μέσω viber, έχουμε φτιάξει μία ομάδα συνεργατών, όπου συζητάμε τα όποια θέματα μας απασχολούν.
- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;**
- Όχι, δεν συμμετέχω σε κάποιο δίκτυο παιδαγωγών.
- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;**
- Δεν έχω παρακολουθήσει τέτοιου είδους σεμινάρια και θεωρώ ότι είναι πολύ ενδιαφέροντα και θα βοηθούσαν πολύ στο έργο μου.
- Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.

Συνέντευξη Ε.Τ. Σ6 #6

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής

εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

- Ναι, φυσικά.

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας , πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός και σε ποιο Δήμο.**

- Έχω πτυχίο Προσχολικής Αγωγής από το ΤΕΙ Αθήνας. Δουλεύω στο Δήμο Ζωγράφου δεύτερο χρόνο τώρα, αλλά λόγω των lockdown δεν έχω δουλέψει όλο το διάστημα.

-

- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**

- Είμαι 28 χρονών, ανύπαντρη

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**

- Ο παιδαγωγός για εμένα είναι αυτό που λέει και η λέξη. Εκείνη που άγει το παιδί. Πού το άγει τώρα; Όπου μπορεί. Είτε το έχει αποφασίσει, είτε όχι.. Θέλω να πω δηλαδή, ότι είναι το άτομο που θα δείξει στα παιδιά κάποιο δρόμο. Θα τους δείξει ή το δρόμο που έχει αποφασίσει να τους δείξει επειδή το θεωρεί σωστό, αυτό έχει και πολύ ενασχόληση και πολύ κούραση, ή θα τους δείξει κάποιο δρόμο επειδή είναι αδιάφορη και το παιδί θα λειτουργήσει και αυτό με το ότι μέσα μπορεί να έχει, ξέρεις.. να ενοχλήσει για να το προσέξουν, να τσακωθεί με άλλα παιδιά για να καταφέρει αυτό που θέλει εκείνη τη στιγμή, να κάτσει στην άκρη του και όλα αυτά.

- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**

- Το θεωρώ σίγουρα πολύ χρήσιμο. Αναγκαίο δεν ξέρω. Τι θέλω να πω. Αν κάποιος δεν τον ενδιαφέρει το να κάνει κάτι παραπάνω και εμένα με ενδιαφέρει, δε θέλω οπωσδήποτε να το κάνουμε μαζί. Θέλω να μη μου φέρει εμπόδιο όμως. Άρα δεν ξέρω. Η συνεργασία σίγουρα είναι ιδανική, αλλά στην τελική η ανάγκη για να τα φέρουμε εις πέρας είναι η

συνεννόηση. Το βασικό δηλαδή. Το αναγκαίο. Αν υπάρχει και συνεργασία είναι τέλεια, τι να πω.

- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**

- Με ποιο τρόπο; Δηλαδή;

- **Κάνετε διάλογο; Συζητάτε; Γράφετε μηνύματα σε κάποιο μέσο; Κλείνετε ραντεβού κάποια συγκεκριμένη ώρα για να συζητήσετε;**

- Συζητάμε ναι, όποτε προκύψει κάποιο θέμα ή όποτε θέλει κάποια να συζητήσει κάτι, μέσα στην τάξη. Εγώ δε μπορώ πολύ να συζητάω και ταυτόχρονα να έχω το νου μου στα παιδιά, αλλά έτσι γίνεται.

-

- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**

- Όχι δε θεωρώ ότι έχω καλή επικοινωνία. Επιφανειακά φαίνεται ότι έχω, γιατί μιλάμε για άσχετα πράγματα και υπάρχει φιλική διάθεση, αλλά στην ουσία όχι. Στο θέμα της επαφής με τα παιδιά δεν έχουμε επικοινωνία. Απλά υπάρχει μία ανοχή νομίζω και από τις 2 μεριές.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**

- Φυσικά η συνεργασία είπαμε, είναι το ιδανικό. Αν υπάρχει συνεργασία μπορείς να αλληλοσυμπληρώνεσαι με τη συνάδελφο, να έχει ένα κομμάτι η καθεμία, σε μια δουλειά που έχετε αποφασίσει και οι 2 μαζί. Κάπου τα έχετε βρει, έχετε κάνει υποχωρήσεις εξ αρχής, αν δε συμφωνείτε απόλυτα σε κάτι.. Αλλά δε διαφωνείτε την ώρα που συμβαίνει μια κατάσταση. Αυτό γίνεται όταν δεν υπάρχει συνεργασία. Έχει σκεφτεί η μία κάτι να κάνει και αν η άλλη διαφωνήσει απλά θα παρέμβει και μπορεί και να της το χαλάσει. Στην ουσία δηλαδή η συνεργασία για εμένα είναι το κοινό πλάνο, η οργάνωση και η συμφιλίωση με το τι κάνει ο άλλος.

- **Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;**

- Στον συγκεκριμένο σταθμό η καλή συνεργασία περιορίζεται να μου δείχνει σεβασμό, στο επίπεδο του δε σε ακυρώνω μπροστά στα παιδιά, αλλά ακόμα και αυτό το εκτιμώ όταν γίνεται και νιώθω.. πώς νιώθω; Ανακουφισμένη θα έλεγα.. Αντίστοιχα δηλαδή και από τη μεριά μου, αυτός είναι ο τρόπος που μπορώ να στηρίξω μια συνάδελφο που για εμένα είναι μπορεί να κάνει κάτι κατακριτέο, να μην έχουμε την επικοινωνία που χρειάζεται για

να το συζητήσουμε, να ξέρει ότι διαφωνώ, αλλά για να δείξω καλή πρόθεση να δείχνω ότι σέβομαι τη θέση της.

Από την έλλειψη συνεργασίας και ειδικά τη στιγμή που συμβαίνει κάτι που το φέρνει στην επιφάνεια, νιώθω απογοήτευση..δεν ξέρω.. χάνω την ελπίδα μου, κουράζομαι.. Νιώθω ότι υπάρχει εμπόδιο στο να δώσω αυτά που θα μπορούσα ως παιδαγωγός. Βέβαια είπα.. αν δεν υπάρχει συνεργασία αλλά δεν υπάρχει και παρέμβαση μπορώ να κάνω ήρεμη κάποιες δράσεις. Βέβαια είναι απαγορευτικά εκείνα που χρειάζονται δεύτερο άτομο για να πραγματοποιηθούν.. Εκεί μάλλον συγχύζομαι..

- Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;

- Για τα παιδιά θα ήταν πολλά τα οφέλη, αν τα καταφέρναμε.. Αρχικά τα παιδιά μαθαίνουν από τη συμπεριφορά μας, δε μαθαίνουν αυτό που τους λέμε ότι είναι πιο σωστό.. Αν εμείς συνεργαζόμαστε, θα μάθουν τη συνεργασία.. Αν εμείς δε μπορούμε να συνεννοηθούμε και τους λέμε πόσο ωραία είναι η συνεργασία, δε θα μάθουν καμία συνεργασία, τέλος. Από εμάς τουλάχιστον. Μπορεί να τη μάθουν από αλλού, από το σπίτι τους, ίσως.

Μετά είναι η ποιότητα του προγράμματος που προσφέρει ένας σταθμός. Αν δε συνεργάζεσαι, κάνεις αποσπασματικές ενέργειες.. Δε μπορείς καν να το πεις πρόγραμμα αυτό. Αν κάνω εγώ δράσεις μόνη μου και η συνάδελφος δράση μόνη της, από το μυαλό της η καθεμία, μάλλον δε θα υπάρχουν ούτε στόχοι, ούτε συζήτηση, ούτε βελτίωση. Αυτό είναι που θα χάσει ή θα κερδίσει το παιδί. Ένα ποιοτικό παιδαγωγικό πρόγραμμα που είναι βασισμένο στο τι χρειάζεται το παιδί. Τι χρειάζεται από εμάς ως ενήλικες και τι χρειάζεται βάσει της ηλικίας του να λάβει ως ερεθίσματα, μέσα σε έναν παιδικό σταθμό.

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;

- Όχι, δεν έχουμε, το είπα και πριν.. Είναι φλου. Αν κάποια θέλει να συζητήσει κάτι, θα μιλήσει και αν βρει ανταπόκριση βρήκε.. Γιατί; Δεν έχει απασχολήσει κανέναν μάλλον η έλλειψη ουσιαστικής επικοινωνίας..

- **Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;**

- Όλα συζητιούνται, αλλά σε ένα επίπεδο επιφανειακό, κουβεντούλα κάνουμε, για να έχουμε να λέμε, όχι για να αποφασίσουμε ή να βελτιώσουμε.. Όχι σε επιστημονικό επίπεδο να το πω έτσι.

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;**

Είναι πολλοί παράγοντες.. Το αν έχουμε διδαχτεί να οργανώνουμε και να κρίνουμε το έργο μας, το αν έχουμε διδαχτεί τη σημασία της συμπεριφοράς μας απέναντι στο παιδί, αλλά και ποια είναι τα μηνύματα που μας στέλνει ένα παιδί με τη δική του συμπεριφορά. Ε και όλα αυτά είναι και θέμα ηλικίας, τόσο για το πότε σπούδασε μία παιδαγωγός, όσο και για το πόσα χρόνια δουλεύει και έχει παγιώσει κάποιες αντιλήψεις, δεν έχει και κίνητρα να μάθει κάτι παραπάνω, δε βρίσκει ενδιαφέρον στη δουλειά της ή όπως λένε οι ίδιες πιο έμπειρες παιδαγωγοί, «έχω κουραστεί». Δεν ξέρω αν είναι και ο ανταγωνισμός, δηλαδή το αν προτείνεις κάτι και το αποδεχτώ χάνω κάποια άτυπη εξουσία. Οπότε αντιδράω σε ότι και αν πεις και αν συμφωνήσεις εσύ μαζί μου, θα πω το αντίθετο, γιατί κάπως πρέπει να διαφωνήσουμε! Πάλι για την περίπτωση μεγαλύτερων συναδέλφων μιλάω.. Και γενικά δεν υπάρχει και ως κουλτούρα η συνεργασία και η ουσιαστική επικοινωνία. Αν δεν το έχεις δοκιμάσει και να δεις ότι σου αρέσει, δε θα το προσπαθήσεις κιόλας.

Τώρα αν μιλήσω για τη δική μου τη μεριά, το που έχω ευθύνη εγώ, για να μη λέμε μόνο για τους άλλους, νομίζω ότι αν δω αδιαφορία από τη συνάδελφο για τα παιδιά και για τη δουλειά της, δε θα μπω στη διαδικασία να το προσπαθήσω. Αυτό μπορεί βέβαια να είναι λάθος, γιατί.. μπορεί να μην έχω καταλάβει σωστά.. ή να μην έχω τον τρόπο να την προσεγγίσω και να της κινήσω το ενδιαφέρον να σχεδιάσουμε κάτι μαζί. Να έχω ήδη βγάλει το συμπέρασμα και απλά να απογοητεύομαι.

- **Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**

- Αρχικά η διάθεση να επικοινωνήσεις, το να μην έχεις προκαταλήψεις για τα άλλα άτομα, να ξέρεις κάποιους κανόνες επικοινωνίας, όπως δηλαδή το να στηρίξεις κάτι με επιχειρήματα, να σέβεσαι εκείνον με τον οποίο επικοινωνείς, να μην είσαι επικριτικός κτλ. Αλλά είναι, θεωρώ, σημαντικό και ο λόγος για τον οποίο επικοινωνείς.. και ο λόγος

φαίνεται πάντα.. επικοινωνείς για να βελτιώσεις κάτι στη δουλειά; για να σου περάσει η ώρα; Για να δηλώσεις κάτι για το άτομο σου; Αυτό μπορεί να είναι από το ότι είσαι καλύτερη, μέχρι το ότι δεν έχεις την όρεξη να ασχοληθείς με παιδιά.. Όταν μιλάμε για δουλειά, η επικοινωνία πρέπει να έχει κάποιο θέμα, κάποιο στόχο, για να καταλήξουμε και κάπου στην τελική.

- Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;

-Όχι η αλήθεια είναι.. Δε μπορώ να σκεφτώ κάποια τεχνική καν! Αυτό που μπορώ να πω ότι κάνω όταν υπάρχει κάτι ακραίο και δε μπορώ να μην το σχολιάσω, είναι να το σχολιάσω με χιούμορ για να πω αυτό που θέλω χωρίς να αρπαχτούμε.. και κάπως δηλαδή με αυτόν τον τρόπο, να δείχνω και μια μικρή κατανόηση απέναντι στη συνάδελφο, χωρίς να ισχύει όμως.. Απλά έτσι δείχνω την πιο φιλική μου διάθεση για να θίξω κάτι «δύσκολο».

- Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

-Ναι φυσικά. Παντού δεν υπάρχουν; Επιπτώσεις, εξαρτάται.. Μπορεί να είναι μία προτροπή-οδηγία από την προϊσταμένη μου η οποία να μου φαίνεται λογική και να προσπαθήσω να ακολουθήσω τις υποδείξεις, μπορεί να είναι κάτι που θεωρώ εγώ ανεφάρμοστο με το οποίο να μην ασχοληθώ, αλλά να μη δημιουργηθεί και ζήτημα.. Ή να ασχοληθώ για να δει ότι είναι ανεφάρμοστο, το οποίο είναι άσχημο, και για εμάς και για τα παιδιά.. Είναι μια δραστηριότητα για εμάς και για την προϊσταμένη, όχι για τα παιδιά.. Υπάρχουν πάντα και οι εντολές τις διεύθυνσης που δεν είναι πρόσωπα που γνωρίζεις και συνεργάζεσαι ή έρχεσαι σε επαφή. Εκεί μπορεί να είναι μια εντολή που οφείλεις να υπακούσεις ή μπορεί να είναι μια αόριστη απειλή-η διεύθυνση δε συμφωνεί με το τάδε πράγμα..το οποίο μπορεί να είναι κάτι που εσύ θεωρείς δουλειά σου και δεν είχες ενημερωθεί για το αντίθετο μέχρι να προκύψει.. Οι επιπτώσεις γενικά δε μπορώ να απαντήσω.. εξαρτάται το ζήτημα.. Αν ο στόχος είναι ο εκφοβισμός μπορεί η επίπτωση να είναι να φοβηθείς! Αν παρέμβει η προϊσταμένη για κάτι που είναι ο ρόλος της να παρέμβει, είναι καλοδεχούμενο και νομίζω ότι με βοηθά να το κάνει, όταν το κάνει σωστά κ εκείνη.

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;

- Να έχει ενδιαφέρον για τη δουλειά του, να αναγνωρίζει την ισοτιμία με τους συναδέλφους, να γνωρίζει που αρχίζουν και που τελειώνουν οι αρμοδιότητές του και να θέλει να βρει εκείνα με τα οποία συμφωνεί, όχι να στέκεται μόνο σε αυτά που διαφωνεί.

- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

- Νομίζω το είπα και πριν αυτό.. Να κάνετε μαζί μία δουλειά. Όχι να κάνει η καθεμία τη δική της.. και για να γίνει αυτό πρέπει να έχετε συμφωνήσει σε κάτι, να έχετε κάνει κάποιες υποχωρήσεις και να έχετε φτιάξει ένα πλάνο μαζί.. να υπάρχει στόχοι και να υπάρχει και μια οργάνωση.

Κατηγορία 4η

- Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.

- Σίγουρα.. Όχι κάτι τραγικό, αλλά η ασυνεννοησία υπάρχει και επηρεάζει.. Μου έχει ζητήσει για παράδειγμα η προϊσταμένη να κάνω δράσεις τις οποίες τα παιδιά τα συγκεκριμένα δεν είναι ακόμα έτοιμα.. θα το λάβω υπόψιν μου αλλά πρέπει να γίνουν άλλα πράγματα προηγουμένως, για να φτάσουμε εκεί.. οπότε και εγώ θα φαίνεται ότι δεν ακολουθώ.. ή αν επιμείνει θα κάνω δραστηριότητες αποτυχημένες απλά για να δείξω ότι ακολούθησα, χωρίς νόημα και στο τέλος να σου μένει και μια κακή διάθεση και σε εμένα και στα παιδιά..

- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;

- Διαφωνίες ναι, όχι συγκρούσεις, δε θα το έλεγα.. Στα παιδιά αυτό φτάνει είτε σαν μια ένταση συναισθηματική γιατί μας επηρεάζει και αυτό φαίνεται, βγαίνει στα παιδιά ακόμα και αν δεν το κάνουμε θέμα.. τώρα είναι και το άλλο, αν η διαφωνία έχει να κάνει με κάτι που θέλεις να κάνεις με τα παιδιά και σε εμποδίζουν αυτό έχει την επίπτωση ότι θα χάσουν κάτι που θα μπορούσαν να το έχουν, μια δράση, μια υποστήριξη στην οικογένεια για ένα θέμα που αφορά τα παιδιά, διάφορα.. Ή το άλλο που μπορεί για παράδειγμα να υπάρχει μια ένταση με το βοηθητικό προσωπικό που αναλαμβάνει ρόλους που δε θα έπρεπε και στην ουσία το να πρέπει να το ανεχτείς, γιατί η ίδια η προϊσταμένη τους έχει δώσει το ελεύθερο. Αυτό στα παιδιά μπορεί να φτάνει να λείπει η παιδαγωγός κάτι και η τραπεζοκόμος κάτι άλλο, που δεν είναι και σωστό παιδαγωγικά, και να υπάρχει και ένταση και σύγχυση. Η προϊσταμένη ούτε θα βάλει τα πράγματα στη

θέση τους, ούτε θα πει «αν θέλεις να μιλάς με τα παιδιά πρέπει να μάθεις και τι μπορείς να τους λες»..

- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

- Σε αυτήν τη δουλειά όχι. Σε άλλη εργασία μου όμως ναι. Εν τέλη δεν κατάλαβα ποτέ και γιατί έληξε η συνεργασία μου να φανταστείς.

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;

- Όχι, δεν το γνωρίζω.

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Ναι, συμμετέχω σε ομαδική εποπτεία με δική μου επιλογή, ακριβώς επειδή με βοηθάει. Μαθαίνω από τις άλλες κοπέλες, μαθαίνω από προτάσεις και οδηγίες.

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Χρησιμοποιώ σίγουρα πλατφόρμες τηλεδιάσκεψης κατά την εποπτεία μου, ωστόσο τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης τα χρησιμοποιώ για να παρακολουθώ αν συμβαίνει κάτι που με ενδιαφέρει και όχι ως μέσο άμεσης επικοινωνίας.. όχι ότι διαφωνώ απλά δεν έχω βρει κάτι τόσο ενδιαφέρον που να θέλω να συμμετάσχω.

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

- Το δίκτυο που συμμετέχω είναι εκείνο της εποπτείας που είπα προηγουμένως. Αλλά δεν έχουμε επικοινωνία με τις άλλες παιδαγωγούς εκτός επόπτριας.

- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

- Όχι, δυστυχώς. Πάντως θα με ενδιέφερε πολύ.

- Είστε πολύ μικρή, θα έχετε το χρόνο. Σας ευχαριστώ πάρα πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.

Συνέντευξη Κ.Γκ Σ7 #7

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός και σε ποιο Δήμο;

-Είμαι απόφοιτος του τμήματος Βρεφονηπιοκομίας στο ΑΤΕΙ Θεσσαλονίκης. Και έχω τελειώσει και την ΑΣΠΑΙΤΕ.

Εργάζομαι από το 2015, δηλαδή πέντε χρόνια, με συμβάσεις ορισμένου χρόνου και από τον Ιανουάριο του 2018 είμαι στον Κορυδαλλό.

- Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;

- Είμαι 33 χρονών, άγαμη

Κατηγορία 1^η

- Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;

-Θεωρώ ότι το επάγγελμα του παιδαγωγού είναι ένα σπουδαίο ανθρωπιστικό επάγγελμα που συμβάλλει με θετικό τρόπο στη διαπαιδαγώγηση των παιδιών. Επιπλέον ο παιδαγωγός βοηθάει τα παιδιά να αναπτυχθούν ολόπλευρα. Στα μάτια του παιδαγωγού πρέπει να καθρεφτίζεται η αγάπη για το παιδί ώστε εκείνο να αισθανθεί την ασφάλεια που νιώθει και με την οικογένεια του, καθώς το σχολείο αποτελεί για το παιδί το δεύτερο κοινωνικό σύνολο που εντάσσεται το παιδί μετά το οικογενειακό πλαίσιο.

Κατά τη γνώμη μου ο παιδαγωγός είναι ένας επαγγελματίας που διακρίνεται για την αγάπη για τα παιδιά, έχει υπομονή, σεβασμό και διάθεση για δημιουργική απασχόληση.

- Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;

-Σεβόμενη τη δουλεία μου, το θεωρώ υποχρέωση μου να προσπαθώ να συνεργαστώ ομαλά και ευχάριστα με τους παιδαγωγούς ώστε να αποκτήσουμε μία υγιή επαγγελματική σχέση που θα μας οδηγήσει σε μια δημιουργική σχολική χρονιά.

- Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συναδέλφους παιδαγωγούς;

-Προσπαθούμε να επικοινωνούμε σε διαλλείματα, σε ώρες που δεν έχουν προσέλθει τα παιδιά στον παιδικό σταθμό ή κατά την αποχώρησή τους. Επιπλέον, για πιο έγκαιρη επικοινωνία σε περίπτωση απουσίας συναδέλφου, έχουμε δημιουργήσει μια ομάδα εργασίας μέσω εφαρμογής τηλεφώνου.

- Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;

-Θέλω να πιστεύω ότι έχω καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους, αυτή άλλωστε είναι και η πρόθεσή μου. Η καλή συνεργασία και η καλή διάθεση που υπάρχει μας βοηθά να γινόμαστε καλύτερες και να περνάμε όμορφες στιγμές με τα παιδιά χωρίς γκρίνιες και φασαρίες.

- Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);

-Υπάρχουν αρκετά οφέλη από μια καλή συνεργασία. Το επάγγελμα του παιδαγωγού στηρίζεται στη δημιουργία και τη φαντασία. Αν περιορίσουμε τον εγωισμό μας και δώσουμε την ευκαιρία σε συναδέλφους να μάθουμε από αυτούς μπορούμε να διευρύνουμε τις γνώσεις μας, τη φαντασία μας, τις δεξιότητές μας και να υιοθετήσουμε στάσεις που θα διευρύνουν τους πνευματικούς μας ορίζοντες και θα μας κάνουν καλύτερες ως άτομα και ως παιδαγωγούς. Αρκεί να υπάρχει καλή διάθεση και υγιές επαγγελματικό περιβάλλον όπου συνυπάρχουν ετερόκλητες προσωπικότητες.

- Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;

-Όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία αισθάνομαι χαρά και ικανοποίηση. Αισθάνομαι ανακούφιση που δεν υπήρξαν συγκρούσεις, διαφωνίες και δυσαρέσκειες. Επιπλέον όταν υπάρχει καλή συνεργασία υπάρχει η επιθυμία να κρατήσω επικοινωνία με τις συναδέλφους και μετά τη λήξη της σχολικής χρονιάς. Αντίθετα όταν υπάρχει έλλειψη καλής συνεργασίας προσπαθώ να τη διαγράψω από τη μνήμη μου και κρατάω μόνο τις καλές στιγμές που έζησα με τα παιδιά και το υπόλοιπο προσωπικό πλην αυτών που μου προκάλεσαν θυμό, εκνευρισμό και δυσάρεστα συναισθήματα.

- Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;

-Ως παιδαγωγός πιστεύω πολύ στο ένστικτο των παιδιών το οποίο είναι αλάνθαστο. Τα παιδιά ψυχανεμίζονται τη διάθεση των ενηλίκων και αντιλαμβάνονται ακόμη και από τα βλέμματα τους ότι υπάρχει ένταση και εκνευρισμός όταν δεν υπάρχει καλή συνεργασία. Αντίθετα δυο παιδαγωγοί που συνεργάζονται άψογα και αρμονικά μπορούν να αποδώσουν τα βέλτιστα. Ακολουθούν κοινή γραμμή ως προς το πρόγραμμα, σέβονται ο ένας τον άλλον, συμμετέχουν με χαρά στις δραστηριότητες των παιδιών, έχουν κέφι και διάθεση για παιχνίδι. Όλα αυτά γίνονται εύκολα αντιληπτά από τα παιδιά, συγκριτικά με μια παιδαγωγό που δεν έχει καλή συνεργασία και κάθεται μουτρωμένη, αδρανής και αμέτοχη.

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;

-Όπως ανέφερα έχουμε μια εφαρμογή στα κινητά μας τηλέφωνα και ανά πάσα ώρα και στιγμή υπάρχει επικοινωνία. Δεν έχουμε ορίσει μέρα και ώρα επικοινωνίας, ωστόσο προσπαθούμε να φτιάχνουμε ένα πρόγραμμα εργασίας ανάλογα με τα ωράρια εργασίας μας κατά τις ώρες λειτουργίας του σταθμού. Το πρόγραμμα που διαμορφώνουμε μας βοηθάει στην ομαλή καθημερινή λειτουργία και στην ανάθεση των δραστηριοτήτων.

- Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;

-Προσπαθούμε να συζητάμε για την πραγματοποίηση των δραστηριοτήτων, τη στοχοθεσία, τα υλικά που θα χρησιμοποιήσουμε, πως θα διαμορφώσουμε τις ομάδες εργασίας. Αυτό προϋποθέτει μια καλή συνεργασία με πρόθυμους και ευχάριστους παιδαγωγούς προκειμένου να υπάρξει αλληλεπίδραση. Μέσα από την αλληλεπίδραση με τους συναδέλφους μαθαίνουμε να πραγματοποιούμε νέες δραστηριότητες που μας προτείνουν οι τελευταίοι και συμβάλλουμε ενεργά στην επιτυχή υλοποίησή τους. Μια επιτυχής διδακτική πρακτική εμπλουτίζει τις γνώσεις των παιδιών και ενισχύει τις εμπειρίες τους.

- Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;

-Κατά τη διάρκεια της σχολικής χρονιάς μπορεί να υπάρξουν πολλοί παράγοντες που μπορεί να δυσχεράνουν την επικοινωνία μεταξύ των συναδέλφων. Αρχικά όταν μπαίνεις σε έναν εργασιακό χώρο ενδεχομένως υπάρχει η προκατάληψη, οι συμπάθειες και αντιπάθειες. Κάθε εργασιακός χώρος ακόμη και ένας παιδικός σταθμός είναι ένα μωσαϊκό ετερόκλιτων προσωπικοτήτων που έχουν ως σημείο αναφοράς το παιδί. Ένας παράγοντας που μπορεί να εμποδίσει την επικοινωνία είναι οι διαπροσωπικές δυσκολίες. Κάθε άτομο έχει μεγαλώσει σε διαφορετικό περιβάλλον και έχει άλλες εμπειρίες που μπορεί να μην το βοηθούν να αναπτύξει κατάλληλες διαπροσωπικές σχέσεις. Επιπλέον η διαφορά ηλικίας μεταξύ των συναδέλφων, η αδυναμία ενσυναίσθησης εμποδίζουν και η διαχείριση των αρνητικών συναισθημάτων εμποδίζουν την επικοινωνία. Ακόμη ο περιορισμένος και πιεσμένος χρόνος καθώς και τα διαφορετικά ωράρια των συναδέλφων δυσκολεύουν την επικοινωνία.

- Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;

-Ο κατάλληλος χώρος και χρόνο, η προθυμία των συναδέλφων, η καλή διάθεση, καλές διαπροσωπικές σχέσεις, οι κοινές εμπειρίες και ενδιαφέροντα.

- Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;

-Θέλω να πιστεύω πως είμαι πρόθυμη να αφουγκραστώ τα προβλήματα των συναδέλφων και να συζητήσω μαζί τους. Δυστυχώς στο χώρο που εργάζομαι δεν γίνονται συγκεντρώσεις ή ολομέλειες συναδέλφων προκειμένου να επιλύονται

προβλήματα που προκύπτουν. Έτσι διαιωνίζονται λάθος συμπεριφορές, λάθος συμπεράσματα που οδηγούν σε δυσάρεστο κλίμα εργασίας. Φυσικά όλα ξεκινάνε από τον προϊστάμενο που θα πρέπει να αναλάβει να φέρει σε άμεση επαφή όλο το εργατικό δυναμικό και μέσα από συζήτηση να βρεθούν λύσεις.

-Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

-Περιστασιακά υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από την προϊσταμένη μου που όμως δεν αιτιολογούνται επαρκώς από την ίδια και δημιουργούν σύγχυση μεταξύ συναδέλφων. Θέλει να έχει τον έλεγχο του έργου μας ωστόσο ο περιορισμένος χρόνος και η διαρκής απουσία της δεν της το επιτρέπουν. Σε περίπτωση όμως παρουσίας της, ακυρώνει το έργο μας και μας απορρίπτει ευθύνες οι οποίες απορρέουν από τη λανθασμένη διαχείριση της θέσης της και των καθηκόντων της.

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;

- Θα χαρακτήριζα έναν συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγός ως ένα έμπιστο επικοινωνιακό άτομο με αναπτυγμένο το αίσθημα του σεβασμού, της αλληλεγγύης και της ενσυναίσθησης. Έναν συνάδελφο, έτοιμο να προσφέρει τις γνώσεις του και να είναι στήριγμα των προσπαθειών μου χωρίς εγωισμούς και ανταγωνισμό.

- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

- Η εμπιστοσύνη, ο σεβασμός και η ενσυναίσθηση θεμελιώνουν για μένα την ιδανική συνεργασία. Επιπλέον ιδανική συνεργασία είναι να καλύπτει ο συνάδελφος τη δική μου αδυναμία και εγώ με τη σειρά μου τη δική του. Να υπάρχει χημεία, αλληλεπίδραση και επικοινωνία.

Κατηγορία 4η

Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.

- Έχω αντιμετωπίσει στο χώρο εργασίας μου δυσάρεστες εμπειρίες. Σχετίζονταν πράγματι με ασάφεια στόχων, ανακρίβεια και κακή διατύπωση που προέκυψε από προϊστάμενο

και δημιούργησε σύγχυση, ένταση και αμφιβολία μεταξύ υπαλλήλων που μέχρι τότε δεν υπήρχαν.

- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;

-Υπήρξαν διαφωνίες και συγκρούσεις. Σε παρελθοντικές μου συνεργασίες, όπου υπήρχε ηλικιακό χάσμα και έλλειψη επαγγελματικής κατάρτισης, οι διαφωνίες πυροδοτούνταν από τις παιδαγωγικές δράσεις και την ανάρμοστη συμπεριφορά της συναδέλφου με τα παιδιά. Θεωρώ πως τα παιδιά αντιλαμβάνονταν την αντιπάθεια και την ένταση που υπήρχε μεταξύ μας. Ωστόσο από την πλευρά μου υπήρξε μεγάλη προσπάθεια επίλυσης της κατάστασης. Τα παιδιά φαινόταν να διχάζονται ιδιαίτερα όταν κάναμε μικρές ομάδες εργασίας. Τα περισσότερα παιδάκια παρέμειναν μαζί μου στη δική μου ομάδα, γεγονός που εκνεύριζε τη συνάδελφο και τα αποσπούσε από την ομάδα. Σε επόμενες συνεργασίες μου, ήμουν και είμαι πολύ ευχαριστημένη από την έκβασή τους, καθώς γνώρισα σπουδαίους παιδαγωγούς και εξαιρετικούς ανθρώπους.

Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

-Δεν θυμάμαι να υπήρξε φαινόμενο μη επαρκούς πληροφορίας ή αλλοίωσης της πληροφορίας από τη μεριά συναδέλφου. Ακόμη και αν υπήρξε προσπάθησα να το διαχειριστώ με τέτοιο τρόπο που να μη φέρω σε δύσκολη θέση τη συνάδελφο και δημιουργήσω πρόβλημα στη συνεργασία μας. Ωστόσο τέτοιου είδους φαινόμενα, υπήρξαν και υπάρχουν από πλευράς προϊσταμένης που απορρίπτει ευθύνες για ανεπαρκή πληροφόρηση και αλλοίωση δεδομένων, γεγονός που ουδέποτε συνέβη. Οι διαστρεβλώσεις της προϊσταμένης δημιουργούν προβλήματα τόσο στη λειτουργία του παιδικού σταθμού όσο και στην ψυχική υγεία των συναδέλφων που συνεργάζομαι.

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;

- Δε γνώριζα την έννοια του «world café» ωστόσο είχα την τύχη και τη χαρά να παρευρεθώ δύο φορές σε «world café». Την πρώτη φορά παρευρίσκονταν όλοι οι υπάλληλοι των παιδικών σταθμών ενώ τη δεύτερη φορά το δυναμικό του σταθμού που εργαζόμουν. Αποκόμισα θετικές εντυπώσεις, διατυπώθηκαν πολλές απόψεις, ωστόσο στη δεύτερη

περίπτωση με τους υπαλλήλους του σταθμού βγήκαν στην επιφάνεια ζητήματα και προβληματισμοί που έκρυβαν θυμό, αδικία και αλαζονεία. Μετά την ολοκλήρωση του «world café» παραλλήλιστα την έννοια του σαν μια ολομέλεια με πιο χαλαρή διάθεση.

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Στην ακαδημαϊκή μου πορεία παρακολούθησα «εποπτεία διδακτικών πρακτικών» στο πλαίσιο εργαστηριακού μαθήματος της σχολής. Με βοήθησε σημαντικά. Απέκτησα γνώσεις, εξέλιξα δεξιότητες και υιοθέτησα στάσεις που με βοήθησαν στην εξάμηνη πρακτική μου άσκηση αλλά και στην μετέπειτα επαγγελματική μου δραστηριότητα ως παιδαγωγός. Με την «εποπτεία διδακτικών πρακτικών» κατάλαβα τον τρόπο επικοινωνίας μεταξύ των παιδαγωγών, παρατήρησα τους τρόπους διαχείρισης ορισμένων καταστάσεων και αντιλήφθηκα την έννοια της συνεργασίας. Διαπίστωσα ότι σε χώρους εργασίας όπου υπήρχε καλό κλίμα και θετική διάθεση, όλα κυλούσαν ευχάριστα και ακόμη και η δική μου παρουσία ήταν αρεστή. Αντίθετα, σε δομές που απουσίαζε η επικοινωνία μεταξύ των ενηλίκων υπήρχε εκνευρισμός και αντιπαλότητα που δημιουργούσε ένταση κατά τη διάρκεια της εργασίας. Σε ένα τέτοιο εργασιακό περιβάλλον «η εποπτεία διδακτικών πρακτικών» δε με βοήθησε καθόλου, με μπλόκαρε συναισθηματικά και μου δημιουργούσε σύγχυση, προβληματισμό και άρνηση επικοινωνίας.

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Περισσότερο για πληροφορίες παρά για επικοινωνία

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

- Δυστυχώς δεν είμαι μέλος σε κάποιο δίκτυο παιδαγωγών διότι δεν διαθέτω μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

- Έχω παρακολουθήσει αρκετά παιδαγωγικά σεμινάρια. Ένα πρόσφατο επιμορφωτικό σεμινάριο που παρακολούθησα στο πλαίσιο της σχολικής ψυχολογίας περιλάμβανε τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας. Ειδικότερα γινόταν αναφορά στην έννοια του σχολικού κλίματος μέσω της εφαρμογής κανόνων επικοινωνίας και στη διαμόρφωση

διδακτικού πλαισίου, με την εφαρμογή τεχνικών επικοινωνίας, όπως αυτές αναπτύσσονται στο πλαίσιο μιας σχολικής επικοινωνιακής συμβουλευτικής. Το συγκεκριμένο σεμινάριο με βοήθησε να αντιληφθώ τη δυναμική και τη σπουδαιότητα των τεχνικών και μεθόδων επικοινωνίας στην ανάπτυξη υγιών διαπροσωπικών σχέσεων και εύρυθμου κλίματος εργασίας.

- **Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.**

Συνέντευξη Ν.Μ. Σ8 #8

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας, πόσα χρόνια εργάζεστε και σε ποιο Δήμο.**

- Έχω πτυχίο ΤΕΙ Βρεφονηπιοκομίας, και πρόσφατα, απέκτησα Μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών. Εργάζομαι 27 χρόνια, τα τελευταία 14 στο δήμο Θέρμης Θεσσαλονίκης.

- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**

- 51, παντρεμένη

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**

- Το θεωρώ λειτούργημα. Παραλαμβάνουμε τα μικρά στην πιο τρυφερή και σημαντικότερη για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας τους ηλικίας.

- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
- Το θεωρώ ζωτικής σημασίας. Η συνεργασία εξασφαλίζει κλίμα εμπιστοσύνης και ηρεμίας που είναι απαραίτητο για τα παιδιά. Εξάλλου κανείς δεν είναι φωτεινός παντογνώστης. Μαθαίνουμε συνεχώς από τους άλλους.
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**
- Με συσκέψεις στο σχολείο αλλά και σε προσωπικό επίπεδο
- **Όταν λέτε σε προσωπικό επίπεδο, τι εννοείτε;**
- Λόγω των πολλών ετών που συνεργαζόμαστε, έχουμε αναπτύξει πολύ καλές διαπροσωπικές σχέσεις. Θα έλεγα φιλικές.
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**
- Άριστη. Ναι με βοηθάει σε όλα τα επίπεδα, τόσο στη λύση προβλημάτων, όσο και στη διατήρηση του ήρεμου κλίματος.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**
- Μόνο οφέλη υπάρχουν. Όπως είπα πιο πάνω, μαθαίνει κανείς από τους άλλους, κυρίως από τα νέα άτομα με νέες ιδέες
- **Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;**
- Αίσθημα ικανοποίησης όταν υπάρχει. Ματαίωσης κι αποτυχίας όταν δεν υφίσταται.
- **Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;**
- Καταρχάς το ότι θα βρίσκεται σε περιβάλλον ηρεμίας. Και μετά το ότι θα μάθει κι εκείνο να συνεργάζεται μέσα από το παράδειγμα τους.

Κατηγορία 2η

- **Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;**
- Γίνονται συσκέψεις μια φορά το μήνα. Αλλά και όποτε χρειάζεται.
- **Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;**
- Ναι βέβαια

- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;**
- Δεν έχω εντοπίσει κάτι. Ίσως προσωπικά θέματα των παιδαγωγών, άλλα αυτό συμβαίνει σπάνια.
- **Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**
- Η ευθύτητα, η ειλικρίνεια και η ικανότητα να ακούς.
- **Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;**
- Επειδή κατέχω θέση ευθύνης, θεωρώ ότι μια καλή τεχνική είναι η καλλιέργεια του κλίματος εμπιστοσύνης. Το παιδαγωγικό προσωπικό χρειάζεται να νιώθει ότι έχει συναδελφική σχέση με τον προϊστάμενο κι όχι σχέση προϊσταμένου-υφιστάμενου.
- **Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;**
- Δυστυχώς υπάρχουν. Σε μικρή κλίμακα, αλλά υπάρχουν. Προσπαθώ να αποσβήνω τα προβλήματα με τους από πάνω ώστε να μην επηρεάζουν το προσωπικό.

Κατηγορία 3η

- **Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;**
- Να έχει καλή διάθεση απέναντι στις ιδέες κι απόψεις των άλλων κυρίως.
- **Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;**
- Μια συνεργασία με διαφωνίες μεν, αλλά καλές προθέσεις και συνεννόηση χωρίς εντάσεις.

Κατηγορία 4η

- **Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.**
- Κάποια προβλήματα έχω εντοπίσει όταν οι παιδαγωγοί καλούνται να αναλάβουν πρότζεκτ που οι ίδιοι δεν γνωρίζουν και δεν πιστεύουν. Δε μπορεί πχ να περάσει στα παιδιά την έννοια της ανακύκλωσης, αν πρώτα η ίδια δεν την έχει ενστερνιστεί, πρέπει να την πιστεύει.
- **Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;**
- Όχι

- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;

- Συμβαίνει κάποιες φορές να υπάρχει λάθος πληροφόρηση από τους ιεραρχικά ανωτέρους.

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;

- Όχι

- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;

- Ναι, νομίζω βοήθησε.

- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;

- Ναι

- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;

- Ναι. Είμαι μέλος σε διαδικτυακές σελίδες παιδαγωγών

- Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;

- Ναι έχω κάνει επιμόρφωση πάνω σ αυτό και κάποια μαθήματα του μεταπτυχιακού μου αφορούσαν σ αυτό. Με βοήθησαν αρκετά.

- Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.

Συνέντευξη Ε.Κ Σ9 #9

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας**
- Είμαι απόφοιτος του Τμήματος Προσχολικής Αγωγής του ΑΤΕΙ Αθήνας και του Τμήματος Νηπιαγωγών Αθήνας ΤΕΑΠΠΗ.
- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**
 - Είμαι 39 ετών άγαμη
- **Πόσα χρόνια εργάζεστε και σε ποιο Δήμο;**
 - Εργάζομαι στον Δήμο Αιγάλεω περίπου 18 χρόνια

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**
 - Η αλληλεπίδραση με τα παιδιά είναι καταρχήν πηγή ζωής και ενέργειας για εμένα. Επί της ουσίας όμως θεωρώ ότι το επάγγελμα του παιδαγωγού είναι ένα «πολυδύναμο» επάγγελμα που συμπεριλαμβάνει πολύ περισσότερους ρόλους και επαγγέλματα πέραν του εκπαιδευτικού. Ένας παιδαγωγός είναι επίσης καλλιτέχνης, ψυχολόγος, οικογενειακός σύμβουλος, γυμναστής, χορευτής και πολλά πολλά άλλα.
- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
 - Το αντικείμενο απασχόλησης του παιδαγωγού είναι το παιδί και όπως σε κάθε ανθρωπιστικό επάγγελμα (και όχι μόνο) είναι απαραίτητη η συνεργασία και η αλληλεπίδραση των εμπλεκόμενων, με σκοπό την ποιότητα της απόδοσης των προσδοκώμενων αποτελεσμάτων αλλά και την υγιή επαγγελματική καθημερινότητα. Κατά συνέπεια, θεωρώ αναγκαίο να υπάρχει συνεργασία ανάμεσα στους παιδαγωγούς.
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**
 - Με κάθε τρόπο. Με οπτική, ακουστική, συναισθηματική, λεκτική και μη, επικοινωνία.
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**

- Η καλή επικοινωνία είναι μια προσωπική και ταυτόχρονα συλλογική υπόθεση. Άνθρωποι με διαφορετικά ατομικά χαρακτηριστικά, βιώματα, προσδοκίες, στόχους και ψυχοσυναισθηματικό υπόβαθρο καλούνται να επικοινωνήσουν και να συνεργαστούν, συνήθως για έναν κοινό σκοπό. Η φύση της δουλείας ενός παιδαγωγού χαρακτηρίζεται από συχνές αλλαγές της παιδαγωγικής ομάδας που συνεργάζεται. Κατά συνέπεια η απάντηση σε αυτή την ερώτηση είναι σχετική. Συνήθως έχω καλές κοινωνικές σχέσεις με τους συναδέλφους μου αλλά δεν έχω πάντα μια καλή επικοινωνία μαζί τους κυρίως σε ότι αφορά τους παιδαγωγικούς στόχους και την παιδαγωγική πράξη. Λόγω των συχνών αλλαγών των συνεργατών υπάρχουν επικοινωνιακά δύσκολες συνεργασίες αλλά και εύκολες, ευχάριστες και πολύ δημιουργικές. Όταν οι κώδικες επικοινωνίας με τους συνεργάτες είναι κοινοί, η συνεργασία γίνεται σαφώς ευκολότερη, αποδοτική και απολαυστική.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**
 - Θεωρώ ότι υπάρχουν τα μέγιστα οφέλη για όλους τους εμπλεκόμενους (παιδαγωγούς, παιδιά, γονείς, πλαίσιο) από μια επιτυχής συνεργασία. Οι επιτυχημένες συνεργασίες δημιουργούν ευχαριστημένους εργαζόμενους. Οι ευχαριστημένοι εργαζόμενοι έχουν κίνητρα αποδοτικότητας γιατί αντλούν μεγαλύτερη ικανοποίηση από την εργασία τους (η οποία καλύπτει ένα μεγάλο μέρος της ζωής τους) και εγκαταλείπουν τη θέση της μεμψιμοιρίας που συχνά τους εγκλωβίζει. Συνάμα, η ευθύνη μοιράζεται και η δημιουργικότητα πολλαπλασιάζεται. Ποιο παιδί ή γονιός δε θέλει έναν ή περισσότερους κινητοποιημένους, ευχαριστημένους και καλοδιάθετους παιδαγωγούς; Ποιο πλαίσιο δεν θα απολάμβανε τους καρπούς μιας καλής συνεργασίας που θα έχει θετικό αντίκτυπο σε γονείς και παιδιά στους οποίους απευθύνονται οι υπηρεσίες που παρέχει;
- **Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;**
 - Η καλή συνεργασία, μου δημιουργεί ευχάριστα και ανακουφιστικά συναισθήματα. Όταν συνεργάζομαι με άτομα που η επικοινωνία μεταξύ μας είναι αποτελεσματική πηγαίνω με χαρά στη δουλειά το πρωί, αναζητώ συνεχώς καινοτόμες παιδαγωγικές πρακτικές, είμαι περισσότερο δημιουργική με τα παιδιά. Σε αντίθετη περίπτωση, ξυπνώ με δυσκολία το πρωί, καταβάλω περισσότερη προσπάθεια κατά την

παιδαγωγική πράξη και αναλώνω πολύτιμο χρόνο σε επίλυση διαφωνιών ή καταβολή προσπάθειας για ορθή επικοινωνία.

- Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;

- Για το παιδί, το πλαίσιο της προσχολικής εκπαίδευσης, είναι η πρώτη μετάβαση από το προστατευμένο περιβάλλον της οικογένειας. Όταν αυτή η μετάβαση γίνει σε ένα πλαίσιο που χαρακτηρίζεται από ομαδοσυνεργατικότητα, το παιδί έχει περισσότερες πιθανότητες να μεταβεί πιο ομαλά και να αναπτύξει αίσθημα ασφάλειας. Συνάμα, ένα συνεργατικά υγιή πλαίσιο μπορεί να προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες για την ολόπλευρη ανάπτυξη του παιδιού.

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;

- Όχι, δεν έχει υπάρξει ποτέ μέχρι σήμερα συστηματικά καθορισμένος χρόνος για επικοινωνία και ανταλλαγή πληροφοριών και ιδεών. Πιθανά, γιατί το μεγαλύτερο ποσοστό συναδέλφων δεν το θεωρούν απαραίτητο.

- Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;

- Ναι συζητάμε κατά τη συναναστροφή μας την ώρα του διαλλείματος κυρίως αλλά σε τυχαίο χρόνο και με θέμα κατά περίπτωση.

- Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;

- Θεωρώ ότι υπάρχουν πολλοί παράγοντες που δυσκολεύουν την επικοινωνία. Νομίζω ότι η δυσκολία αποδοχής νέων πρακτικών λόγω πιθανού φόβου στην αλλαγή, ο επαγγελματικός ανταγωνισμός, οι στερεοτυπικές απόψεις, οι διαφορετικές προσωπικότητες και η διάσταση αντιλήψεων. Επίσης η έλλειψη κατάλληλων επικοινωνιακών δεξιοτήτων και η αδυναμία διαχείρισης των συναισθημάτων, αλλά και οι κακές διαπροσωπικές σχέσεις είναι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία.

- **Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;**

- Η Ουσιαστική ακρόαση και ο σεβασμός του συνομιλητή είναι το σημαντικότερο. Η ενσυναίσθηση και η ερμηνεία, στο βαθμό που είναι εφικτό, της γλώσσας του σώματος, η έκφραση των συναισθημάτων και των σκέψεων με πολιτισμένο τρόπο. Για να είναι αποτελεσματική η επικοινωνία νομίζω ότι θα πρέπει να αποδεχόμαστε τον εαυτό μας και τον άλλο και να επιθυμούμε πραγματικά να επικοινωνήσουμε

- **Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;**

- Νομίζω πως η καλύτερη τεχνική είναι το χιούμορ. Βέβαια τώρα που το συζητάμε νομίζω πως πολλές φορές κάνω επίκληση στο συναίσθημα.

- **Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;**

Ναι, κατά διαστήματα απαιτούν να κάνουμε κατασκευές για κοινωνική πολιτική ή απαιτούν να κάνουμε ομαδικές δράσεις, αγνοώντας τα τυπικά χαρακτηριστικά της ηλικίας και το αναπτυξιακό στάδιο των παιδιών, παρεμβαίνοντας στο παιδαγωγικό μας έργο χωρίς γνώσεις. Οποιαδήποτε ενέργεια ή απαίτηση υπάρχει που δεν έχει σκοπό τις ανάγκες των παιδιών και την ολόπλευρη ανάπτυξη τους, παρεμποδίζει την ποιοτική εκπαιδευτική πράξη. Θεωρώ ότι θα έπρεπε να πραγματοποιούνται δράσεις, ακόμα κι αν έχουν σκοπό την κοινωνική πολιτική, με επίκεντρο το παιδί και τις ανάγκες του και όχι στο πλαίσιο ενός αγώνα για το καλύτερο κλικ, φωτογραφίες για διάχυση δράσεων, χωρίς ποιότητα. Συνήθως δεν τους ενδιαφέρει η ουσία αλλά μόνο το φαίνοσθε.

Κατηγορία 3η

- **Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;**

- Συναισθηματικά ισορροπημένο, με γνώσεις στο πεδίο της αγωγής και εκπαίδευσης, καλοδιάθετο, τρυφερό και προστατευτικό με τα παιδιά, κυνηγό της καινοτομίας και της διαφορετικότητας. Δεκτικό στην συνεχή επιμόρφωση, σε νέες ιδέες και πειραματισμούς, να δείχνει κατανόηση και σεβασμό στις αδυναμίες των παιδιών και των ενηλίκων.

- **Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;**

- Ως ένα περιβάλλον με σαφείς ρόλους, συστηματική επικοινωνία, αλληλοσεβασμό, αλληλοκατανόηση και στοχοθεσία.

Κατηγορία 4η

- Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.
 - Συμβαίνει κάποιες φορές να γίνονται παρανοήσεις σχετικά με την οργάνωση δράσεων ή κατά τη ρουτίνα της καθημερινότητας, όταν τα μέλη της παιδαγωγικής ομάδας δεν επικοινωνούν με λεκτική σαφήνεια.
- Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;
 - Ναι, υπήρξαν διαφωνίες και συγκρούσεις σε θέματα που αφορούν στην εφαρμογή παιδαγωγικής πράξης. Μια σύγκρουση προκαλεί ένταση και δυσάρεστα συναισθήματα. Τα παιδιά απορροφούν αυτή την ένταση
- Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;
 - Όχι

Κατηγορία 5η

- Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;
 - Το γνωρίζω αλλά δεν έχω συμμετάσχει ποτέ
- Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;
 - Όχι
- Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;
 - Ναι, πολύ συχνά και θεωρώ ότι με βοηθάει πολύ στην επικοινωνία.
- Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;
 - Ναι, ενημερώνομαι μέσω διαδικτύου για τις εξελίξεις σε παιδαγωγικό επίπεδο και για όσα αφορούν στα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των παιδαγωγών, συμμετέχω σε συνέδρια, επιμορφώσεις και διεκδικήσεις.

- **Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;**

- Έχω παρακολουθήσει σεμινάριο στο παρελθόν, οι σπουδές μου συμπεριλάμβαναν αναφορές σε μεθόδους επικοινωνίας και διαβάζω βιβλιογραφία σχετική με επικοινωνιακές τεχνικές. Παρότι δεν θεωρώ ότι οι γνώσεις μου επαρκούν, έχω επωφεληθεί κυρίως σε ότι αφορά στην αλληλεπίδραση με τους γονείς, τα παιδιά και κατά διαστήματα και τους συνεργάτες μου.

- **Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.**

Συνέντευξη Σ.Χ. Σ10 #10

Αρχικά, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω που αποδεχθήκατε να μου παραχωρήσετε αυτή τη συνέντευξη, και να σας ενημερώσω, ότι θα τηρηθεί απόλυτη ονομαστική εχεμύθεια, καθώς και ότι τα στοιχεία που θα συλλεγούν, θα χρησιμοποιηθούν μόνο ως δεδομένα για την επεξεργασία των, προς απάντηση, ερευνητικών ερωτημάτων της διπλωματικής εργασίας, την οποία υλοποιώ, και για την οποία σας έχω ενημερώσει. Να επιβεβαιώσουμε ότι δέχεστε να γίνει ηχογράφηση της συνομιλίας μας;

-Ναι

-Σας ευχαριστώ

Δημογραφικά στοιχεία

- **Θα ήθελα να μου αναφέρετε το επίπεδο εκπαίδευσής σας και το πόσα χρόνια εργάζεστε ως παιδαγωγός.**

Έχω πτυχίο ΤΕΙ Βρεφονηπιοκομίας, και πρόσφατα, απέκτησα Μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών, συναφή με την ειδικότητα μου.

- **Θα μπορούσατε να μου πείτε την ηλικία και την οικογενειακή σας κατάσταση;**

- **Πόσα χρόνια εργάζεστε και σε ποιο Δήμο;**

- Είμαι 48 ετών, παντρεμένη(ακόμη....) με δυο παιδιά. (γέλια)

Κατηγορία 1^η

- **Τι σημαίνει για σας το επάγγελμα του παιδαγωγού;**
- Σημαίνει αγάπη για το παιδί, αφοσίωση στην διαπαιδαγώγηση του, ενσυναίσθηση των αναγκών και της προσωπικότητας του και συνεχή ενημέρωση και επιμόρφωση για τον κλάδο μου.
- **Θεωρείτε αναγκαίο να συνεργάζεστε με τους παιδαγωγούς που εργάζεστε στο ίδιο πλαίσιο; και για ποιους λόγους;**
- Φυσικά είναι αναγκαίο να συνεργάζομαι με τους συναδέλφους μου, για ενημέρωση γενικότερα των συνθηκών-καταστάσεων που υπάρχουν στο πλαίσιο το οποίο εργαζόμαστε, για ανταλλαγή απόψεων και επίλυση προβλημάτων που τυχόν υπάρξουν. Καθώς επίσης και για “χάραξη” κοινής παιδαγωγικής γραμμής.
- **Με ποιο τρόπο επικοινωνείτε με τους συνάδελφους παιδαγωγούς;**
- Σε τακτά διαστήματα, αλλά όχι συχνά, κάνουμε συναντήσεις κυρίως κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς. Φυσικά όταν υπάρξει θέμα οι συναντήσεις είναι άμεσες.
- **Αισθάνεστε ότι έχετε καλή επικοινωνία με τους συναδέλφους σας; Αν ναι αυτό σας βοηθάει στη συνεργασία μεταξύ σας;**
- Έχω πολύ καλή συνεργασία τα τελευταία χρόνια, είμαστε η ίδια ομάδα. Ναι αυτό βοηθάει τη συνεργασία μας.
- **Θεωρείτε ότι υπάρχουν οφέλη από τη συνεργασία (αιτιολογείστε);**
- Υπάρχουν μόνο οφέλη από τη συνεργασία: Υπάρχει καλό και συνεργατικό κλίμα μεταξύ μας. Βοηθάει ο ένας τον άλλο σε τυχόν προβλήματα που αντιμετωπίζει στην τάξη του. Γνωρίζουμε όλοι τα παιδιά του σταθμού και τις ιδιαιτερότητές τους. Υπάρχει καλό κλίμα στον Π.Σ. και αυτό έχει ως συνέπεια καλή συνεργασία με τους γονείς και καλές σχέσεις με τα παιδιά.
- **Πως αισθάνεστε όταν επιτυγχάνεται μια καλή συνεργασία και πώς από την έλλειψή της;**
- Η καλή συνεργασία με βοηθάει να κάνω ευχάριστα τη δουλειά μου, καθώς επίσης και να είμαι ιδιαίτερα δημιουργική Σε αντίθετη περίπτωση, η δυσφορία “βγαίνει” σε όλο το σχολικό κλίμα, δηλαδή και στα παιδιά και στου γονείς.
- **Ποιο πιστεύετε ότι θα είναι το όφελος για το ίδιο το παιδί όταν υπάρχει η επικείμενη συνεργασία;** Το παιδί μόνο οφέλη μπορεί να προσκομίσει όταν κινείται σε ένα περιβάλλον συνεργασίας και κατανόησης: χαρά, ηρεμία, κατάλληλα πρότυπα για μίμηση και άλλα πολλά που όλοι γνωρίζουμε.

Κατηγορία 2η

- Έχετε ορίσει κάποιες μέρες και ώρες επικοινωνίας μεταξύ σας; Ακολουθείτε κάποιο συγκεκριμένο πλάνο και γιατί;

Δεν έχει οριστεί συγκεκριμένο πλάνο, παρόλο που το θέλουμε όλοι πολύ. Η έλλειψη χρόνου είναι ο λόγος. Δεν έχει οριστεί συγκεκριμένο πλάνο, παρόλο που το θέλουμε όλοι πολύ. Η έλλειψη χρόνου είναι ο λόγος.

- Συζητάτε μεταξύ σας για τις διδακτικές πρακτικές που χρησιμοποιείτε; Υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ σας σε σχέση με τα επιδιωκόμενα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας;

- Συζητάμε περισσότερο για πρακτικές επίλυσης προβλημάτων όπως και πρακτικές μάθησης. Η αλληλεπίδραση είναι μεγάλη και πολλές φορές η γνώμη των συναδέλφων απαραίτητη.

- Θεωρείτε ότι υπάρχουν κάποιοι παράγοντες που εμποδίζουν την επικοινωνία μεταξύ σας;

- Σίγουρα υπάρχουν κάποιες φορές, αλλά πάντα ξεπερνιούνται.

- Ποιοι παράγοντες θεωρείτε ότι ευνοούν την επικοινωνία και γιατί;

- Η κατανόηση και η αίσθηση του κοινού καλού. Η εμπιστοσύνη που υπάρχει μεταξύ μας.

- Χρησιμοποιείτε κάποιες ιδιαίτερες τεχνικές που οδηγούν τους συναδέλφους – παιδαγωγούς σε πιο άμεση επικοινωνία μαζί σας;

- Σκόπιμα κάποιες τεχνικές όχι, αλλά πλέον έχουμε μάθει να ζητάμε τη γνώμη του άλλου.

- Υπάρχουν διοικητικές παρεμβάσεις από τους διοικητικά ή πολιτικά προϊσταμένους στο έργο σας και ποιες είναι οι επιπτώσεις τους;

- Σίγουρα υπάρχουν, κάποιες φορές οι επιπτώσεις είναι καταστροφικές, φέρνουν γκρίνια και κακό κλίμα στο χώρο και κάποιες φορές ξεπερνιούνται ποιο εύκολα. Εξαρτάται από τις παρεμβάσεις.

Κατηγορία 3η

- Πως θα χαρακτηρίζατε εσείς έναν «συνεργάσιμο συνάδελφο-παιδαγωγό»;

- Ένας ευχάριστος διαλλακτικός άνθρωπος με γνώσεις και αγάπη για τη δουλειά του χωρίς κόμπλεξ και με ανιδιοτέλεια.

- Πως θα ορίζατε την ιδανική συνεργασία;

- Δεν πιστεύω ότι υπάρχει ορισμός. Θα πρέπει να αφουγκραζόμαστε τις απαιτήσεις της ομάδας και με σεβασμό στην προσωπικότητα του εκάστοτε συναδέλφου και δημοκρατικές διαδικασίες να προχωράμε.

Κατηγορία 4η

- **Έχετε αντιμετωπίσει κάποιες δυσάρεστες εμπειρίες που σχετίζονται με ασάφεια των στόχων, ανακρίβεια, κακή διατύπωση, λανθασμένη επιλογή χρόνου, τόπου, μέσου; Αν ναι περιγράψτε.**
- Προσωπικά υπήρξα τυχερή ή αρκετά προνοητική και δεν έχω αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις.
- **Στα πλαίσια της συνεργασίας υπάρχουν διαφωνίες ή ακόμα και συγκρούσεις; Αν ναι σε ποια θέματα και γιατί; Τι επιπτώσεις είχε στα παιδιά;**
- Διαφωνίες πάντα υπάρχουν, σε συγκρούσεις δε φτάσαμε ποτέ, οπότε οι επιπτώσεις στα παιδιά που τυχόν υπήρξαν δεν ήταν ορατές. Προσωπικ' δεν πιστεύω ότι υπήρξαν επιπτώσεις.
- **Έχετε βιώσει φαινόμενα μη επαρκούς πληροφόρησης ή αλλοίωσης της πληροφορίας τα οποία σας έχουν δημιουργήσει προβλήματα συνεργασίας;**
- Όχι ποτέ.

Κατηγορία 5η

- **Γνωρίζετε ή συμμετείχατε ποτέ σε «world café»; Αν ναι ποια ήταν η εμπειρία σας;**
- Γνωρίζω τη διαδικασία του “world café” αλλά μόνο σε εκπαιδευτικό επίπεδο. Δεν το έχω οργανώσει ποτέ και δεν συμμετείχα ποτέ άλλοτε, αλλά έχω ακούσει πολύ θετικά σχόλια από αυτούς που συμμετείχαν.
- **Έχετε παρακολουθήσει ποτέ είτε στην ακαδημαϊκή σας πορεία είτε στον εργασιακό σας βίο «εποπτεία διδακτικών πρακτικών»; Αν ναι σας βοήθησε;**
- Ναι πριν πολλά χρόνια, στην αρχή του εργασιακού μου βίου. Όχι δεν με βοήθησε καθόλου, ίσα-ίσα μου έφερε πολλές δυσκολίες.

- **Χρησιμοποιείτε τις ΤΠΕ (μέσα κοινωνικής δικτύωσης, μέσα τηλεδιάσκεψης, πλατφόρμες κ.α.) ως μέσο επικοινωνίας;**
- Ναι, πολύ.
- **Συμμετέχετε σε δίκτυο παιδαγωγών; Αν ναι με ποιο τρόπο;**
- Ναι συμμετέχω. Ανταλλάσοντας πληροφορίες για το παιδαγωγικό έργο, αλλά και πληροφορίες που αφορούν τον κλάδο.
- **Κατά την διάρκεια των σπουδών σας ή και για δική σας προσωπική ανάπτυξη έχετε παρακολουθήσει κάποια επιμορφωτικά προγράμματα που αφορούν τεχνικές και μεθόδους επικοινωνίας; Αν ναι σας ωφέλησε στο έργο σας;**
- Έχω παρακολουθήσει τέτοιου τύπου σεμινάρια πάνω από δύο φορές. Με βοήθησαν περισσότερο από αρκετά θα μπορούσα να πω, ιδιαίτερα τον πρώτο καιρό. Με το πέρασμα του χρόνου οι πληροφορίες ξεθωριάζουν και η καθημερινότητα μας κατακλύζει.
- **Σας ευχαριστώ πολύ για το χρόνο που μου διαθέσατε.**